מעריב

סופשבוע

ח' בסיון, תשמ"ז 5.6.1987

ששה ימים ועשרים שנה

מוסף מיוחד

בנק לענין שלי
הבנק הבינלאומי הראשון
הבינלאומי פתוח עד 2 אחר הצהריים.
לזה אני קוראת בנק לענין שלי. בבינלאומי אני יכולה להגיע לבנק
בזמן, בלי לחץ, ולהפקיד את הפדיון היומי עד 2 אחר הצהרים, מבלי
להפסיד יום ערך. הבינלאומי עומד לרשותי גם בימי שני ורביעי
משעה 4 אחר הצהרים עד 7 בערב, כאשר הבנקים האחרים סגורים.
פתחתי חשבון גם בבינלאומי.
בירה מכבי
מדליות זהב בינלאומיות
1977 · פריז 1979 · בריסל 1981 · מדריד 1984
את ואני ובירה מכבי

ששה ימים ועשרים שנה

מוסף השבוע

ח' בסיון, תשמ"ז 5.6.1987

This Magazine is a Supplement to Maariv International Edition

נקודת שחיקה. שיחה חוזרת עם משתתפי "שיח לוחמים". סימה קדמון. עמ' 10.

שובך יונים. ילדי השטחים מדברים. נולדו מבוגרים. יאיר לפיד ועמוס לבב. עמ' 13.

שש לפני המלחמה. החברה הישראלית בראשית '67. יעל פז־מלמד. עמ' 6.

קלקיליה, היום אתמול מחר. יממה בצומת החשבון והפחד. מיכל קפרא. עמ' 18.

את המנגינה הזאת אי אפשר להפסיק. מנזה ותותחים. תלמה אדמון. עמ' 46.

האנשים ששינו את המפה. עושים היסטוריה בצילומים. אז ועכשיו. עמ' 31–36.

עטלפים על גרדקה. פרסום ראשון של קרב אויר אכזרי. דן רונן (פקר). עמ' 24.

אפרים קישון כותב לנאצר. ישראליק ילד פלא. קריקטורות: דוש. עמ' 37.

קוראים יקרים,

בקרב, אמר טליק ב־5 ביוני, שום דבר לא מתנהל לפי התכנית. מה קורה כשהמלחמה כולה מתנהלת שלא לפי תכניתז רפול אמר היום שמלחמת ששת הימים פשוט התגלגלה. בסוף מאי '67, נטווה האוגדה שהתארגנה נגד כל צרה שלא תבוא לאורך הגבול הסורי החם, התעורר המפקד כל בוקר בתחושה שהשמיים יורדים עליו בעוד כמה מטרים. אבל כשפרצה המלחמה הוא נצטווה להזיז את שיריוניו אל מעבר לגלבוע, לצפון הגדה המערבית – החזית הכי פחות צפויה במלחמה שכולם ציפו לה. היה האיום המצרי הפתאומי והקשה לעיכול מסיני, אחרי עשור שקט. וכמובן האיום הסורי הקבוע מרמת־הגולן, שנמצא בתהליך הסלמה, שחיסולו היה ההגיוני ביותר. מי היה מאמין, בראשית אותו שבוע, שהחזית הסורית תידחק לסוף התור, אם בכלל יגיע תורה. אני זוכר את דדו ממריא במסוק מנבי יושע־למטכ"ל, עם ראשי היישובים בגליל העליון, במסע לחץ לתת את הפקודה לעלות לרמה. הפקודה שניתנה אך בוטלה, ואומרים שלבסוף ניתנה ויצאה אל הפועל רק הודות לצירוף מקרים מאד מקרי.

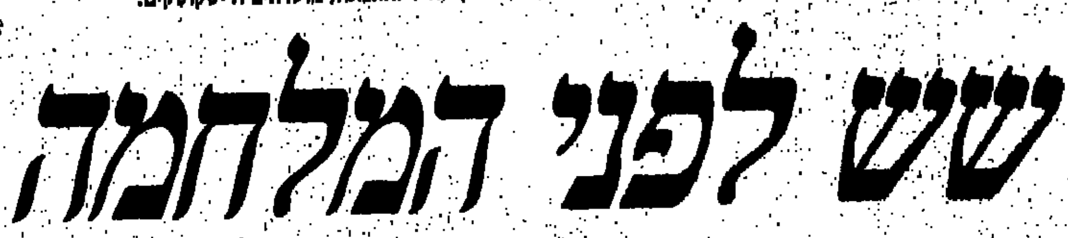
בבוקר היום הראשון הייתי בין החיילים שנקראו לחזור מחופשת ההמתנה, אחרי שבנע של היסוסי הממשלה וגמגום ראש הממשלה ברדיו, אם להלחם או להמשיך לחזר על פתחי אומות העולם. יצאנו לשפלה מירושלים השלווה, עם הכנה נפשית לספוג הפצצה אווירית מצרית בתל־אביב, והגענו לקריה תחת שמים צוחקים עם החדשות הראשונות על ירושלים המופגזת. כאילו לחוק את אותו קומץ מעסקניה שעוד חשב ופעל בסגנון תש"ח, ונושאי הדפיסו תלושי מים ואף תיכננו להוציא עתון מקומי אם ישוב המצור. ובשעה שהיינו במירדף בהרי ג'נין אחרי היחידה שהתכוננה לכבוש את הרמה הסורית, היו הצנחנים של מוטה מתקפלים ועולים לירושלים, מפני שצניחתם המתוכננת לאל־עריש כבר לא היתה נחוצה. הם הלכו "על עיוור" לגבעת התחמושת, בלי מודיעין מדויק על הצפוי להם. כשקלטנו כעבור יומיים, למרגלות הגולן, את שידור הרדיו החי מהכותל המערבי, הוא נשמע רחוק ודמיוני יותר משידור הטלוויזיה מהירח כעבור שנתיים.

מלחמה כמו במלחמה, אומר הפתגם, ובמוסף זה, משהו מטעמה ומה שגרמה. משהו בסגנון של פעם ועכשיו מבלי להתפלמס איך ולמה הגענו למה שהגענו. תמונת מצב. את התמונה לארועי '67 מספק תא"ל (מיל.) דן רונן (פקר) בפירסום ראשון של סיפור מרתק על קרב אויר אכזרי, עד טיפות הדלק האחרונות, שהיה לו ולטייסת שלו מעל שדה תעופה מצרי נידח ביום המלחמה הראשון. רק בנס חזרו חיים. אפרים קישון משחזר את חליפת מכתביו עם נאצר. ובעמודי האמצע – מיקבץ תמונות האנשים ששינו את המפה, זכר לאלבומים שגם שינו את המדינה ואת צה"ל. התצלומים המפורסמים מהמלחמה כשלידם כמה מגיבוריהם היום. רק מבוגרים יותר. סימה קדמון פוגשת כמה מחברות "שיח לוחמים" לשיחה חוזרת. הם נמצאים על נקודת השחיקה, לא אוהבים להגיד "אמרנו לכם" אבל ככה זה יוצא בערך, עדיין עם אותה התלבטות ובתוספת של אכזבה. יאיר לפיד קולט שיח מסוג אחר. של ילדי התנחלות עפרה. ילדי השטחים – שעמוס לבב מוסיף פגישה משלו עם הבן הראשון למתנחלי חברון – אשר נולדו מבוגרים יותר ולא מכירים מציאות אחרת. ההורים מודים שלא היו להם "חלומות משיחיים" לפני המלחמה. מיכל קפרא מצלמת יממה בקלקיליה, העיר על תפר הדו־קיום בין יהודים וערבים, בצומת החשבון והפחד. השתיקות של התושבים לשאלותיה מדברות יותר מהמלים. תלמה אדמון כותבת על המנגינה הזאת שכבר אי אפשר להפסיק – תרבות הזמר והלהקות שהמלחמה היתה לה כמו גשם מצמיח פטריות. מירושלים של זהב לשיר הבטלנים. הפולקלור שפרח לתופעה גם אם התוכן נעשה אירוני וציני מפני שלא היתה זו המלחמה האחרונה. בפתח המוסף מציירת יעל פז־מלמד את תמונת החברה הישראלית בשעה שש לפני המלחמה, ערב הליכוד הלאומי שנכפה בתקופת ההמתנה, קיפורים מוכרים רק בקטן. כמו שהיינו, ואולי כמו שאנחנו. יעל מסכמת שההבדל בין אז לעכשיו הוא בעיקר במימדים. אני מוצא סקרנות היסטורית נוספת, גם הפעם – אחרי מעמד הר־סיני החל שלנו על הזהב. כמה כבר אפשר להשתנות בעשרים שנה, שהן רק מחצית מזמן שהוקצב לדור המדבר?

בשער: הצנחן הראשון בכותל. צילום: מיכה ברעם

צבי לביא

עורך: צבי לביא
עריכה: דניאלה בוקשטיין
עורך גרפי: יורם נאמן
מעצבת: יעל תורן
גרפיקה: נטע גרינשפן
מודעות: אורי דגן

שש לפני המלחמה

"החלונות הגבוהים". אריק איינשטיין, שמוליק קראוס וג'וזי כץ (בצילום). סוג חדש של שירים ישראלים.

חיים יבין, אז ברדיו. התוכנית הכי פופולרית – "יום בישוב". במקום הטלוויזיה שטרם נולדה.

פרדריקה ודב סגל. ת"א של לילה. מסיבות סוערות, כיסוי בטורי הרכילות שרק החלו להתפתח, מועדונים ודיסקוטקים.

גם ב־67' רצת העם ממשלת אחדות [illegible] בעניין הזה. על השלט שבידי השוטר: "גולדה! מספיק לשנוא. בנינו מאוחדים [illegible] להתאחד".

השופט אליעזר מלחי. המשפט שהגישה [illegible] את המלכה יוהר מ"דיזנסקי" כיום.

החברה הישראלית ערב ששת־הימים לא היתה שונה בהרבה מזו של היום, אבל המימדים נשתנו, וזה עושה את ההבדל. היתה זו "חברה לא מגלומנית, שחיה בפרופורציות של עצמה", ולא רק בתחום הכלכלי, שם שלט המיתון. אותן הבעיות היו קיימות גם אז, אבל בקטן – קיטוב בין עניים ועשירים, תחושת קיפוח בקרב ערביי ישראל, קיטוב עדתי. באביב 66', כשהסורים הפגיזו את ישובי עמק הירדן ובנמל אשדוד שבתו פועלים – בת"א שתו ורקדו ושילמו הון כדי לשמוע את אורי זוהר שואל אם הוא יפה. אחרי־כן פרצה המלחמה, ודבר לא נותר כשהיה.

מאת יעל פרמלמד

רפי שאולי ומנסי רייס־דייויס־שאולי, יבוא זוהר מאנגליה הרוללת לת"א, שניסתה אז לצאת מחיתולי הפרובינציאליות ולהתגדר בקוסמופוליטיות.

מלון "הילטון" בתל־אביב הציע ארוחה מסוא־רית בת חמש מנות. "שרתון" לא נשאר חייב. שם נתנו גם אפריטיף אקוזטי, קוקטייל שהביא אל העיר העברית הראשונה את ניחוחות הוואי ומקסיקו. מועדוני הלילה התפוצצו. מי שלא הבטיח לעצמו מקום ימים רבים מראש, נאלץ לתגוג בגפו או להצטופף באחת מעשרות המסיבות הפרטיות שנערכו בעיר. סילבסטר 1966, תל־אביב. חצי שנה לפני מלחמת ששת הימים. בעיצומן של ההפגזות הסוריות על ישובי עמק־הירדן. כאשר בנמל אשדוד שבתו רעב ארבעים פועלים בתביעה לקבלם לעבודה. חיי הלילה של תל־אביב לא שמעו על המיתון. אלה שרקדו שם לא התייחסו במיוחד ל־140 אלף בני־אדם ברחבי המדינה שניסו להתקיים מדמי־אבטלה.

באותו ערב בלתי־נשכח קיבלה מנדי רייס־דייויס־שאולי את פני האורחים הרבים שנהרו למסיבה שערכה בחצאית ווקט שחורים, חולצה לבנה ונעליים שחורות. שיערה המנופח מאוד היה אסוף מאחור ב"בננה" האופנתית ונשמר באמצעות ספריי. פרידריקה, לעומתה, קיבלה את עשרות אורחיה שבאו לבית הורי בעלה, דב סגל, בשמלת ערב ארוכה ונוצצת. המסיבה נערכה אצל החמות מפני שבדיוק אז נשרף לבני־הזוג סגל הדיסקוטק שלהם – "פרדריקה". למנדי, דרך־אגב, לא היו בעיות כאלה. הפאב "מנדיס" – שאז קראו לו גם דיסקוטק והיה משותף לה ולבעלה רפי שאולי – עמד על תילו והיה המקום הכי חם בעיר. בשתי המסיבות הללו רקדה חצי תל־אביב, או, לפחות, כך היה נראה. היו שם אריק לביא, שאז, כמו היום, שיחק את מלך סיאם תקרה ב"המלך ואני", אבי אברמוביץ שאז עוד היה דייל, ויעל אביב ואסתר עופרים – ומי לא?

אבל ההתרחשות האמיתית של אותו ערב נערכה ב"היכל התרבות", מי שהיה שם, לא ישכח: על הבמה עמד אורי זוהר, שאל כמו תמיד אם הוא יפה, ורצה

(המשך בעמוד הבא)

(המשך מהעמוד הקודם)

בכל כוחו להצחיק את הקהל. מאות אנשים לא השיגו כרטיסים למופע הזה ונאלצו ללכת הביתה. מחיר כרטיס יחיד – 15 ל"י. לזוג זה יצא הרבה כסף. בכל־זאת היתה זו תקופת המיתון. באמצע המופע קם לפתע המהנדס גיורא מרמת־אביב, קפץ על הבמה וצרח: "כוזו תחזיר לנו את הכסף!". האות ניתן. תוך שלוש דקות עמד כל הקהל על רגליו, צעק "כוזו" ודרש את כספו בחזרה. דבר כזה לא חזר על עצמו אפילו פעם אחת מאז אותו ערב, וגם לא ארע לפניו. אורי זוהר הראה לקהל את אחוריו, ניסה לזלזל, להתחכם, אך בסופו־של־דבר ויתר, הבטיח להחזיר לכולם את הכסף ונעלם מאחורי הקלעים. למחרת כינס מסיבת עתונאים בה הודיע כי הוא פורש לחלוטין מהופעות ויתרכז רק בבימוי סרטים. יש אומרים שזה היה הצעד הראשון בדרך שהסתיימה הרבה אחרי־כן בקפוטה ובשטריימל.

באותו יום בדיוק, באותן שעות בהן התרוצצו שוחרי הבילויים האומללים ממועדון למועדון בתקווה שמישהו ייאות לקבל מהם חמישים ל"י דמי־כניסה (משכורת ממוצעת אז – 500 ל"י), שרר שקט מוחלט במיקלט המסודר שבאחד מקיבוצי עמק־הירדן. ולא היה בכך שום דבר חריג. החיים התנהלו, פחות או יותר, מתחת לאדמה. הכל היה מסודר מאוד, מאורגן מאוד, לא מאולתר ולא זמני. במקרים רבים, המיקלט היה הבית, בעיקר אם היתה זו עונת הטריש. קראו לזה "גיזרת האון שוב מתחממת" או "הפגזות בגיזרת תל־קציר", ושם התרכזו ענייני הבטחון של אותם ימים. בתל־אביב ידעו על כך הרבה פחות מאשר יודעים היום על הנעשה בגבול הלבנון. העתונים הביאו דיווח יבש, והטלוויזיה לא הכניסה לבתים את זעקות הנפגעים פשוט משום שטרם היתה קיימת. מי שחי שם באותם ימים לא ידע בכלל שאפשר אחרת, שקיים עולם של מסיבות ובארים ומסעדות.

גם באשדוד ובעיירות הפיתוח לא ידעו. שם עמדו בתור לקבל דמי־אבטלה. מדי פעם היו מגיחים אליהם חיים יבין ואלימלך רם, או שניהם אנשי רדיו, ומשדרים את תוכניתם "יום בישוב" שהיתה פופולארית בתקופה ההיא לפחות כמו "ציפורים מתות בסתר" בטלוויזיה של היום. מה שנאמר באותה תוכנית על־ידי התושבים היה זוכה למחרת לכותרות בעתונים. כשהיו אנשי הרדיו בבית־שאן והביאו משם קולות של ילדה מפותחת שאמרה לעם ישראל – "אני רעבה" – הגיעו הדברים גם לדיון במליאת הכנסת. באחת התוכניות הם שידרו את בכייה של ילדה מרחובות שסיפרה על מצבם הכלכלי הקשה של הוריה, ועל־כך שהיא מתביישת לצאת לרחוב וללכת לבית־הספר כי כולם יודעים שהיא ענייה. שוב געשה הארץ.

אבל בתל־אביב יכולת לבלות עד אור־הבוקר, ובמועדונים הרבים אי־אפשר היה להכניס סיכה. במסעדה של "נלו" ביפו, גם בשתיים לפנות בוקר היה צריך לעמוד בתור ארוך כדי לקבל סטייק בפיתה, וכך היה גם בסטקיית "רוסו" ברחוב יהודה המכבי בתל־אביב.

החברה הישראלית ערב מלחמת ששת־הימים לא היתה שונה בהרבה מזו של היום. אבל הפרופורציות השתנו, וזה עושה את כל ההבדל. היה קיטוב בין עניים ועשירים, אבל הוא לא היה מנקר־עיניים בדיוק באותה מידה של היום מפני שהעשירים היו פחות עשירים. רמת־החיים הכללית היתה הרבה יותר נמוכה. כל המתעשרים החדשים שצצו אחרי מלחמת ששת הימים והחלו לקבוע נורמות חברתיות וכלכליות שלא היו מקובלות קודם בעזרת הרבה כסף "חדש" – עדיין לא הגיעו. הנסיעות בחו"ל היו עדיין משאת־נפש כמעט בלתי־מושגת לגבי רוב הציבור, מה גם שבאותה שנה ירדה הקצבת המטבע הזר לנוסע מ־500 ל־350 דולר. כך שגם אם נסעת, מה כבר יכולת להביא...

האחרון שעוזב – יכבה את האור

אלה חלק מן הבדיחות שרצו אז ברחבי ארצינו הקטנטונת ולוקטו בספר: "כל בדיחות אשכול":

■ שתי אוניות נפגשות בלב ים. על האחת – עולים מרוסיה לישראל. על השניה – יורדים מישראל לאמריקה. כשהן חולפות זו על פני זו, צועק ההמון על כל אחת מהן: "השתגעתם?".

■ על כל שאלה ששאלו את אשכול, היו לו שלוש תשובות: "כן, לא, ו־אולי".

■ מה צריך לעשות הישראלי האחרון שיגיע לשדה התעופה בדרכו לרדת מן הארץ? לכבות את האור".

■ אשכול בא לארה"ב בפעם המי־יודע־כמה לבקש סיוע כלכלי. שואל אותו נשיא ארה"ב: "תגיד לי, אשכול, כמה ההכנסה של מדינת ישראל?". עונה לו אשכול: "שני מיליארד דולר". אומר לו הנשיא: "הלא את זה אנחנו נותנים לכם". אשכול: "כן, את זה הבאתי בחשבון".

■ באותה פגישה או בזו שלפניה או אחריה, שואל אשכול את נשיא ארה"ב: "תגיד לי, כמה משתכר אזרח אמריקני ממוצע?" "כאלפיים דולר לחודש", עונה לו הנשיא. "וכמה הוא צריך בשביל לחיות", שואל אשכול. "כאלף דולר", עונה הנשיא. "אז מה הוא עושה בהפרש?" תמה אשכול. עונה לו הנשיא: "אצלנו מדינה דמוקרטית. לא שואלים את האזרחים שאלות כאלה".

"ואצלכם". מתעניין הנשיא אצל אשכול, "מה המצב בישראל?" עונה לו אשכול: "אצלנו משתכר אדם כאלף דולר בחודש, ומוציא אלפיים". "אז מאיפה הם לוקחים את ההפרש?" מתעניין הנשיא. "אצלנו מדינה דמוקרטית. לא שואלים את האזרחים שאלות כאלה", עונה אשכול.

■ אדם נכנס למעלית ושואל נער שנמצא איתו שם: "אתה יורד?" עונה לו הנער: "לא, אבל כבר התחלתי ללמוד אנגלית".

■ אשכול שוב מגיע לארה"ב לבקש כסף. ברחוב הוא רואה קבצן, וזורק לו מטבע. שואל אותו הקבצן: "מי אתה?". עונה לו אשכול: "אני ראש ממשלת ישראל". מחזיר לו הקבצן את המטבע, ואומר: "מקולגות אני לא לוקח כסף".

■ אשכול מזמין את אורי זוהר שיספר לו את הבדיחות שמספרים עליו ברחוב. אורי מספר לו, עד שמגיע לבדיחה חמורה במיוחד. "אתה קצת חצוף", מתרגז אשכול. "אל תשכח שאני ראש הממשלה". זוהר: "את הבדיחה הזו לא אני המצאתי".

חברה של אותם ימים היה משהו הרבה פחות תומרני. סופרת ידועה הגדירה את זה כ"חברה לא מגלומנית, שחיה בפרופורציות של עצמה, בכל התחומים, לא רק בתחום הכלכלי". לפני עשרים שנה עדיין חיו רוב המשפחות בארץ ללא מכונת כביסה. רק 30% מכלל המשפחות היהודיות ב־1966 לא כיבסו ביד, הרתיחו על הגז את הסדינים והמגבות. מכוניות פרטיות ממש היו מיצרך נדיר. רק ל־11% מכלל המשפחות היהודיות היתה מכונית פרטית. עשרה אחוזים (!) מכלל המשפחות היהודיות עדיין השתמשו בארגז קרח, חלמו על היום בו יקנו מקרר חשמלי.

וכל זה – רק לפני עשרים שנה. היה משהו צנוע מאוד ברחוב הישראלי דאז. עדיין לא היתה הבהילות לאמץ כל שגעון ואופנה־חולפת שהשתלטה על העולם לתורשי־תורשיים, ונעלמה. כל הבעיות שקיימות היום, היו קיימות כבר אז, אבל בקטן, בקטן מאוד. כבר אז, לפני שהיה קו ירוק וקו סגול, הכינו רמי לוי, היום במאי בטלוויזיה, ואבשלום כץ, בעל חברת־הפקה פרטית, סרט תיעודי שנקרא – "אני אחמד". הסרט תאר את גלגוליו של אחמד, משכיל ערבי מהכפר ערערה שבמשולש, שנאלץ לעבוד כפועל בניין מכיוון שלא יכול היה להשיג עבודה במקצועו האקדמאי. אחמד עבר השפלות לא־מעטות בנסיונו להתערות בחברה הישראלית, תחושת הקיפוח שלו הלכה והתעצמה, וכך גם כל בני כפרו."

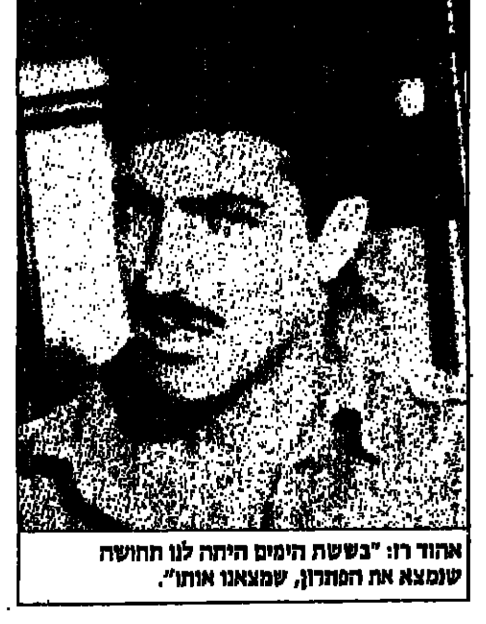
קיטוב עדתי היה כבר אז, אבל הוא היה הרבה פחות בולט לעין כי גם למי שהיה – לא היה כל־כך הרבה, להוציא משפחות עשירות "קלאסיות" כמו מושביץ, פרומצ'נקו, רקנאטי ואחרים שעשרות שנים היה ברור שהם עשירים. איש לא התרגש מזה. אחת ההחלטות המשמחות ביותר באותם ימים קבעה שישראלים המקבלים חבילות מחו"ל יהיו פטורים מתשלום מכס עליהן. מאותו זמן יכלו הדודים מאמריקה לשלוח בגדים של ילדיהם שגדלו, מבלי שקרוביהם בישראל ייאלצו לשלם כדי להוציאם מן המכס.

ה"סוכארו" של אותם ימים לא רחוקים היתה ה"קונטסה 1300" שהורכבה בארץ, במפעלי א. אילין תעשיות. בתחילת '67 סיפרו מודעות גדולות כי מחיר הקונטסה ירד ב־1500 ל"י, בעקבות הסכם עם חברת "טויוטה" היפנית. מחירה החדש של הקונטסה היה 9855 ל"י למכונית בת ארבעה מהלכים, 9555 ל"י למכונית בת שלושה מהלכים. המאושרים באמת הצליחו להגיע ל"פיאט 850". אלה שהיה להם קצת פחות ובכל זאת רצו מכונית פרטית – התאמצו וקנו "פיאט 600". הסיגריות הפופולאריות ביותר היו "רויאל" – "ליוצאים־מן־הכלל", כפי שקבעה הפרסומת, ו"דובק פילטר". משרד הפרסום של אריאלי, שותפות של הפרסומאים אליהו טל ואמנון אריאלי, לקח בחור ישראלי חביב עם תספורת קצרה ומסודרת וסוודר גולף לבן, הושיב אותו לשחק שש־בש ושם בידו בקבוק זכוכית של בירה "גולדסטאר". הבחור והבחמר קבע "תנו לגבר גולדסטאר", ומרבית הגברים במדינה לא נשארו אדישים.

בתל־אביב היו הלילות לבנים ויפים, ומי שרק רצה – יכול היה לבלות בה עד כלות הנשמה. השנים שקדמו ל־'67 היו שנות הפריחה של ערבי הראיונות. דן בן־אמוץ היה המוביל. באותו זמן הוא עזב את ה"חמאם" שקצת ירד מגדולתו ועבר למלון "דן", בלילות שישי היה שם מפוצץ. כל מה שלא יכלו לראות בטלוויזיה שלא היתה, רצו לראות ולשמוע באותם ערבים. העתונאי אריה אבנרי התחיל אז את ערבי הראיונות שלו ב"הילטון", ושמואל שי היה יוצא מדי יום שישי ל"דן כרמל" בחיפה להביא קצת שמחה...

(המשך בעמוד 13)

אנשי הרדיו הקליטו בבית־שאן ילדה שאמרה "אני רעבה", והדברים נדונו במליאת הכנסת. ילדה מרחובות סיפרה שהיא מתביישת ללכת לביה"ס כי כולם יודעים שהיא ענייה. שוב געשה הארץ. אבל בת"א היו מי שבילו עד אור־הבוקר, ובמועדונים ובמסעדות אי־אפשר היה להכניס סיכה.

אהוד רז: "בששת הימים היתה לנו תחושה שנמצא את הפתרון, שמצאנו אותו".

אהוד סטובר: "שנאה נוצרת מיחסים של כובש וכבש. מעניד ועבד".

יגאל וייס: "בסך הכל המדינה יצאה יותר חזקה, גם מבחינה בטחונית וגם מבחינה כלכלית".

נקודת שחיקה

לפני 20 שנה הם היו בחבורת "שיח לוחמים", שותפים בספר שסיכם תחושות לוחמים שלא נסחפו בגלי האופוריה שהציפה את ישראל אחרי ששת הימים. אותם אנשים היום, בעשור הרביעי לחייהם, עייפים, מאוכזבים, מדברים על שנים שעברו וכלום לא קרה. רק עוד מלחמות, עוד אבדות. אז היו להם ציפיות. היום הם רואים הזדמנות שהוחמצה.

מאת סימה קדמון

הם מדברים על החמצה. אנשים בעשור הרביעי לחייהם, עייפים קצת, מאוכזבים קצת יותר. בטון עייף, אולי מתוך גל, הם מדברים על שנים שעברו וכלום לא קרה. רק עוד מלחמות, עוד אבדות. מלים בנאליות: "אכזבה". "כאב". לפעמים יאוש. היו להם ציפיות, אז, ב־67', לוחמים צעירים, חדשים אחרי המלחמה, מלחמה שפתחה אפשרויות, שנתנה סיכוי – הם אומרים – הזדמנות שהוחמצה.

לפני עשרים שנה הם היו חבורת "שיח לוחמים". שותפים בספר שסיכם את תחושותיהם של בני קיבוצים שלא נסחפו בגלי האופוריה שהציפה את ישראל של אחרי המלחמה, לא הציפו – הם יגידו – הטביעו. הספר, כזמנו, עורר רעש רב. היום הוא לא היה שכל אפילו מאמר מערכת ב"דף הירוק". אז הוא נפל לתוך עידן של פרות קדושות שהסתובבו במדינה, במדים, מנוצחות בעשרות אלבומי נצחון. ב"שיח לוחמים" הם טיפלו בעצם באותם נושאים אבל אחרת. הם דיברו על מוסר ועל מצפון, על חברות ועל לחימה מתוך "אין ברירה", על מולדת ועל ערכים. יוני, קצין בנחנים, אמר אז: "עד המלחמה חשבתי תמיד שכל הדיבורים על אומת שלום – כל זה נראה לי פראזות, במלחמה הרגשתי... שאלה הם הדברים שמחזיקים אותך...". היום הוא באמריקה. דוקטור יוני (אולי ג'וני) ליבנה, רופא שיניים.

מקיבוץ משמר השרון היו אז חמישה: יוני, אבינועם, צביקה, יצחק ודוד. ד"ר יוני ליבנה חי בארה"ב כבר למעלה מ־10 שנים. אבינועם ברוג (אחיו של אלוף אהוד ברק), עזב את משמר השרון אחרי המלחמה, מזה ארבע שנים הוא שליח הסוכנות באוסטרליה. גם דוד עזב את הקיבוץ, והיום הוא מורה להתעמלות בכפר גלים. יצחק קריתי נשאר, אלא שבשנה האחרונה הוא שליח הסוכנות בארה"ב. מכל החמישה יכולתי לפגוש במשק רק את צביקה סלע. הוא השתחרר חודשיים לפני מלחמת ששת הימים, ובזמן המלחמה היה סמל במחלקת סיור של גדוד מילואים של השריון שלא השתתף בקרבות. לאחר המלחמה היה מורה, ויועץ חינוכי, עד שהצטרף למשטרה ומילא תפקידים שונים במחלק עבריינות הנוער ובמודיעין. היום, בן 43, גרוש ואב לשניים, הוא חבר קיבוץ ומפקד משטרת חדרה.

כשהיה בכיתה י"א כתב צביקה חיבור על סיפורו של ס. יזהר "השבוי", ואמר שם, בין השאר: "אילו כולם היו מפרשים פקודות

(המשך בעמוד הבא)

אהוד רז (מימין), אהוד סטובר ויגאל וייס (משמאל): למדו באותה כיתה בגבעת השלושה. ב־67' הם דיברו על שנאה לערבים, על מצפון ועל מוסר. לא שנאה הניעה אותם במלחמה ההיא, גם לא היום. (צילום: ישראל מלובני).

נקודת שחיקה

צביקה סלע, יוני 78': "הדור שאנו מגדלים, בעיקר בקיבוצים, הם אנשים בעלי איכויות מוסריות ואהבת המולדת והארץ האומללה הזו לא פחות מאשר דור החלוצים".

"העם היהודי לא בנוי למדינה. הוא לומד איך לבנות אותה. כמו תהליך של לידה: צמיחה, התפתחות וגדילה. והיצור הזה יכול להיות בסוף מונגולואידי"

צביקה סלע: באופן עקרוני הוא נגד לחרוג (צילום: ישראל טלבי).

(המשך מהעמוד הקודם)

ונוהגים לפי מצפונם וכושר הבחנתם, אי־אפשר היה לקיים צבא. אנשי רגש ומצפון חייבים להסוות רגשותיהם ומצפונם ברגעי מלחמה וקרב ולקיים את הפקודות במלואן, ועם זאת לנהוג בהגינות, באנושיות". כ־67', בשיחה עם חבריו, אמר: "אני מאמין שיש מקום להפרדה – בין מוסר לבין פקודה. באיזשהו מקום זה ניתן לשיפוטו של הארם שהוא לרוב בודד במצבים כאלה, והוא חייב אז להלחם בעיקר עם עצמו, ולא בפקודות שהוא קיבל".

צביקה סלע, מפקד משטרת חדרה, יוני 87': "באופן בסיסי לא השתנה אצלי שום דבר בהשקפה הזו. אנחנו נמצאים במסגרות שבהן אנשים חיים עפ"י ערכי מצפון ומוסר, ובעת ובעונה אחת במסגרת של חוקים. באופן מהותי אין סתירה ביניהם, למעט במקרים חריגים ויוצאי־דופן שבהם אדם נדרש להחליט בין מוסר ומצפון לבין המציאות".

סלע נותן דוגמה למצבים קיצוניים כאלה: "למשל, מחבל שרצה לשים חומרי־חבלה בבית־ספר התפוצץ עם חומרי החבלה, נפצע ומובא לחקירה בבית־החולים. תוך שעתיים־שלוש צריך לדעת אם הוא הניח מטענים נוספים, והיכן, או אם יש פעילות מחבלים נוספת באיזור בית־הספר שמתכוונת לבצע פיגוע. אתה צריך להוציא ממנו את המידע הזה תוך שלוש שעות, בהנחה שהחשוד לא רוצה לדבר. או או שאתה פועל עפ"י חוקים, משתדל לא לשבש הליכי חקירה מקובלים, או שאתה חוקר בידיעה שאתה יכול להציל הרבה ילדים. זוהי דוגמה לחוק, נורמות וערכים מול מציאות של בית משוגעים".

צביקה סלע באופן עקרוני נגד לחרוג. כל המחקרים בקרימינולוגיה הוכיחו, לדבריו, שהריגה לא הורידה בשום תחום שום סוג של פשיעה. "שיקול הדעת אם להרוג או לא", הוא אומר, "הוא עפ"י חוק בלבד. לא ניתן לאדם לנהוג עפ"י תפיסתו וראייתו. אם כל אחד מאיתנו יהיה לו שיקול דעת מתי צריך להרוג, נאבד את המחנה המשותף, האנושי והחוקי. כולם כפופים לחוק. לא רק איש הצבא, או איש המשטרה. כל בני האדם".

אני שואלת איך דברים אלה מתיישבים עם משהו אחר שכתב בכיתה י"א, כמו "האופי החייתי הטמון באדם פורץ בתנאים מסויימים, ומניע את האנשים להתלכד לגוש אחד סביב הקורבן השבוי. ורגע לאחר מכן מתברר כי אמונותיו ביושר, בכנות וכו' היו דברים שברות, אך כשהיו חייבים להתממש – נוכח הארם עד כמה הוא רחוק מכל אלה".

צביקה סלע, 20 שנה אחרי, עדיין מאמין ש"מתחת" לחינוך, לערכים ולמוסר, יש בכל אדם יצרים חזקים מאוד שעלולים לעלות על פני השטח בשעות מסויימות של חייו. "אותו אדם ייבחן בינו לבין עצמו על איכות אנושיותו ועל איכות מוסריותו. ככל שהערכים טמועים בו עמוק יותר, כך גבוהה הסבירות שהביטוי יהיה יותר אנושי והיצרים שאנחנו מדברים עליהם לא יבואו לידי מימוש. הסינתזה בין מה שנראה כסתירה בין הערכים המוסריים, שהם תוצאה של חינוך, לבין היצר החייתי – היא נקודת השבירה הטוטאלית של כל אחד מאיתנו. ואני לא בטוח שלכל אחד מאיתנו יש נקודת שבירה כזו. וגם אם היא ישנה, היא נבדקת רק במצבים קיצוניים מאוד, מצבים של קטאסטרופה".

השואה, לדעתו, היא דוגמה למצב כזה. "אפשר היה למצוא משתפי־פעולה שעשו עבודתם בנורמות של הנאצים, עם מטרות של הנאצים, ומצד שני, אנשים בתוך המחנות שהגישו עזרה לאחרים ובזה מצאו את משמעות קיומם עד מותם. מקרים כאלה אפשר גם למצוא בשעת קרב. אחד בורח ולא עוזר לחבר פצוע, והשני יסכן את חייו כדי לעזור".

אני שואלת אם הוא יכול, במידת האפשר, להתייחס למדינת ישראל כאל קולקטיב ובמבט רטרוספקטיבי לבדוק אם נמצאנו ב"נקודת השבירה הטוטאלית" הזו. אם כקולקטיב, נבחנו במצבים שבהם היצריות החבוייה לדבריו בכל אחד מאיתנו, גברה על מערכת הערכים המוסרית.

"אנחנו פחות נאיביים היום"

צביקה מתלבט הרבה לפני שהוא משיב. "אם בודקים בערכים שלטוניים, בערכים של חוק, של תנועה לאומית, אם יורדים לנפשות הפועלות מאחורי הדמויות האלה – שום שינוי מהותי לא חל בתפיסת העולם של העם היהודי, באהבת הארץ של אלה שנשארו, ביחסים בין־אישיים, ברמת שמירה על נורמות ועל חוק. יתרה מזאת, הדור שאנו מגדלים, ואני רואה את זה בעיקר בקיבוצים, הם אנשים בעלי איכויות מוסריות ואהבת המולדת והארץ האומללה הזו לא פחות מאשר דור החלוצים. אנחנו פשוט פחות נאיביים היום. לדור שלי יש בעייה שהוא איבד את בתוליו האינטלקטואליים. כי הוא התבגר. אבל הוא לא נעשה יותר גס לב, או איבד את אנושיותו או ערכיו או הכבוד לחיי אדם. משיחי־שקר תמיד היו בחברה היהודית. קבוצות שנהו יותר אחרי כוח ופחות אחרי מוסר. אבל היו גם קבוצות הפוכות. בסך הכל הארץ הזו מייצרת אנשים מאוד אנושיים ורגישים, שמוכנים למות בשבילה שוב ושוב".

ולהרוג בשבילה?

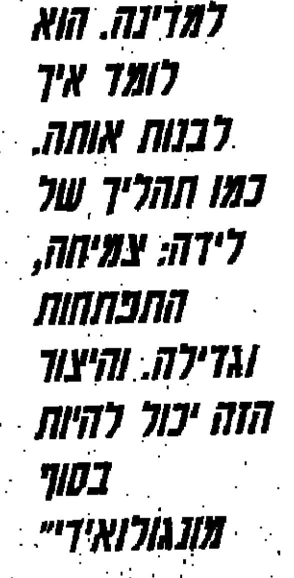
"אני לא חושב", עונה סלע. "למעט אולי התנועות המשיחיות. בסופו־של־דבר, האיכות האנושית משתפרת פה ולא נהרסת". תפקיד מדינת ישראל, לדבריו, הוא "להוציא דור שהוא יהודי במובן העמוק של המלה. איש רגיש לעצמו ולזולתו, איש של מוסר ביחסים הבינאישיים והקבוצתיים, כולל מיעוטים שהוא יחיה איתם עד יום מותו".

ובהמשך: "התחושה שלי, כשאני משוחח עם בתי בת ה־18 ועם חבריה, על רגשות של צבא כובש, משעבד, היא שבמקום להתאמן – מתעסקים כאן במחסומים ובמעצרים. אבל אותם צעירים מגלים את אותה רגישות אנושית ואותה נחישות לבצע את הפקודות, עם יכולת הפרדה הרבה יותר עמוקה, הרבה יותר מבוגרת. הם עצמם לא נהפכים לכובשים, לעריצים. הם עושים מה שצריך כחובה. אותם היצרים לא באים אצלם לידי ביטוי. ישנה אצלם הפרדה גמורה בין ערכים, מוסר, לבין התפקיד שאותו הם צריכים לבצע. הם פיתחו כבר חיסון כנגד סיטואציות קיצוניות כאלה".

אני שואלת אותו אם היו לו ציפיות, חלומות, אז בקיץ 67', לגבי איך צריכה להיראות המדינה. האם יש לו היום אכזבות.

"העם היהודי", הוא אומר, "לא בנוי למדינה. הוא לומד איך לבנות אותה. זה דומה לתהליך של לידה: צמיחה, התפתחות וגדילה. והיצור הזה יכול להיות בסוף מונגולואידי, איזו מוטאציה או שזו יכולה להיות חברה איכותית ואנושית". מעידות ומשברים יש, לדעתו, בכל תהליך של צמיחה. "היום מוקדם מדי לנסות ולהעריך תהליכים חברתיים ומדיניים על רקע של צמיחה, גדילה והתפתחות. נסיונות להקיש שהחברה שלנו חומרנית, או שזו חברה הישגית או חברה שאיבדה מימדים אנושיים – זו ראיית דברים באופן לא מבוגר. היום מוקדם מדי לשפוט אם זו אכזבה או אושר גדול. החלום שלנו צריך להיות איך לגדל את ילדינו ונכדינו בלי איום על הקולקטיב או היחיד, איך לא להכניס אותם לסיטואציה עם

(המשך בעמוד 41)

אבישי גרוסמן אז והיום: "כיוון התהליך הנוכחי הוא חורבן" (צילום: ישראל טלבי).

שובך יונים

ילדי התנחלות עפרה, ליד רמאללה, נולדו מאחורי הקו הירוק. מישהו היה צריך להסביר להם שהקו הזה הוא לא המקום שבו נגמר הדשא ומתחיל מגרש החניה. עפרה, בשבילם, היא לא הצהרה פוליטית, גם לא שאלה קיומית, זה פשוט בית. הילדים האלה הם הגשמת האהבה הכמעט סטיכית של אנשי גוש־אמונים לאדמת הארץ. רובם לא יודעים את זה.

מאת יאיר לפיד
צילומים: עמרם גלמי

בטווח הארוך, המשבר האחרון הוא לטובת גוש אמונים. עד עכשיו הם היו לכודים בתוך אשליה אופטית מפחידה. הם נראו, מרחוק, כמו יחידה אחת ברורה, מלוכדת פחות או יותר, עדרית. אפילו שם התנועה תרם לאשלייה. לא איגוד, לא התאחדות, גוש. משהו חסר סדקים, אחיד, לא פגיע. עכשיו הם שוב אנושיים. הם רבים, מויעים, עושים פרצופים מפחידים אחד לשני. איכשהו זה החזיר אותם לפרופורציות הנכונות.

כוחה הגדול של התנועה, מלכתחילה, היה בכך שמדובר לא בציבור חרדי, אלא באנשים שמדברים בשפת חולין, ששירתו בצה"ל בכל היחידות, שאומרים "כוסאומק" כשהתרצן של הזית נתקע להם בין השיניים. הלהט המשיחי לא הפריע להם להודות שאם הברירה היא בין בית עם דשא לבית בלי דשא – אז עדיף ביהודה ושומרון, ועם דשא. יש ביניהם רבים שלא התיישבו מעבר לקו הירוק רק מפני שאלוהים צילצל אליהם בחיוג ישיר, אלא גם מפני שהאמינו שזה הדבר הנכון לעשותו מבחינה צבאית־בטחונית טהורה, ואם יוסי שריד חשב ההפך, הם הזמינו אותו להתארח אצלם לשישי־שבת, כדי שיסביר.

שתים־עשרה שנה עברו מאז עלו המתנחלים הראשונים לסבסטיה (25.7.74), שנים בהן אסף הגוש כמה נקודות־ציון שכבר נכנסו להסטוריה המסורבלת במקצת של האיזור: סבסטיה, ימית, המחתרת, ליל הבקבוקים, רשימה חלקית מאוד. אבל מעבר לדראמות קרו עוד כמה דברים. מתנחלי הגוש בנו לעצמם בתים,

(המשך בעמוד הבא)

חן סגל והתנחלות עפרה: תמיד קורה פה משהו. השקט הוא רק מסווה.

(המשך מהעמוד הקודם)

הרכיבו אנטנות גבוהות כדי לקלוט גם את ישראל (את ירדן הם קלטו ממילא), שתלו בגינה ורדים וגרדיניות. הם הוסיפו אספלט לשבילי העפר והם הולידו ילדים. הרבה ילדים.

אחרי הדור הראשון, אחוז הלהט, של המתנחלים, בא דור שני. רגוע יותר, פרגמטי יותר. דור שהביא בחשבון גם את הנוף, כיווני האוויר ומספר המטרים־הרבועים בכל דירה. רק כשאתה הולך בשבילי התיישבות עפרה, מסתכל על האלכסונים המטורפים שורטו הרוחות בסלעים שמסביב, בוחן את ההגיון הארכיטקטוני שבגגי רעפים ארומים מול שקיעה סגולה, אתה מבין את הטעות של דניאלה וייס. הזמן אינו פועל נגדה, בכלל לא: הילדים של משפחת סגל ומשפחת לוריא ומשפחת מנור לא יודעים שהם גרים בשטחים. הם נולדו פה, הם לא מכירים שום פרשנות אחרת למושג "בית". הם אפילו לא יודעים שהקו הירוק איננו הקו המפריד בין הדשא של ההורים שלהם למגרש החניה.

הבחירה בעפרה כמקום המיפגש עם ילדי הגוש אינה מקרית. היא הגיונית. זוהי התנחלות הקצוות. מפה יצאו חמישה מאנשי המחתרת, פה גם עוכר הרב יואל בן־נון, מנהיג הפלג המתון של הגוש. עפרה הוגדרה יותר מפעם אחת, כ"שובך היונים של גוש אמונים", אבל בין שבעת מקימיה אפשר למצוא את יהודה עציוני, אסיר עולם בשל פעילותו במסגרת המחתרת היהודית.

"תמיד קורה פה משהו. השקט הוא רק מסביב", אומרת ליאורה סגל, מזכירת היישוב. סגל טועה. השקט אינו רק מסביב. כשדיברתי עם הבן שלה ביקשתי ממנו שיעבור מקום, שיישב לידי, לא הצלחתי לשמוע אותו מן הצד השני של שולחן־קפה ממוצע לחלוטין. הוא לא ילד שקט במיוחד, אורי סגל, הוא פשוט רגיל לווליום שיחה אחר משלי. הוא לא היה צריך אף פעם לרוץ מעל רעש של מכוניות, או רחוב הומה, או שכנים בבית משותף עם קירות קרטון צבוע. הוא גדל בוילה.

שיחות עם עשרה ילדים. שבע עד שבע־עשרה. אחרי יומיים איתם אני מוכן לערוב לכך שהם לא תודרכו. הם גם לא יכולים לרמות. ההורים שלהם יכולים, אולי אפילו חייבים, לפתח טרמינולוגיה כפולה. הם חברים בארגון שרוצה להשיג משהו. לתקשורת יש תפקיד מרכזי במשהו הזה. כשאתה אומר "שטחים" במקום "יהודה ושומרון", הם בולעים את הרוק מבלי שהגרוגרת תזוז. אצל הילדים זה אחרת. האיזור הזה, בשבילם, אינו חלק בלתי־נפרד מארץ ישראל. האיזור הזה, בשבילם, הוא ארץ ישראל. תל־אביב מבחינתם היא עיר רחוקה, בעצם בארץ אחרת. ההרים מסביב, הנועצים אגרופי אבן בשמיים בצבעי סכניקולור, הם לא נקי־קדומים ולא פרק מתוך מסעות יהושע אלא מגרש משחקים ענקי, לא מלוטש. הם בכלל לא יוצאים מכאן. אין להם בשביל מה. הבית יפה ומבודדת.

הלידבדל

לפני כמה חודשים שאל אורי סגל, 13, את אבא שלו, ידידיה, אם הוא בעד התיישבות מעבר לקו הירוק. אחר־כך הוא לא הבין מה מצחיק בזה. אולי שום דבר.

הוא יושב על הספה, ילד רזה, אברים ארוכים, לא מתואמים עדיין. מכנסיים קצרים כחולים, משקפיים. כשהוא מנסה להתרכז במשהו הוא כולו משקפיים: "אני לא מכיר ערבים אישית. יש לי חבר, אחי, שיש לו חבר ערבי. אברהמשהו, אני לא זוכר. הם מדברים הרבה והוא נחמד. פעם היינו בטיול עם המורה שלנו לגיאוגרפיה ופגשנו ערבי אחד ושאלנו אותו למה הוא גר פה, בארץ ישראל. אז הוא ענה: כי זה הבית שלי. זה הגיוני. אם הוא גר פה מאה שנה, אז הוא יכול לגור פה. לא מפריע לי שהם פה. הם, בשבילי, אנשים שגרים פה. כמו צרפתים, או אנגלים. אצלי בכיתה יש כמה ילדים שאומרים שהם כהנא ושצריך לגרש את הערבים. לדעתי הם סתם עושים רושם. אי־אפשר לסמוך על מה שהם אומרים. פעם ילד אחד בכיתה אמר שהוא רוצה להיות חילוני, אז כולם דיברו איתו המון זמן, ניסו לשכנע אותו. ובעצם הוא סתם רצה לעשות רושם. דווקא אני חושב שאם הוא רוצה להיות חילוני, אז הוא יכול. זה לא רע. אם הוא חושב שאין אלוהים, אז ככה הוא".

קשה קצת להחליט מתי אורי מדבר מהבטן ומתי הוא משחזר שיחות ששמע בבית. אני מוכן להמר שהמשפט: "לא צריך בכנסת מפלגות דתיות, כל הדתיים צריכים לשרת בצבא", אינו לגמרי מקורי. משפטים אחרים כן: "המחתרת היהודית? אני לא חושב שזה בסדר. אם רוצים לפוצץ צריך לעשות פיצוץ שיעשה רעש, שיבהיל. אבל לפוצץ אוטובוסים – זה לא נראה לי". מדי פעם הוא יוצא לירושלים או לתל־אביב, לראות סרט. "אני לא אוהב להיות שם. רעש, והאוויר לא צלול. בפעם האחרונה ראיתי את 'קרוקודייל דנדי' וחשבתי שזה סרט נחמד".

המטקיטריות

באיזה שהוא שלב אנחנו עוברים לשחק באסוציאציות. אני נותן את ההגדרה, והן עונות. הילה כשן, אורית מנור ויעל פריד – בנות 14, ונילי אליצור – בת 12.

ילדי חנן בעפרה: תל־אביב מבחינתם היא עיר רחוקה.

שילה כנרתי: "מה אני חושב על ערבים? אני אוהב אותם, כי בטיולים הם נותנים לי אוכל ומארחים אותי יפה. מה זה יהודה ושומרון? אני לא יודע".

אורי סגל: "אם הערבי גר פה מאה שנה, אז הוא יכול לגור פה. לא מפריע לי שהם פה. הם, בשבילי, אנשים שגרים פה. כמו צרפתים, או אנגלים".

ההגדרה היא, אני לוקח פאוזה, ובסוף בוחר את האפשרות הכי פשוטה – "ערבי".

נילי: "בקבוקי תבערה".

הילה: "המזרח התיכון. אבנים".

אורית חושבת רגע. לא פייר, לא כחוקי המשחק. בסוף היא אומרת: "ארס".

יעל: "אני לא יכולה ככה. אני צריכה לחשוב".

הם מתחילות, כבר מן ההתחלה, להרגיש לא נוח. המנחה טעה. צריך להרגיע קצת – "מדינה".

נילי: "דגל".

הילה: "שלנו".

אורית: "שואה".

יעל: "עם מאוחד".

עכשיו הבעייה שלי הפוכה. כולם מרוצים מדי. אני יורה – "כהנא".

נילי: "מטורף", היא צוחקת. יצא לה יותר אגרסיבי ממה שהיא תיכננה.

הילה: פוזלת לנילי, אומרת: "סתם משוגע אחד". אחר־כך היא אומרת עוד שניים־שלושה משפטים. המנחה לא מרוצה. לאורית וליעל יש יותר מדי זמן לחשוב.

אורית: "דיבורים, חלק נכונים. המעשים לא".

יעל: "לא עד כדי כך".

האמת היא שכל העסק הזה עם האסוציאציות לא מוצא חן בעיניהן. סתם רוחקים אותן לפינה. אני שולח מהלומת סיום – "שולמית אלוני".

נילי: "היא אומרת שהיא ליברלית, אבל היא נגד הדתיים".

אורית: "אשה שלא חושבת כמוני".

הילה: "צריך בסיס דתי למדינה, היא מגזימה".

יעל: "כמו הילה".

יצחק בונה, שומע את אחיו יהונתן אומר שהערבים הם כמו כל זר אחר בארץ הזאת. שידעו מי השליט. שהוא לא היה מתנגד ל"ילד שובב" כמו כהנא בתור שר בממשלה.

מעבר למשחק, זו לא היתה שיחה פוליטית. זו היתה שיחה על בנים. בשנה שעברה הפרידו את הכיתות. בנים לחוד, בנות לחוד. הבנות הביאו את ההורים שיעזרו להן להשאיר את הבנים בכיתה. זה לא עזר. "אנחנו עם הבנים בתנועה ("בני עקיבא"), נפגשות, כל הזמן. אז בשביל מה הפרידו? במילא אין לנו בעיות עם הבנים. אנחנו לגמרי חופשיות איתם".

המלה הזאת, "חופשיות", מתיישבת לי בראש טעם לא נעים. הן כן התכוונו לסקס או לא התכוונו לסקס. אני מת לשאול, ולא נעים לי. החצאיות שלהן נראות לי יותר ויותר ארוכות מרגע לרגע. מארון הספרים הגדול של אבא־מנור מסתכלים עלי עשרות ספרי קודש במבט מאיים. אני מנסה רמז עבה כמו חזיה ססטר ארכע:

אתן מדברות איתם על כל דבר, גם הדברים הכי, אה, אישיים?

הילה: "בטח".

אורית: "כל דבר".

אני מיואש קצת. מנסה שוב: איזה מין דברים?

הילה: "כל דבר".

יעל: "הכל, כולנו יחד מאז שאנחנו ילדים".

נמאס לי: גם על מין?

הילה: "אלא מה".

אחר־כך הכל זרם ביתר קלות. לדבר מותר. אחרי פרשת הצעירה שמתה בצפת בזמן הפלה בלתי חוקית עשו להן שיעור על מין עם האחות. הסבירו להם על הגיטורים והפרוחים והאבקנים והאבזמים. לא אמרו להם שום דבר על "כדאי לכם לחכות עם זה קצת", כי אין צורך. אורית: "יודעים שאפשר לסמוך עלינו. אנחנו משגיחות על עצמנו". יש כמה זוגות בין החברים מתנועה. אחרי הפעולות אפשר לראות אותם לפעמים עורחים לאיזה שטח חסוי, "מקומות רומנטיים כמו המטע", אורית מנור אומרת. אף אחד לא עוקב אחריהם, כי במילא הם לא יעשו כלום. אחרי עוד כמה התפתלויות הגעתי לתוצאות הבאות: להחזיק ידיים זה בהחלט לא יפה, אבל עלול לקרות. נשיקות לא באות בחשבון. אפשר ללכת לסרט ביחד בירושלים. לתל־אביב במילא אף אחד לא רוצה לנסוע. נילי, נשקה: "אני אף פעם לא הייתי שם".

(המשך בעמוד 57)

ילד־שטחים, נולד מבוגר יותר

יהושפט תור נולד בכ"ג סיון, תש"ל. לדבריו, אין הוא יודע מהו תאריך הולדתו הלועזי. זה היה לפני 17 שנה, במימשל הצבאי בחברון. יהושפט תור הוא מראשוני הילדים שנולדו בשטחים. בשעה שילדים אחרים שיחקו תופסת, הוא ראה את אביו נאבק בערבים שתקפו אותם בדרך למערת המכפלה. כשילדים אחרים בני גילו הלכו ברגל לבית־ספרם, הוא נסע לבית־ספרו עם ליווי חמוש. כשילדי מרכז הארץ עשו שיעורים, הוא צעד בהלוויות של חללי "בית הדסה". אין הוא יודע דרך חיים אחרת. יהושפט תור. לשטחים יולד.

כשהיה בן שנה וחצי עברו הוריו, אילן ויונה, לקרית־ארבע. תקופה קצרה גרה כל המשפחה ב"בית הדסה", ויהושפט כבר זוכר את הימים ההם כ"מאוד מיוחדים, עם תחושת שליחות".

שמונה חדשים ישב אביו, אילן, בבית־הסוהר. הוא נסע פעם בכביש וראה קבוצת חיילים מותקפת בידי ערבים. החיילים הסתתרו מאחורי מכונית, ולא הגיבו. אילן תור ירה. כנראה שעוד אזרחים ירו. שני ערבים נהרגו. אחרי שמונה חדשי מעצר קבע בית־המשפט שלא ניתן להוכיח שהערבים, צעיר וצעירה, מתו מכדוריו של אילן תור, והוא שוחרר.

היום יהושפט הוא תלמיד ישיבת "אור עציון" ליד אשקלון. הוא חושב שגדל באווירה מאוד מרותקת. לא, לא אווירה חופשית, הוא אומר. "ברור שלא יכולתי להסתובב חפשי בתוך הקסבה, לא בגלל שאני פוחד, אלא מתוך זהירות. היתה בעייה כשיצאנו מן הישוב. תמיד צריך ליווי. אבל בתוך הישוב הרגשתי חופשי־חופשי".

יש לו חבר שגידל סוסים בקרית־ארבע. לא מזמן הסוסים הורעלו. ("אני חושב שערבים הרעילו אותם"). כשהיה בן 16 יצא עם חברו לטיול סוסים מחברון לרמת־הגולן דרך הבקעה. "בוודאי שאימי דאגה", הוא אומר. "אבל היינו מזויינים, וצלצלתי אליה מן הדרך. הורי הבינו שטיולים מחזקים את הקשר עם הארץ. גם הערבים שבכפריהם עברנו קיבלו אותנו ביראת כבוד".

כן, הוא חושב שלגדול בשטחים פירושו להיות מבוגר יותר. כשהוא מדבר עם צעירים בגילו שגדלו במרכז הארץ הוא אינו מוצא אצלם מודעות לבעיות הלאומיות שלנו. "פה יש הרבה יותר מעורבות", הוא אומר. "ואין גם את השטויות שיש במרכז הארץ, כל הדיסקוטקים האלה".

נתק מהצעירים במרכז?

אין הוא חש בו. "אני פשוט מצביע על ההבדלים בינינו", הוא מחייך. כשישתחרר מצה"ל ("אני מקווה ללכת לסיירת") הוא רוצה לחיות בכפר, "באיזור שאין בו די יהודים, יכול להיות גם גליל או נגב. אולי סיני".

סיני?

"בטח, אני מקווה שהוא יחזור אלינו".

גם במלחמה?

"אפילו כן. זה מצב מאוד מסוכן, שסיני בידיהם. למה הם חפרו מנהרה מתחת לתעלת סואץ? לטיולי אופניים? אני מדבר על טווח של 50 שנה".

תהיה מדינה בעוד 50 שנה?

"אני מקווה מאוד. לפי מה שאני רואה עכשיו, עוד יאכלו אותנו".

מי?

"השכנים מבחוץ, ואויבים מבפנים. גם הערבים מבפנים, אם לא נטפל בבעייה".

איזו בעייה?

"הבעייה של הערבים פה".

איך נטפל בה?

"זה קצת מסובך. יש פה הרי ויכוח על הארץ. או שאנחנו נחיה פה, או שהם יחיו פה. זה לא יילך ביחד. הם טוענים שגזלנו את ארצם, ואנחנו טוענים שהיא שלנו. לפני שניגש לפתרון, צריך שיהיה ברור לכל העם שהארץ היא שלנו. אחרי שנשכנע את כל העם שהיא שלנו, הפתרון צריך להיות מהיר מאוד, אבל אני חושש שהוא יקח הרבה זמן. אין לי בעייה עם ערבי שישכנע אותי שהוא מסכים שזו ארצי, והוא נאמן לי ולארצי, ומכיר בזה שאני בעל הבית. אבל הוא יצטרך לשכנע אותי מעבר לכל ספק. יותר אני לא לוקח סיכונים. ואז הוא יוכל, מצידי, להמשיך לגור כאן".

ואלה שלא יצליחו לשכנע אותך?

"מקומם אינו פה".

אבל הם לא רוצים ללכת.

"ברגע שכל היהודים יכירו בכך שזו ארצם, ויקום לנו מנהיג רציני, כמו דוד המלך למשל, אני בטוח שהוא ימצא את הדרך. כבר היו חילופי־אוכלוסין בעולם".

בכוח?

"אני לא שולל זאת. אנשים שאינם מכירים בכך שזו ארצנו – אין להם פה מקום. זו פשוט בעייה קיומית. אין ברירה. או אנחנו – או הם".

יהושפט תור מתקשה לראות עצמו סב זקן, יושב בחברון וצופה בנחת בנכדיו המשתעשעים לרגליו. "אינני בטוח שאפילו בתל־אביב אוכל להיות סבא זקן. אני מאוד מודאג. אינני חש שתעתיד בטוח. אני חושש שתהיה מלחמה קשה מאוד, ואז יבוא חשיוני הגדול. הוא לא יבוא בטוב".

יהושפט מסכים שאילו היה נולד וגדל בתל־אביב, אולי היו לו דעות אחרות. "הייתי פחות מודע לבעייה", הוא חושב בקול. "לא היו זורקים עלי אבנים, לא הייתי רואה את אבי מותקף בידי המון זועם, לא הייתי הולך להלוויות של שכנים שנרצחו".

אולי מלחמת ששת הימים היתה, בסופו־של־דבר, אסון?

"אסון? חס וחלילה. שחרור ירושלים זה אסון? שחרור חברון, עיר האבות, זה אסון? בכל שבת, כשאני הולך למערת המכפלה, אני מרגיש שאני הולך לבקר את אבותי".

עמוס לבב

יהושפט תור: "לפי מה שאני רואה עכשיו, השכנים עוד יאכלו אותנו". (צילום: עמוס לבב)

צומת החשבון והפחד, חמש דקות מכפר־סבא. עיר אחת שקמה מהריסות, שרה בכמה קולות. סוג של רשומון. שונאים את ישראל. אוהבים ישראלים. את מחפשי המציאות שמסתערים על מרפאות השיניים, מוסכי הרכב ושוק הירקות. לא החיילים שניצבים על הגג.

מאת מיכל קפרא
צילומים: ראובן קסטרו

ראש עיריית קלקיליה, הממונה מטעם המימשל הצבאי, קורא לגדה המערבית יהודה ושומרון. לא רחוק ממקום מושבו, מדבר ראש העירייה המודח על כיבוש. עיר כבושה קלקיליה, הוא אומר. ובתווך, בין השניים, עומדים הסוחרים בשוק המפורסם ומדברים על המישמשים. ערימות מישמשים שנועדו לחיך היהודי. הם יודעים שבלי המגע הקסום הזה אין להם פרנסה. "תכתבי שהיהודים יבואו, שאנחנו אוהבים אותם יותר מהערבים", הם אומרים לי בתחינה.

סוג של הצהרת אהבה. סוג של רשומון. עיר אחת ששרה בכמה קולות. לפעמים מזייפת, לפעמים נוזלת כמו שמן מזוכך לאוזן הישראלית, ולפעמים קורעת את עור התוף, שעתיים לאחר שעזבנו את העיר נזרק בקבוק תבערה על מכונית ישראלית.

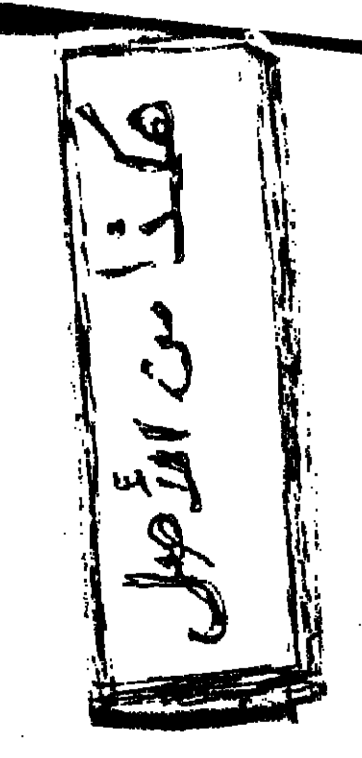
עשרים שנה עברו מאז שלח זוניק – אל"מ זאב שחם, מפקד החטיבה שפעלה בגיזרה במלחמת ששת הימים – את ההודעה הבאה לראש עיריית כפר־סבא: "גלר ידידי, הרגע אני בא מעזון. כבשנו את סופין, קלקיליה, טולכרם ושוויקה. כולנו נעים מזרחה. כל טוב." מאז נולד בישראל דור חדש תיישר למחירים הזולים של הירקות והפירות בשוק של קלקיליה, לרופאי השיניים החייכניים שלה ולשירי ההלל לדו־קיום המפואר בין ערבים ליהודים בעיר. גם בקלקיליה נולד דור. מציאות שונה מאחורי מחירי הסתימות הזולים.

לא קל לסייר בקלקיליה של מטה. לא החיצונית, המתחנחנת, שמוכנה לשיר את החימנון הלאומי הישראלי בעבור קילו עגבניות. המינהרות התת־קרקעיות הללו חסומות בשכבת עבה של פחד. "פה זה חוק צבאי לא חוק דמוקרטי כמו אצלכם", מסביר לי בעל חנות. הנסיון לצטט את שמו, עולה בתוהו. אין צ'אנס. "למה לא?" תהיה שאלה שתחזור על עצמה. והתשובה תמיד: "מפחדים". ממי מפחדים? "מהצבא".

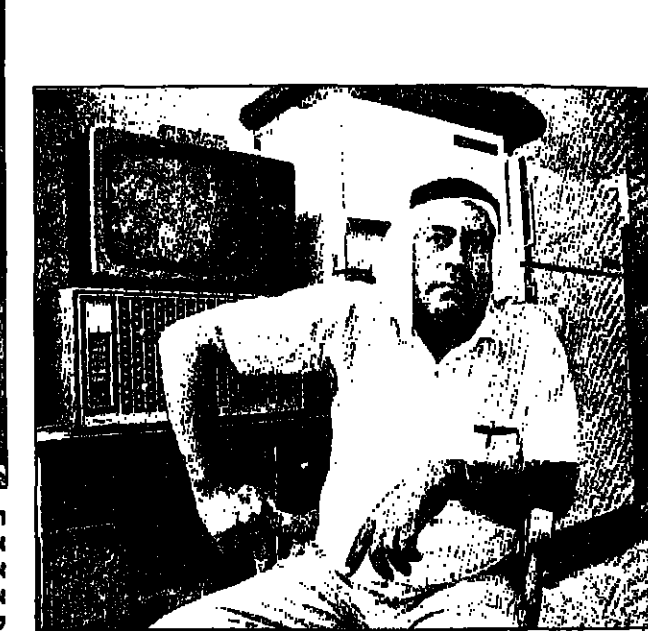
ספק אם מאות אלפי היהודים, שנהרו לשוק של קלקיליה בשבתות, נתנו דעתם לחיילים העומדים על גגות הבתים. כיצד חשים התושבים. כיצד חשה האשה שרוצה לעלות לתלות כביסה. קלקיליה בגובה נמוך לא מעוררת שאלות כאלה. חשוב יותר המחירים הזולים שגובים פה המוסכים, וצבעי הרכב, והספרים.

(המשך בעמוד 21)

ילדים בממסגד: דור חדש נולד. מציאות שונה מאחורי מחירי הסתימות הזולים.

هكذا من الأصل

רופאת השיניים סופית עבד אל־קאדר (מימין) והסוחר חליל אבו חמד: "אם היהודים לא יבואו, אפשר ללכת לישון. לא יהיה לחם".

קלקיליה, אתמול היום מחר

(המשך מעמוד 19)

על גג אחד הבתים עומדים שלושה חיילים צעירים ומשקיפים על הרחוב. שלטון צבאי לא מבקש רשות מאף בעל בית לעלות על גג ביתו. בעל הבית עליו מורזוב. הוא לא מזוהה בשמו ודורש מהצלם לא לצלמו. "אני לא רוצה שמחר יעצרו אותי לחקירה, הוא אומר.

למה יעצרו אותך?

שתוק. "מה אתם יודעים בכלל מה שקורה פהז את מי מהיהודים זה מעניין?" רגע שתיקה. "אצלנו המוסלמים לא נהוג שהאשה מסתובבת לפני אנשים זרים. עכשיו האשה שלי לא יכולה לעלות לגג. גם הילדים שלי מפחדים מהחיילים. הנוכחות שלהם מפריעה. זה קשה ככה לחיות עם חיילים על הראש. משמונה בבוקר עד שש בערב הם לא זזים מהגג. תקועים שם. איך אפשר לחיות כך? את פעם ניסית לחיות עם חיילים בבית שלך? ניסית?"

אחד החיילים משקיף עלינו במשקפת. בעל הבית זז באי־נוחות. "איך אדם יכול להיות פרו־ישראלי", הוא שואל, "כשחיילים מסתובבים על הגג שלו". גם ילדיו, סביר להניח, לא יהיו תומכים נלהבים של ישראל.

הנוכחות הצבאית הופכת לשיגרה. רוכבים תמיד מהסוס, גם כשהולכים למכולת רואים רובה. ג'יפ צבאי עובר ועובר במהירות. אנחנו עומדים בכביש הראשי. מסתכלים איך סתם יום של חול מתנהל. בעל התנות הסמוכה חושש לדבר. "מה אני אספר לךז", בחוץ חם. הוא מתלבט, שוקל את הרצון לדבר מול הצרות הצפויות. "לפני שנה וחצי אמרו שאדם זרק בקבוק תבערה של חירבת צופין", הוא מתרצה בסוף, "יש לי שם פרדס. ולאורך הפרדס היה קיר אבן של איזה. מאתיים מטר. באו מהצבא והורידו את הקיר וכל האבנים ישר לתוך האדמה שלי. חוץ מזה הורידו עוד ארבעה־חמישה מטר של עצים מהשטח. אחר־כך באו אנשים מהממשלה וביקשו ממני שאשים גדר לכל אורך הפרדס. אמרו לי, נשלם לך. קניתי את כל החומרים ושמתי גדר. גרוש אחד הם לא נתנו לי".

למה לא נתנו?

"לא יודע, לא רוצים".

אז למה לא התעקשת?

"ומה יעזור לי? זה צבא, לא?"

לאחר הרצחה של עפרה מוזס ז"ל והתפרעות המתנחלים שבאה בעקבות הרצח, החליט הצבא לעקור שלוש שורות עצים מהפרדסים הגובלים בכביש. אחמד ג'מוס, אחד מבעלי הפרדסים, מספר שבבוקר הודיעו לו שהלכו לו שלוש שורות עצים. "איך אנשים לא יכעסו על זהז הכל הלך. גם הטיפטוף הלך. אני לא עשיתי שום דבר רע בשביל לקבל עונש כזה. הלכנו למימשל וביקשנו שיתנו לנו חזרה את האדמה, לא בשביל עצים אלא בשביל ירקות. אולי יעשו לנו טובה."

ומה אמרו?

"לא יודע. אנחנו מפחדים שלא יעשו לנו אחר־כך וואג'ארס."

מ שני ציריה של המצבה המאולתרת של עפרה מוזס ז"ל ניצבים גדרות בגובה שלושה מטרים. מאחורי הגדרות ערימות עצים עקורים. הרבה זיעה הושקעו בעצים הללו, שעכשיו שוכבים על הארץ. בעבור מאתיים מטר שוב פתוח. אין גדרות. "מה ההיגיוןז" שואל בעל פרדס, "אולי זה בשביל המתנחלים. בשביל להרגיע אותם".

"בשביל מה הלך הצבא לעקור עצים באמצע הלילהז" שואל ראש העירייה אבו־סנינה. זה הממונה מטעם המימשל. "תאמיני לי, אם היו מבקשים יפה היו התושבים עושים את זה לבד. אף אחד לא רוצה פה צרות. אז בשביל מה עשו את זה ככה, בלילהז"

עכשיו צריך מערכת טיפטוף חדשה. הרבה כסף. בתקציב הבטחון אין פרק מיוחד לפיצויי בעל פרדס שקם בבוקר ופתאום אין לו שלוש שורות עצים.

רצח עפרה מוזס זיעזע אותם. זה לא היה בקבוק התבערה הראשון שנזרק בסביבה. אבל זה הראשון שגרם לרצח מחריד. אבו־סנינה אומר: "זה שזרק את הבקבוק עוד לא נתפס. אין הוכחה שהוא מקלקיליה. כל זורקי הבקבוקים הקודמים מקלקיליה נתפסו. ותאמיני לי, כולם בני חמש־עשרה שש־עשרה. ההורים שלהם התנגדו, וגם כל המכובדים והזקנים היו נגד. אבל תומכי אש"ף דוחפים את הילדים. הם לא מאמינים בשכנות טובה". אבו־סנינה והנכבדים רצו להשתתף בהלוויה.

(המשך בעמוד הבא)

חשבו שצה"ל זה הצבא העיראקי

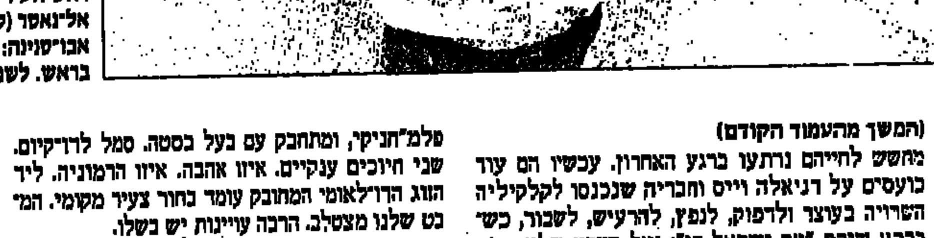
ב מעלה העיר עומד אולם החתונות, שמשמש עכשיו בסיס של היחידה שמאבטחת את העיר. בגן המטופח ישן על הדשא חייל בתנוחת עובר. השאר תופשים שלווה בפוזות אחרות. ברקע מתנגן שיר חדש של ריקי גל: ילד מותר, ילד אסור. ממול לאולם החתונות והגן, המשמש עכשיו "תנאי צ'ופר" לחיילי צה"ל, עומדת האנדרטה בחירבת צופין, מוצב ירדני שנכבש על ידי יחידת עוצבת השריון. התאריך על האנדרטה לנופלים הוא 6.6.1967 ששה־עשר שמות חרוטים על הלוח השחור. תותח ירדני ישן ומחליד מכוון קנהו הפעם לעבר קלקיליה.

החיילים שממול עדיין לא נולדו כשנכבשה העיר, שהיתה מרכז של מסתננים ומחבלים. עד מלחמת ששת הימים היתה העיר יעד לפשיטות של כוחות צה"ל. בליל ה־11 באוקטובר 1956 פשטו הצנחנים על משטרת קלקיליה ופוצצו אותה אחרי שמסתננים רצחו שני פועלים בפרדסי אבן־יהודה וכרתו את אוזניהם. כוח המשימה ירדני כיתר את הצנחנים בדרכם חזרה לישראל ובקרב דמים נפלו 18 צנחנים ונפצעו 68.

במאי 1965 שוב פשטו הצנחנים על העיר, בשעת שתמתה מאדם, ופוצצו שתי תחנות דלק, ללא פגיעה באוכלוסיה. כעבור ארבעה חודשים, בפשיטה נוספת על פרדסי הסביבה, פוצצו 11 משאבות מים. בכרוזים שהשאיר הכוח נאמר בין היתר: "חלילה אנחנו באים אליכם לאות אזהרה. אם לא ישרור שקט על אדמתנו לא ישרור שקט על אדמתכם". במלחמת ששת הימים קיבלו תושבי העיר את חיילי צה"ל במחיאות כפיים. הם חשבו שזה חייל המשלוח של עיראק, בגלל הדימיון במדים.

כיבוש קלקיליה החל זמן קצר לאחר שהליגיון הערבי הפגיז ישובים ישראליים מתותחים ארוכי טווח, שהיו מוצבים בסופין שממזרח לעיר. העיר גם הופצצה מהאוויר. רוב התושבים נסו, ובבוקר יום הכיבוש נותרו בה רק כאלפיים מתוך 17 אלף התושבים. לאחר הכיבוש הם הועלו על אוטובוסים ומשאיות והועברו לאיזור שכם. לאחר מכן החלו דחפורים בהריסת בתי העיר. לאחר לחץ בינלאומי, החליטה הממשלה להפסיק את ההריסות, להחזיר את התושבים ולשלם להם פיצויים. העיתונות של אותם ימים התפעלה מהמחווה ההומניטרית וזעמה על שלא נוצלה די להסברה. עשרים שנה אחרי, עדיין אפשר לראות שרידי בית הרוס. לא כולם, אגב, קיבלו פיצויים.

ראש העיריה המודח חאג' אמין אל־נאסר (למעלה) ויורשו אבו־סנינה: לאחד יש פוליטיקה בראש. לשני רק טובת התושבים.

(המשך מהעמוד הקודם)

מחשש לחייהם נרתעו ברגע האחרון. עכשיו הם עוד כועסים על דניאלה וייס וחבריה שנכנסו לקלקיליה השרויה בעוצר ולדפוק, לנפץ, להרעיש, לשבור, כשברקע שירת "עם ישראל חי"; ועל הצבא שלא עשה כלום.

"למה לא עשו עוצר בהתנחלות אחרי ההתפרעות, למה לא הטילו קנסות, למה לא עשו עונש קולקטיבי, למה לא אמרו שזו הסתה לאומנית?" שואל בחור צעיר בחצי חיוך. זה נשמע לו בדיחה. ובמציאות שם זו באמת בדיחה.

בשוק מסתובב בכור מסיקה, מושבניק עם שפם פלמ"חניקי, ומתחבק עם בעל בסטה. סמל לדו־קיום. שני חיוכים ענקיים. איזו אהבה. איזו הרמוניה. ליד הזוג הדו־לאומי המחובק עומד בחור צעיר מקומי. המבט שלנו מצטלב. הרבה עויינות יש בשלו.

גם פתחי זייד, עובד העיריה האחראי על השוק, לא מפסיק למכור את אהבתם של הסוחרים לקונים היהודים. את האווירה השלווה, את הפסטורליה. אחר־כך, בקפה הקטן שלו שסגור לרגל צום הרמאדן, ישנה קצת את הטון. יזכר מהכטן. "אם יש לי ילד קטן", הוא אומר, "ואני רוצה לחנך אותו לכבד את האבא שלו והוא רואה איך הצבא של ישראל, חיילים צעירים, משפילים את האבא – איך אפשר ככה לגדל ילדי?"

"פעם זרקו בקבוק תבערה", מספר בעל הפרדס מינוס־שלוש־שורות, "בא הצבא לשכונה ונכנס לכל הבתים. הם חיפשו בכל הבית, בארונות, בפריג'ידר. הילדים הקטנים התחילו לבכות ולצרוח מהפחד. אחר־כך לקחו אותי מהבית וגם את הילד שלי, שהוא רק בן שתים־עשרה, והשאירו אותנו באמצע הכביש משש אחר־הצהריים עד אחת־וחצי בלילה. והחיילים מסתובבים וצועקים 'תשתוק, תשתוק, תסתום את הפה שלך', והילד שלי שומע. אפילו לכלבים מתייחסים יותר טוב. וכשהחיילים נכנסים לבתים הם לא דופקים על הדלת. הם בועטים עם הרגל בדלת ונכנסים. ככה נכנסים לתוך בית? ואיך אפשר להגיד מלה? זה צבא".

חאג' אמין אל־נאסר, ראש העיריה המודח, יושב חולה בסאלון ביתו. "לקחו ממני את העיריה בשנת 82' ושמו אחד מהם", הוא אומר ומתכוון לתושב מקומי, מקורב לישראל. "מה את רוצה שתהיה ההרגשה שלי?" חאג' אמין אל־נאסר נבחר לראשות העיריה ב־76'. בספטמבר 80' נמצא במשרדי העיריה חוברות הסתה נגד ישראל. הוא ניבקש להתנצל. לאחר שסרב, עצרו אותו כחשוד בהפצת החוברות. הן נשאו את הכותרת "הישאר פלשתיני", ולדברי הממשל הצבעים על הכריכה רומים לצבעי דגל פלשתין. לדברי חברי המועצה החוברת רק מסכמת את פעילות העיריה בשנה האחרונה. כל החוברות הוחרמו. ראש העיריה נעצר לעשרה ימים אך שוחרר מבלי שיוגש נגדו כתב אישום. לאחר הדחתו הוא נצטווה להתייצב במשטרה יום יום, במשך שלוש שנים.

חאג' אמין אומר: "אני לא חלק מאש"ף, אבל אני תומך בהם. לא בטרור. אני לא מאמין בו. אבל חוץ מאש"ף יש מישהו בכלל שמדבר בשם הפלשתינים? לפני הסכסוך בין פלגי אש"ף, עראפאת היה הראשון שדיבר בשם הארגון. גם כיום הוא המנהיג הראשון והיחיד, וישראל לא מוכנה לדבר איתו. אני מבקש מדינה פלשתינית ליד מדינה יהודית. לא מבקש יותר משלטון עצמאי. מה רע כל־כך לבקש להיות עצמאי? יסו?"

בחדר יושבים עוד שני אנשים. המתרגם המסרב להזדהות בשמו ("אני לא רוצה את השב"כ אצלי מחר בבוקר"), וערנן הינדי, בן 33, שלדבריו ישב בכלא שמונה שנים באשמת הסתה ושותפות בארגון עוין. על השאלה מדוע הודח ראש העיריה, עונה המתרגם: "הוא לא מלשין. הוא לא שיתף פעולה עם הממשל, והממשל רוצה רק כאלה שמשתפים פעולה איתו".

השאלה, כיצד באה לידי ביטוי מעורבות הצבא בחיי היום־יום, מעלה בחדר חיוכים. מגחכים על עצם השאלה. "היו נכנסים לבית־קפה ולחנות וצועקים ידיים למעלה. לפעמים היו דורשים שאנשים יעמדו על

(המשך בעמוד 54)

מועצת אלפי־מנשה תרמה פוני

במפת המינהל האזרחי של יהודה ושומרון מסווגת קלקיליה בנפת טול־כרם. ראש מינהל הנפה, סגן־אלוף יוסי יהודה, אומר: "אני לא מאפיין אותה כעיר פרובלמטית. היו מקרים חריגים, אבל בהשוואה לערים אחרות זו עיר שקטה. אין בה בעיות. יחסית לאחרות, קלקיליה גם דוגלת בדו־קיום בין ערבים ליהודים. למשל, ראש מועצת אלפי־מנשה ונציגים מישובים אחרים, הגיעו לעיר בצום הרמדאן לברך את התושבים. ראש עירית קלקיליה ונכבדים אחרים השתתפו בטקס כינון המועצה באלפי־מנשה. הם נאמו, ונוסף על־כך התנדבו לשלוח מכונית ניקיון. כאשר פתחו בקלקיליה את גן־החיות, אלפי־מנשה תרמו פוני. רוב האוכלוסיה בעיר שקטה".

ומה על תופעת יידוי בקבוקי תבערה?

סא"ל יהודה: "תופעה חריגה ששנים לא היתה קיימת בקלקיליה. החוליה שזרקה בקבוקים לאחר הרצח של עפרה מוזס ז"ל נתפסה. גיל המיידים נע בין 19 ל־21. כולם תושבי קלקיליה. חדריהם של ראשי החוליה נאטמו. נכבדי העיר גינו את המעשה".

איך אתה מסביר את התופעה?

"לדעתי, זו התארגנות מקומית שניזונה מהצלחת יידוי הבקבוק על רכב משפחת מוזס, והובילה לנסיונות חוזרים לגרום נזק נוסף".

איזה יחסים מתקיימים בין המימשל לתושבים?

"קיימת פתיחות גדולה. אצלי במושל יש דלת פתוחה יום בשבוע, וביום הזה רשאי כל תושב להיכנס ולשטוח את בעיותיו. הפתיחות שקיימת כאן היא תוצאה של הדו־קיום".

מה בעיניך סוד הצלחתו של הדו־קיום דווקא בקלקיליה?

"ראש העיר הנוכחי לא עוסק בפוליטיקה אלא בענייני עירו. בחמש שנות כהונתו העיר התפתחה בצורה מטאורית, וזה מתבטא בגן־חיות שחוקם, זיפות כבישים, מערכת תאורה, מערכת ביוב".

וראש העיר הקודם שהודח?

"אמין אל־נאסר, כיהן בתקופה שכל ראשי הערים בגדה היו שייכים לוועדה להכוונה לאומית, וכל מאוויהם היו לעסוק אך ורק בפוליטיקה. מי שעוסק בענייני עירו ולא בפוליטיקה, משיג תוצאות בשטח".

יש לתושבים טענות רבות נגד התנהגות הצבא, מה תגובתך?

"תפקידנו למתן את הסנקציות המופעלות על העיר. אם יש עוצר ואין סיבה טאקטית לכך, אנחנו שואפים שיהיה זמן קצר ביותר. במקרה חרום אנחנו מאפשרים יציאת אנשים. לא ידוע לי על מקרים של התנהגות לא ראויה מצד חיילים. אלי לא הגיעה שום תלונה. במידה ותגיע, נתייחס אליה בחומרה".

מה מידת השפעתו של אש"ף בקלקיליה?

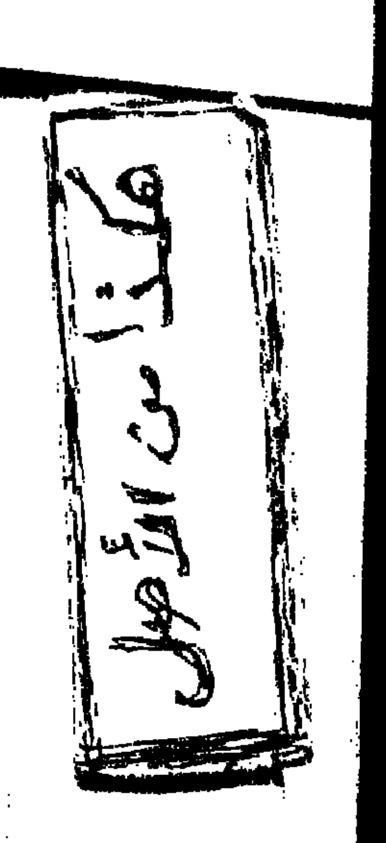
"תומכי אש"ף במיעוט. לפי הערכתי, הרוב השקט בעיר רוצה אך ורק לפרנס את משפחתו. אבל ברור ששאיפתו של כל תושב להגיע למדינה פלשתינית עם קונפדרציה עם ירדן".

אם כך, כיצד נבחר אמין אל־נאסר, הידוע כתומך אש"ף, בבחירות חופשיות?

"אמין אל־נאסר לא בא לבחירות עם מצע של אש"ף. הוא שינה את דעותיו לאחר מכן".

מה יהיה עם החקלאים שלאחר רצח עפרה מוזס עקרו שלושה מטרים מפרדסיהם?

"הם הגישו בקשות כמו לעבד את האדמה שעקרו בה את עצים, לשקם את מערכת ההשקיה, לקבל פיצויים על העקירות וכדומה. תוך מספר ימים נקבל תשובה בנושא זה. המגמה היא חיובית".

עטלפים על גרדקה

תא"ל (מיל.) רונן: המשימה – לתקוף ולהשמיד את גרדקה.

טייסת מיראז' ישראלית נקלעה לקרב אכזר ובלתי צפוי מעל שדה תעופה צבאי מצרי, הרחק מהבית, מול ארבעה מיגים ואש רצחנית מהקרקע, ביום הראשון למלחמת ששת הימים. מפקד הטייסת מספר לראשונה את הסיפור המלא של חיסול השדה ומטוסי האויב, עד טיפת הדלק האחרונה.

פרסום ראשון

מאת תא"ל (מיל.) רן רונן *

חמישה ביוני 1967. טייסת "העטלף" באמצע יום הלחימה הראשון. נגיעה חלקה של גלגלי המיראז' במסלול האספלט הלוהט. הוצאת מצנח עצירה וסטיק אחורה בעדינות על מנת לשמור יפה את אף המטוס כלפי מעלה. השעה 10.20. זה עתה השלמנו את תקיפת שדה התעופה המצרי אבו־סוואר השוכן מערבית לאיסמעליה, בואך לדלתא המצרית, הירוקה והפוריה. משחרר את מסיכת החמצן ההדוקה לפרצוף, מתיר החגורות המעיקות על הכתפיים, מתנער קצת בתוך תא הטיס. [illegible] המירות, כמו תרנגולת שהקיצה משנתה. הכל מסביב רוחש ככוורת [illegible] מיניבוסים מסיעים טייסים למטוסיהם, טרקטורים גוררים עגלות עמוסות [illegible] מכונאים טכניים רכובים על טוסטוסים צהובים.

[illegible] תקפנו את שדה אינשאס, בואכה קהיר, ולקחנו חלק בהפתעה הגדולה. [illegible] כלים חזרה לגשרת החנייה לאחר התקפה על אבו־סוואר. רק עכשיו הגן [illegible] לכך שאבן עשית משהו, שהשקעת מאמץ – עבודה, טרגל הטיסה שטוף [illegible] אר דבוק לחזה ולגב. על המרפסת כבר ממתינים רוב הטייסים שאינם [illegible] יר, ומלוא צוות העזר של הטייסת. תחקיר קצר עם הרכיעייה, איסוף כל [illegible] דיעני, וירידה לחדר המבצעים. איתן, סגני, המשמש כעת כמנהל תורן, [illegible] לוח המשימות את יעדי התקיפה למטס הבא.

[illegible] ה – לתקוף ולהשמיד את שדה התעופה והצבאי המצרי גרדקה ברביעיית [illegible] הזמן מעל המטרה – 12.30; מבט חטוף בשעון. חייבים לבצע את כל [illegible] הכנה כנוהל וטוח. ברביעייה, יחד עימי, ארנון בן קיבוץ כדורים, רוביק בן [illegible] ל, ובוקי בן מושב בשרון. התדריך קצר ועינייני. גרדקה עדין לא הותקפה

למרות שכבר בוצעו שני מטסי תקיפה על השדות המצריים. בצדק החליטה מפקדת חיל האוויר לתקוף קודם רק את הבסיסים שמטוסיהם מסוגלים ועלולים לתקוף מטרות בשטח מדינת ישראל, או את ריכוזי כוחותינו החודרים כעת לסיני. מטרות רחוקות כמו גרדקה, הוזנחו בינתיים עד שנדע בוודאות שהיעדים הקרובים יותר הושמדו.

שדה גרדקה שוכן במרחק של כ־600 ק"מ בחלק הדרומי־מזרחי של המדבר המצרי, ומטוסיו חולשים על שתי זרועות ים סוף וכל מרחב שלמה. מבסיס זה מתופעלים מיגים והליקופטרים מסוגים שונים. המיראז'ים שלנו חמושים בפצצות 500 ק"ג עם מרעומי השהיה קצרה, תותחים 30 מ"מ, טילי אוויר־אוויר "שפריר", ושני מיכלי דלק נתיקים. מטוסים כבדים. נטוס בגובה 30 אלף רגל מעל שטח אויב, עד לשרם־א־שיך, ומשם נרד לגובה נמוך מעל פני ים סוף בכיוון דרום, על מנת שלא להתגלות.

אכן, יש סיכון מסוים

בטיסה בגובה רב לזמן כה ממושך מעל שטח אויב, אך כתוצאה מהמרחק הגדול של המטרה, אין ברירה. אם אנחנו רוצים להשלים את המשימה בצורה שתוכננה, נראה שסיכון זה מחושב בעיקר עקב העובדה שרוב חיל האוויר המצרי כבר הושמד בשני המטסים הקודמים. אסור להיסחף לשגרה ואדישות. חייבים להסתכל יפה סביב מרגע שחוצים את קו אילת ודרומה. קמנו הבוקר ב־04.00. לחלק מאיתנו זו כבר הגיחה השלישית, וללא ספק העייפות משפיעה. יש לשים לב לכל פרט ולא לזלזל. להיות עירנים ותוקפניים, אך לא חמומי־מוח.

איפוס שעונים. אנחנו קצרים בזמן. הנעה בעוד 15 דקות. עמוס בכל הציוד הנ"ל אני יורד לגשרת החנייה של המטוסים. חוויה מרגשת היא פניהם של אנשי צוות הקרקע, אותם אני מעריך ואוהב במיוחד. בעיקר לפני הגיחות הללו. אז הם נראים מודאגים ואפילו נבוכים קמעה, אולי על שאתה יוצא לקרב והם נשארים מאחור. עיניהם בוהות כאילו לא מבינים בדיוק מה הולך כאן. מבטיהם מלווים כל טייס

* תא"ל (מיל.) רן רונן (פקר) נולד ב־1935 בבאר־טוביה. שרת 27 שנה [illegible] במלחמת ששת הימים היה מפקד טייסת מיראז'ים, במלחמת [illegible] מפקד טייסת פאנטומים, ובמלחמת יום הכיפורים היה מפקד בסיס [illegible] מפקד בית"ס לטיסה וראש מחלקת ההדרכה של חיל האוויר.

בבוקר היום הראשון למלחמה: "מיג 21" שרופים והאנגרים פגועים בשדה התעופה הצבאי המצרי באינשאס, בואכה קהיר.

הקיפה, ומתקשה לחזור ולראותו בעוד כשעתיים. אנשים טובים ומסורים.

חקימה בסער וסבוב בדיקה מסביב למטוס. "המיראז' משגע", אני חושב לעצמי. "הצרפתים המזורים הצליחו לייצר מטוס כל־כך יפה, קטן, זריז ושובב...". הכל שגרתי כמו לפני גיחת אימונים מעל קרית־גת. בודק לכאורה, אך בעצם פועל אוטומטית, סומך על צוות הקרקע שהכין את המטוס, ואולי יותר על המזל שהוא נעצם אותו כוח עליון (יש כאלה שמכנים אותו אלוהים) השומר עליך כבר הרבה שנים. אתה מתפלל חרישית שלא יכזיב גם הפעם.

טיפוס קליל על הסולם, קפיצה לתא הטיס, קשירת כל החגורות, חבור חליפת הלחץ, סגירת החופה, קבלת אישור להנעה ולחיצה על הסטרטר. תוך כמה שניות הכל מתחיל בתא לזוז, לרעוד, להבנות, להתקרב, להווצר. מחול שדים אמיתי. נורות אדומות, צהובות וירוקות מחליפות צבעים, נדלקות ונכבות. מחוגים בטולי חיים, שקיו, מונחים בצד שמאל של לוח השעונים, קמים לתחיה, מתעוררים ומטפסים בקצב הולך וגובר עד שמגיעים ל"תחום הירוק". צפצופים וקולות אזעקה שקיעים, ונעלמים עד לרגיעה המוחלטת ולשריקת המנוע המיוחלת, היציבה והדרגתית. אכן, זוהי המנגינה האמיתית לה ציפית.

מסתכל החוצה. הכל נקי, והמכונאי מאשר באגודלו שציוד הקרקע נותק. מצערת קדימה והמטוס מתגלגל בעלייה אל מסלול ההסעה. אכן, זה לא המיראז' הנריז והשובב המעולה שאתה מכיר. הפעם הוא כבד, מגיב באיטיות, נראה גדול יותר, שמן יותר, אולי אפילו עייף יותר. רוצה להסיע לאט ובזהירות לפי התדריך, אך אין זמן. יש עוד רקע להמראה. סידור המפות וכל ציוד העזר בתא, תוך כדי ההסעה. לכל דבר יש עניין משלו. לכל טייס ישנם ה"שגעונות" האישיים שלו. מבט אחרון על מפת המשימה, הבטה אחרונה לקבלת הזמנים וספירת המטוסים והממתינים, כתוך הצפיפות והרעש של ההמראות, הנחיתות, ההסעות וההצטרפות למבנים ברחבות ההמראה. ביצוע קשר עם מטוסי המיבנה. בדיקות חיוניות אחרונות. עוד מבט החוצה. כל האנשים שופנים למוביל לאות שהם מוכנים. רשות המראה מהמגדל, עוזבת הבלמים, מבער מלא עד הסוף. אין הפעם זינוק קדימה, אין מכה בגב, אין פראות.

הכל איטי, מחושב, נבנה בהדרגה. המטוס הוא כמו בן־אדם – לשמן והכבד קשה יותר לרוץ. המטוס באוויר.

הרגשה מוזרה. שקט נפשי, חוסר לחץ, אפילו מעין נירוונה. איך זה יתכן, הרי אנחנו בתחילתה של מלחמת קיום על מדינת ישראל. מאידך, גרדקה זה לא אינשאס של 07.45 הבוקר, ואפילו לא אבו־סוואר של שעה עשר. גרדקה מבודדת, נראית מטרה קלה יחסית. אמנם רחוקה, ולכן טסים בגובה רב שהינו קל יותר לניווט. עלולות להיווצר בעיות דלק, אך לא צפויות הפתעות. סביר להניח שהכל יתבצע כמתוכנן ובשקט. נגוזה התרגשות הדהירה הפראית בגובה צמרות העצים לעבר קודקוד הדלתא בואכה קהיר, על מנת להפתיע את האויב המצרי הנמצא בכוננות עליונה באינשאס. נעלם גם המתח של החזרה לצד המערבי של תעלת סואץ כשהמטרה להשלים את כתישת שדה אבו־סוואר. איש לא חולם שזה רק השקט שלפני הסערה.

חוצים את קו באר־שבע. מבט אחרון על חצרים. מכאן ודרומה אין אף שדה נוסף ידידותי למיראז'. הגובה 22 אלף רגל. בתא הכל בסדר. משעמם. שתי גיחות הבוקר חוזרות ועוברות לנגד עיני. מטוסים מתפוצצים בכוונות, אחרים נדלקים, מבנים מתמוטטים, מכתשי הפצצות במסלולים, דם ואש ותמרות עשן. איזו החלטה קשה ומורכבת היא האם לפתוח במלחמה, או להבליג. שלושה שבועות המתנו בטייסות להחלטת הדרג המדיני. חשנו בהתלבטויות, צפינו בהיסוסים, האזנו ל"גמגום" של ראש הממשלה ברדיו, זילזלנו בחוסר הנחישות של מנהיגינו, נפגענו מאי האמון וחוסר הבטחון שהפגינו כלפינו, הדרג המבצעי הרפנו בחוצפה את טענות הנגד שבעצם אין לנו הכלים, הנתונים, הנסיון והבגרות לשפוט אותם. שאיננו רואים את התמונה כולה. אכן, בטוחים ובוטחים אנו בכוחנו ובכושרנו לנצח במלחמה, אך איננו בוגרים מספיק לשקול את הסיכונים והמשמעויות של הובלת עם ומדינה למלחמת קיום של חיים ומוות.

כל זה מתומצת כרגע

בתא הקטן והדחוס של המיראז' המשייט כבר בגובה של 25 אלף רגל לכיוון דרום, לכיוון גרדקה. אתה והפינה שלך, המשימה שהוטלה עליך, ותרומתך הסגולית והמוגדרת. כך תמיד חונכנו וחינכנו – עשה את המוטל עליך הכי טוב שאתה יכול, ובזאת תתרום למאמץ הכללי. נזכר איך בבוקר יום שישי האחרון, 2 ביוני, צלצל שטופר, מפקד הבסיס, ובקולו השקט והלקוני אמר: "הרמטכ"ל, יצחק רבין, רוצה לבקר בבסיס ולפגוש הלוחמים. החלטתי שיבקר בטייסת שלך, טייסת 'העטלף'. יבוא איתו מפקד חיל האוויר, מוטי הוד". היינו די מאוכזבים מהסחבת. לנו הלוחמים, נראה היה שכל דחייה נוספת היא טעות. המורל חצה כבר את נקודת השיא ועלול להתדרדר בימים הבאים.

המטוס הקל שהטיס את הרמטכ"ל ומפקד חיל האוויר נחת בשעה 11.00. הצצתי על פניו של רבין ויכולתי לזהות את המתח האדיר שהאיש מצוי בו. נכנסנו לחדר וששת טייסי הכוננות זינקו לדום. "המפקד", אמרתי, "רצית להיפגש עם לוחמים, והרי הם לפניך". בקולו העמוק, הנוהם משהו, המטיר עליהם הרמטכ"ל שאלות רבות: "אם תפתח מלחמה מה היעד הראשון שלך? אילו מטוסים מצויים בשדה האוייב הספציפי הזה? כמה בדיוק? היכן הם חונים? איזה עוד מטרות בעלות חשיבות ישנן באותו יעד מסויים? כמה מסלולים? מה כיוונם? מהו נתיב הגישה למטרה? מהם היעדים האלטרנטיביים?".

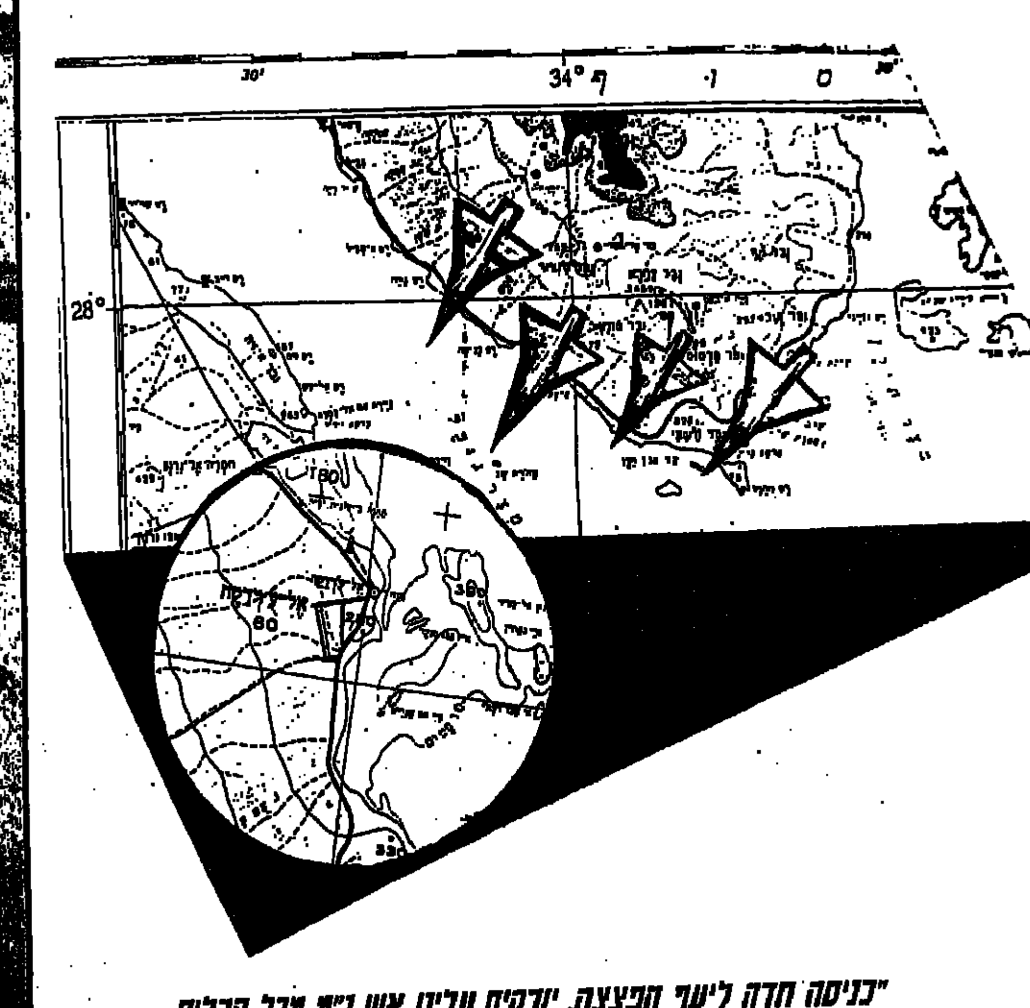
הטייסים, כסולנים ובמקהלה, שרו את התשובות בטבעיות ונחישות. סיפרו על היעדים חשונים, שיטות התקיפה, מה הם מצפים במטרות עצמן. תארו בשלמות את שלמדו ותרגלו בעת האחרונה. חשבתי לעצמי: "נכון שעל כל זה עבדנו במשך שנים. נחלנו אכזבות פה ושם, אבדנו טייסים אחדים בדרך. אבל לתקיפות ולנחישות הזאת שמפגינים כעת הלוחמים כלפי הרמטכ"ל, תרמה הרבה מאוד אותה תקופת המתנה שעליה קיטרנו. הברק בעיניים, הבטחון העצמי, האמונה בצדקתנו וההבנה שאין ברירה, שזוהי אכן מלחמת קיום – הגיעו לעוצמה בלתי מתפשרת כזאת באותם שלושה שבועות מורטי עצבים. אך לא עוד, אם לא נתקיף – נותקף. אם לא נפתיע – נופתע. הפעם נאצר, נשיא מצרים, מתכוון ברצינות. התגרותו חצתה את כל הקווים האדומים. הכניסו אותנו לפינה ללא מוצא. עלינו לפעול".

הרמטכ"ל לא מסתפק. ממשיך ושואל את הטייסים הצעירים שלפניו. קולו נשמע לי נמוך יותר, אולי אפילו רגוע יותר, או אולי אני מדמיין מה שאני רוצה שיהיה. "איך אתה מרגיש, בטוח? מהסס? חושש? האם נראה לך אישית שאתה מוכן לבצע את המוטל עליך? האם אתה אישית מאמין בתוכנית התקיפה של חיל האוויר? האם אתה אישית מרגיש ששיטות התקיפה שתרגלת תצלחנה במלחמה?"

הייתי מאוד גא בטייסי. הישרתי אליהם מבט מהצד והרגשתי קשר עמוק וחזק אל כל אחד מהם. העם כולו יכול וצריך להתגאות בבנים האלה, כלוחמים העשויים ללא חת. התדרורים אמונה ובוטחים בכוחם, כשרונם וצדקתם. לא התנשאו, לא זילזלו, לא הקלו ראש. ההיפך הוא הנכון – ענו בשקול דעת, בבגרות ובאחריות. הרעיפו על רב־אלוף יצחק רבין מקצועיות, אמונה ובטחון. נתנו לו את הרשות המוסרית והמצפונית לייצגם בממשלה.

הוא איחל לטייסים הצלחה ופנה לעבר הדלת. לפני שטיפס למטוסן נעצר ולחץ את ידיי ללא מלה, לחיצה החלטית וקצת יותר ארוכה מברכת פרידה שגרתית. עקבתי אחר מטוסן המתרחק לעבר ירושלים, לישיבת הממשלה. בדיעבד ידענו כי

(המשך בעמוד הבא)

"כניסה חדה ליער המצצה. יורקים עלינו אש נ"מ מכל הכלים האפשריים. סימפוניה אימתנית של סלט מתכת. ירי מסך בלתי מכוון בצבעי ירוק, צהוב, כתום, וסגול. מהגובה זה נראה כמו קדרה רותחת, כמו הר־געש מתמרד כשהלבה גולשת מעל פי הלוע. אין מקום לנסיגה. כרטיס בכיוון אחד".

(המשך מהעמוד הקודם)

בה הוחלט על היציאה למלחמה ב־5 ביוני. אבל באותם רגעים הרגשתי שלביקור הרמטכ"ל יש משמעות עמוקה. מי שעמד לחתום לממשלה ולעם על שטר הנצחון במלחמה, רצה להיפגש קודם עם הלוחמים שיבצעו את המשימות בשטח. לא הסתפק בדיווחים של קציני המטה, אלא חש צורך להתחבר ללוחמים ולחוש אותם.

עכשיו, באוויר, ככר חלפנו מעל הר הנגב והערבה, וחצינו את הגבול מעל מפרץ אילת. מימיננו מצרים ומשמאלנו ממלכת ירדן, כה קרובה אך לא מרשימה מהגובה הזה. אפילו עזובה ובודדת. אנו בשטח אויב, במלחמה, ומסביב שקט ושלווה. איפה המתח, הסיכון, הפחד, ההרפתקה? בתא הטייס אין הפתעות. המיכלים הנתיקים עדיין מזינים את המנוע הצמא שבולע דלק ללא התחשבות. מבט החוצה, למיבנה. מימיני מספר 2 – ארנון, צעיר, יפהפה, פני ילד, קיבוצניק שקט. עדיין לא מנוסה, אך אני בוטח בו, מהמר עליו. עם סוס כזה, אציל, מחושב, נועז ורגוע, אני מוכן ללכת לכל מירוץ. לשמאלי מספרי 3 ו־4. רוביק, חכם, משכיל, יודע הכל, מוערך גבוה על ידי כל הסובבים אותו. לוחם עשוי ללא חת. בוגר, מוסרי, מצפוני, נשוי לצופיה היפה והמרשימה. איש טוב, עמוד תווך. כל מפקד טייסת רוצה שיהיה לו ארם כזה, משרה בטחון, מעלה את הרמה האנושית והחברתית.

לידו בוקי, שכן שלי

מעמקיחפר (אנו, בני כפר ויתקין, היינו עושים גיחות בלילות שבת, לסחוב תפוחי־עץ בישובי הסביבה), בלתי מנוסה, עליז תמיד. בדיחותיו מצחיקות אפילו את הממורמרים והעצובים שבבני האדם. הוא שרת כמכונאי בחיל האוויר ויותר מאוחר התנדב לקורס טיס. בוקי לא השתתף במטס הראשון הבוקר, אבל לפני פחות משעתיים היה איתי באבו־סוואר, וכעת זו לו הגיחה המבצעית השניה בחייו. אולי מזלו שהיעד הוא גרדקה, דבר שיהווה כניסה נוחה יחסית למלחמה לטייס לא מנוסה.

טסים לאורך החוף וקצת מעל המים. חלפנו על פני טאבה ודהב. ההרים במזרח חצי האי סיני נראים גבוהים, חרים, זקופים, גאים, בהחלט מצפים לתשומת לב. מבחינה מבצעית תמיד התעניינו יותר בחלקו המערבי של סיני, ובאזור תעלת סואץ. לא הכרנו את הסינה היפה הזאת שמוזרקת לעינינו כעת. משה רבנו שכח לכלול כאן בעשרת הדיברות את "לא תלחם". מתקרבים לראס נצראני, מתחתי המטרה שהוראתי לתקוף לפני 11 שנים ב"מבצע קדש", ולא זכיתי. טסתי כ"מיסטר" כמספר 2 ברביעייה של בני פלד, מפקד הטייסת. לפני אילת התגלתה תקלה במערכת הדלק של המטוס ואולצתי לחזור לבסיס. יותר מאוחר בני נפגע, נטש וחולץ. בתום התקיפה חזר הביתה רק זוג מיסטרים של דרור ומספר שניים שלו.

הנה הנקודה שיונתן אטקס עשה בה נחיתת גחון ב־1956 עם ה"מוסטנג" הפגוע שלו. נפל בשבי, עונה והוחזר לאחר מכן. והנה גם המיצרים ושני ה[illegible] – טירן וסנפיר. קטנים, בלתי מאיימים, אפילו עלובים. על חופש [illegible] האלה אנחנו נלחמים יותר מארבע שעות. ככר איבדנו יותר מעשרי[illegible] לא ידוע בדיוק כמה טייסים נהרגו, וכמה נשבו. בגדה השניה ש[illegible] הסעודית. הרים שלווים וחד־גוניים. כל הדרמה בצד הזה של המפרץ [illegible] כשלב זה נלחם חיל האוויר במצרים וסוריה. ירדן עדיין בגדר תע[illegible] המלך טעות ויפתח חזית שלישית, הוא עלול להצטער על כך כל ימ[illegible]

לקראת שרם־א־שייך וראס־מוחמד,

ירידה לגובה פני הים. מרהיב. נקודות חמדה לאוהבי ים ושמש, לצוללנים וחושקי מע[illegible] רץ כלסי מטה במהירות. טסים מעל פני הגלים. זה המצב שאנו מ[illegible] מרגישים יותר בטוח; ככה יכול האויב לבוא רק מלמעלה. מלמט[illegible] האדמה או הים. גובה נמוך נראה במלחמה יותר ממשי, משמעותי. [illegible] מתפשר. בתא הטייס גובר הריכוז, וזה טוב. אין מקום לשגיאות. [illegible] חוסר תשומת־לב לשבריר שניה, ואתה במים.

הים נראה כאן יותר כבד, יותר שמנוני וכחול כהה מהים התיכון [illegible] קשה להעריך את גובה הטיסה. השלווה הסטואית, בתוספת של [illegible] כתוצאה מהאובך האופייני לאיזור הזה בקיץ, הופכת בתובה סכנה [illegible] מראש. מימין וקדימה, בשעה 1, מופיע כתם כהה על פני המים, לפי [illegible] חייב להיות האי שדואן. עוד חצי דקה, וברור שאנו בדיוק על הנתי[illegible] נתיק אחד נגמר, ובשני וודאי ייגמר עוד לפני התקיפה. 90 מעלות [illegible] מנוע מלא עד ל־540 קשר. מבט יסודי אחרון פנימה לקוקפיט. ציל[illegible] כל שעוני המנוע, הדלק, ההידראוליקה ויתר המערכות. בפעם הבאה [illegible] זה יהיה כבר לאחר התקיפה, כשמונה דקות מעכשיו.

בינתיים הכל תקין. הרביעייה במקום. המטוסים נראים כאי[illegible] במסמרים, מדביקים את המטוס למים. טסים מהר ונמוך להדהים. ה[illegible] כפראות, מבחין בגלי חוף קטנים המשאירים אחריהם פה ושם שובלי [illegible] זהירות, עדיף לטוס 3־2 מטר יותר גבוה מאשר להסתכן בצלילה ק[illegible] ים סוף.

מימין מופיע האי גפתון ובסביבתו כעשרה איים קטנטנים נוספים [illegible] ורצועת החוף הבהירה מופיעה בחלון הקדמי של המטוס במעורפל. [illegible] והתמונה מתבהרת. אכן, החוף לפנינו, אך קשה לשפוט אם נחצה [illegible] נראה שבחוץ פחות חם ממה שחשבנו. ביצועי המנוע משופרים וה[illegible] יבש מלא זוחלת אט־אט ל־570 קשר. 285 מטר לשניה. משימה קלו[illegible] להיתקע באדמה, ואנחנו חוצים את החוף בדיוק בזמן, מעל מפרצו[illegible]

ריק כמו זה שבתצלום האוויר שבידי השמאלית. המבט קדימה והמחשבה לפני המטוס, משהו מוזר מסביב. שונה מהגיחות הקודמות, כשהנוף באיזור המטרות היה ירוק, חי, משפיע, משדר. כאן זה מידבר אמיתי. יופי יבש, אפור, כעוס, בלתי־מתפשר. מזכיר את קרבות המערב הפרוע.

רק למשיכה, הכל מוכן לתקיפה. דלק פנימי בלבד. טסים בגובה פני האדמה על מנת שלא להתגלות והכל עדיין שקט. תחושה מוזרה מורחלת מתחת לעור. קשה להסביר אותה, אך היא טבועה בתוכך כחוש שישי. האיזור כולו הוא מישור שטוח, ללא צמחיה, ללא מבנים או סימני חיים. "לסביבה כזאת לא התכוננו. על תנאים כאלה לא הותבנו הריבור בתדריך. אולי זה שוגה? אולי יש כללי משחק אחרים?", אני מהרהר ולוחץ זאת בו זמנית כ"סתם שטויות. מטרה שגרתית, מבודדת, לא מוגנת. בעוד כחמש דקות כבר נהיה אחרי הכל".

אבל מדוע אני לא מזהה את המטרה? ביערים הקודמים ראינו מטווח כזה לפחות את הבניינים הגבוהים והמוסכים. הנה פיתול הוואדי הצפוי. הצצה לשעון המטוס הודעה "אתה מושך" בהדיו. מבער מלא, אף נוסק לשמים הכחולים. ארנון בצד שמאל, רוביק ובוקי משוכים לאחור. מדי הגובה רצים קדימה כמו משוגעים, כשאש נ"מ מסיבית נורית עלינו מהרגע שהתחלנו למשוך. האמת שבהתחלה היתה זו אש לא יעילה מטווח רחוק, שבעצם עזרה לי לזהות המטרה. אך ככל שהתקרבנו, המצב הלך והשתנה במהירות. הגובה 4,000 רגל בטיפוס חד, וגרדקה שרועה למטה מימין. מהכל מראה סטנדרטי של שדה תעופה צבאי מצרי – מסלול ומסלול מקביל, מגדל פיקוח קטן יחסית, דירי חניה למטוסים, מסלולי הסעה, עמדות המראה, שמכים, מבנים נמוכים יחסית פזורים פה ושם, הרבה אספלט. הגיע הרגע.

התהפכות על הגב וכניסה חדה

ליער המצצה. מראה הור קשים – מכל שטח הבסיס וברדיוס של כמה קילומטרים, יורקים עלינו אש נ"מ שורכבת מכל הכלים האפשריים. סימפוניה אימתנית של סלט מתכת. ירי מסך בלתי מכוון בצבעי ירוק, צהוב, כתום, וסגול. מגובה זה, כשאתה על גבך, זה נראה כמו קדרה רותחת, כמו הר־געש מתמרד כשהלבה גולשת מעל פי הלוע.

אין מקום לנסיגה. כרטיס בכיוון אחד. אסור אפילו לתת למחשבה זדונית כזאת להתגנב למוח. יש לדחות כל נסיון של הססנות, או התלבטות. אף מטה, מנוע יבש בלא, מהירות־גבוהה, התעלמות טוטאלית מהנ"מ. זיהוי המטרה, כוונת בעדינות לנקודת שליש המסלול, מעקב אחרי ירידת הגובה. תיקון זווית הצלילה ל־65 מעלות. 1500 רגל, לחיצה החלטית וארוכה על כפתור שחרור הפצצות, ומשיכה עדינה וחדה בלפי מעלה במטרה לצאת מהצלילה ולהתרחק מתפיצוץ. התיישרות בגובה נמוך, מהירות 550 קשר, החלפת מפסקים לצליפה, מבט מסביב לאיתור מטוס – ליער הבא – חושך בעיניים.

ימין רחוק: זירת ההתקפה המתוארת בכתבה. המטרה, למטה, שדה אל־ערדקה (בעברית מבטאים גרדקה). בצילום המרכזי: מפציצי איליושין 28 בין ההפצצות של של טייסת העטלף על שדה התעופה אבו־סוואר.

אש תופת מכל הכיוונים. "מה הם יורים כמו משוגעים, הערבים האלה. אפילו באינשאס לא עשו לנו קבלת פנים כזאת", אני מהרהר ויורד בתריפות ובהטיה חדה לגובה פני הקרקע, לגובה אפס. פנייה שמאלית של 270 מעלות. מבט אחורה. כל ארבעת המטוסים יוצאים מההפצצה ומצטרפים למבנה. שמונה עמודי עשן שחור מיתמרים מהמסלול, עדות לפגיעה. מודיע ברדיו: "שימו לב לנ"מ החזק. מנוע מלא כל הזמן. מפסקים לצליפה. שתיים אתה נקי", ורוביק הגיב מיד: "שלוש, אתריך במקום. ארבע אתה נקי". הרמת אף לכניסה לצליפה ממערב למזרח ומיד, כבמטה קסמים, תזמורת המוות בתאום של שרביט מנצח, החלה לנגנן לכיוון מטוסינו ללא אבחנה.

בזמן אמיתי היתה זו הפתעה. כרגיל, אתה מצליח להעלם מעין התותחנים לאחר כל יעף. מאחר שהטקטיקה היא להגיח כל פעם מכיוון שונה, כדרך־כלל חולף זמן עד שמישהו מאנשי הנ"מ מגלה את המטוסים, וגם אז האש דלילה בתחילה ומתחזקת בהדרגה. כאן ועכשיו זה שונה, ובהחלט לא נעים. מתברר גם שכשאתה מתקדם בגובה השיחים במהירות של 300 מטר בשניה, אין אתה נוהג לנתח את הגורמים למצב שאליו לא התכוננת. אינך תופש שהסיבה הטריוויאלית לכך היא התופעה שהטיסה מתבצעת מעל משטח ישר, ללא גבעות, עצים, בניינים גבוהים או מכשולים שאמנם מקשים על הטיסה, אך מסתירים אותך מעיני שוחרי הטרף שמאחורי התותחים. פשוט אין מה שיחתוך את קו הראיה בין התותחן והמטוס.

מודיע בקשר: "האש מתחזקת ונראית יעילה. לפתוח מרחקים ביעפים. לשמור מהירות גבוהה, בשום אופן לא מתחת 500 קשר. יעפי צליפה שטוחים. להסתכל יפה סביב". מבט קצר לתא. כמות הדלק יורדת בהתמדה, מנורות האזהרה כבויות. ארנון נשפך ימינה מתחתי ואנו ביעף. צרור נ"מ סמיך וארוך מגיח משעה 2, ישר לכיוון אף המטוס. אין מה לדאוג. הוא יעבור אחרי הזנב. ההיסט לא נכון. הצרורות המסוכנים באמת הם אלה שרצים קדימה ולפני האף. אלה עלולים לירט את המטוס ולאוספו לקרבם. קדימה וקצת שמאלה, מבחין בדיר עם שני מיגים. האחד מכוסה ברשלנות ברשת הסוואה. את השני לא הספיקו להסוות והוא ניצב עירום, בלתי־מוגן, חסר אונים ותלוי בחסדי אי־ההצלחה של הטייס העומד לתוקפו.

יעף צליפה ארוך ושטוח.

מחול שדים ממשיך להשתולל מסביב בשלל צבעים. מחליט להתעלם לחלוטין מהנ"מ, כמו שלמדנו, ולהתרכז בכוונון. המהירות כמעט 600 קשר. האוויר לא יציב, מעורבל. הכוונת מרצדת בסביבת המטרה. מנסה להרגע קצת, לקחת אוויר, מייצב בכוח את המטוס, שם כוונת בשורש המיג הקדמי הקרוב אלי, וסוחט את ההדק במשך כשניה וחצי מטווח של כ־1,000 עד 500 מטר. סגירת הטווח המהירה מושכת את הצרור לאורך שני המיגים שנדלקים כמעט בו־זמנית. 60 פגזי 30 מ"מ משני תותחי המיראז' פלחו את גופות המטוסים וכל מה שחנה בסביבתם. משיכה הצידה וקצת למעלה והפיכת הטייה חריפה לשמאל, בדיוק מעל המטרה. הכל בוער ומעלה עשן. פגיעה בסרט. שניה של חוסר תשומת־לב, ושוב אתה בתוך ענן של נ"מ כאילו כוורת דבורים עטה עליך.

יש דברים בחיים שלא ניתן להסבירם לאחר, אלא אם כן חווה אותם בעצמו. זהו אחד מאותם מצבים. ההרגשה בבטן שבכל שנייה אתה עלול להיפגע. אתה אפילו חש את פגיעת הקליעים במתכת המטוס. מתפשר בדמיון על ניקוב הגוף והזנב, ומייחל שהמנוע או תא הטייס לא ייפגעו. בשניות הקריטיות אתה אפילו חווה מעבר כדורים בתוך הקוקפיט מצד לצד ללא גרימת נזק. מצפה לנס!! בינתיים ממשיכים כרגיל.

"אחר יצא. שתיים אתה נקי. מתרחק הפעם קצת יותר. שימו לב לדלק. להסתכל יפה סביב".

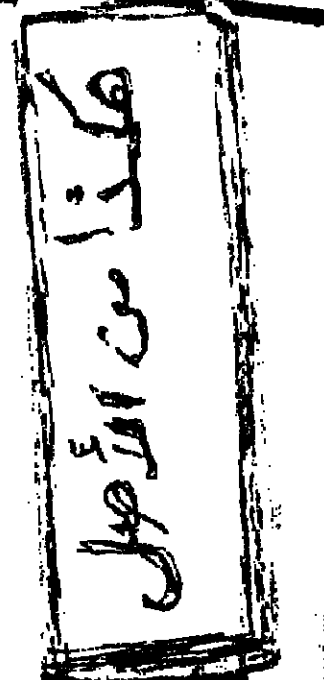
ובוקי מגיב: "ארבע יוצא. שלוש נקי".

פונים שמאלה. ההתרחקות עוזרת. הנ"מ פסק לזמן קצר, אך ברגע המשיכה התחדשה האש כאילו אוטומטית. מחשבה זדונית מתגנבת למוח. לפי ההנחיות עלינו לבצע עד שלושה יעפי צליפה, תלוי בעוצמת הנ"מ. יש בכך היגיון. עכשיו אנחנו עומדים להשלים היעף השני, והנ"מ רצחני. אולי מספיק? אולי נעזוב הביתה? ובהרהור שני: עדיין מוקדם בכלל לחשוב על כך. יש אולי צדק בהוראות, אך מאידך נכון להשלים המשימה עד תומה, אחרת מישהו אחר יצטרך לבצע זאת. המטרה ביעף הזה היא הליקופטר מי־8 החונה על הקרקע בפיתול של מסלול ההסעה.

אש הנ"מ היא בלתי־נסבלת. הקשה ביותר שנתקלתי בה מעודי, כולל ב"קדש". והנה, כאן ועכשיו, אתה מקבל דיווידנדים על כל ההשקעה, המסירות, הדבקות במשימה ועבודת הפרך של השנים האחרונות. "הציפור הקטנה" האישית שלך, זו שמופיעה תמיד ברגעים קריטיים והצילה כבר את חייך עד כה מספר פעמים, ניצבת גם הפעם במקומה ולוחשת חרישית, אך בצורה ברורה ובהירה – זכור את ה"פינאל המבצעי" (כלומר – סיכנת את עצמך במשך ארבעים דקות למען שלושים השניות של יעף התקיפה, אז היה רגוע ככל שאפשר ובצע הכל כמתוכנן) ואת "צרור המוות" (כלומר – באת עד כאן רק על מנת להשיג תוצאה, אז תתעלם מהסביבה ושכח את הנ"מ לכמה שניות. אם תפספס עכשיו, מישהו יאלץ לחזור הנה במקומך לבצע את המשימה).

אבל איך אפשר להתעלם מכל הגהינום הזה הרוחש לפניך, מאחוריך ובצדדים? מתברר שאפשר. נראה שמזה קשתלצאת נקיים, אך כל אלטרנטיבה אחרת נראית באותו רגע הרבה פחות משכנעת. אז ממשיכים. צרור מתמשך, הפסקה מאוחרת, התקרבות מיותרת. פיצוץ קרוב, כמעט מתחת לאף המיראז', וחלקי הליקופטר עפים לכל עבר, משיכה ופנייה חדה למעלה וימינה. משהו גדול ושחור מתקרב במהירות ונעלם בתנופה מתחת לבטן המיראז'. יפגע או לא יפגע? שקט. לא פגע. חצי גלגול לשמאל וחורה לנתיב המבטחים, לפני הקרקע.

(המשך בעמוד 28)

"יציאה חריפה מהיעף, מעבר מסוכן מעל גגות הבניינים המעטים שבבסיס, ורצון אדיר לאנחת רווחה. ואז, בדיוק באותה שנייה, בוקי צועק ברדיו: 'אחד, שבור, יושבים עליך'".

מיראז'ים 67'. "אתה חש ושומע את המנוע נאבק באוויר החיצון הדחוס, ובהתנגדות הגבוהה של צלליתו. יללת שבר, הנשמעת כגריסת חיכוך דחוסה של מערבולת מתכת, אוויר ואש. כל זה מתרחש בעת בלב המנוע ועל פני גוף המיראז' היפה והאטרקטיבי. דראמה של שניים – מטוס וטייס".

(המשך מהעמוד הקודם)

מבט מסביב. ארנון נראה בסדר. יופי. נקווה שגם 3 ו־4 יצאו בשלום, ואז יש עוד יעף אחד אחרון והביתה. רק עוד שתי דקות והעניין מחוסל. שביב תקווה לעתיד ויותר בטחון בהווה. מסתכל על השרת ונוכח בתוצאות המרשימות ובפגיעות המדוייקות שהשיגו ארנון, רוביק ובוקי. גרדקה דומה כרגע לעוגת יום הולדת שכל הנרות עליה דולקים, ואין מי שיכבה אותם. המדורות הולכות ומתווספות לאחר כל יעף. כל הכבוד לצעירים.

לפתע נשמע קולו של רוביק ברדיו: "שלוש בחוץ. מגבלת דלק". רוביק הוא בחור קפדן, דייקן, איש עקרונות, הגון וישר עם עצמו, עם חבריו וכעת גם עם מחווני שעון הדלק שבמטוסו.

"שלוש, שמאלה והביתה לבדך. ארבע, תצטרף אלי לשלישייה".

שקט ברדיו. השהיית הפתעה. בעקרון, טעות היא לשלוח מטוס בודד הביתה. מאידך, ברור היה שמכאן ועד תל־נוף אין אף מטוס אוייב חופשי שיכול להתנכל למטוסינו. אף מוביל לא היה עושה זאת מקהיר, או מדמשק, אבל ניתן להתווכח על נכונות ההוראה כשמדובר בגרדקה. הרגשתי לפתע רצון עז להשלים המשימה, לא לוותר. ראיתי בכך חשיבות חינוכית רבה ודווקא כתוצאה מעוצמת הנ"מ הקטלני.

כעבור שניה נשמע רוביק מעל גלי האתר: "שלוש, קיבל ועוזב".

"ארבע, קשר עין מצטרף מאחור", הודיע בוקי.

פנייה אחרונה של 270 מעלות. הדלק מתקרב למיגבלה. מרגיש בעת אחריות מכבידה, אבל נחוש בהחלטה לסיים את התקיפה כמתוכנן, לא להרתע. מקווה שגם היעף הבא יעבור בשלום. מלחמה איננה חברת ביטוח, אך אנא, אלוהים, עזור לי שאף אחד לא ייפגע ביעף האחרון. "אף אחד" התכוונתי בליבי ל־2 ו־4. חייהם של אחרים במקרים כאלה, יקרים הרבה משלך. על שלום אתה הרבה יותר חסכן, ואולי אף פחדן. על שלך, הרבה פחות.

טסים נמוך מהמקובל. מחפשים מגן, מיסתור, משהו שישבש את מסך הנ"מ המטריד והמאיים, אך לשווא. יעף אחרון לכיוון מערב, ואחר־כך הביתה משיכה, מכת־אש שלא תיפסק עד לסוף היעף. פנייה חדה במהירות גבוהה, "ג'י" גבוה בהרבה מהמקובל. כניסה ליעף שטוח. ארנון ובוקי חולפים ברזומנית מתחתי ומעלי, שניהם במקום. שני צעירים, עדיין לא מנוסים, ביום הקרבות הראשון בחייהם ודווקא בתנאים לא־שגרתיים כאלה. בעצם, אולי הם רואים הכל אחרת? מחוסר ניסיון, אולי הם בנו־מזל לחשוב שכך זה צריך להיות, שככה זה תמיד? הלוואי שיצאו בשלום גם מיעף אחרון זה. הלוואי...

אינני אדם דתי, אך הנני מאמין גדול בעם, במולדת, בלוחמים, בחברים שנפלו, בזכותנו לחיות. יש לי, כמו וראי לרבים אחרים, האלוהים הפרטי שלי. זהו כוח עליון בלתי מוגדר היושב אי־שם במרומים שמתכנן, עוקב, דואג לביצוע, לגורל. דברים לא קורים מאליהם. אין מקריות. מישהו מכוון את האירועים. לולא אמונה זו, קשה היה לי להסביר מקרים רבים שהייתי מעורב בהם בחיי ושהסתיימו כפי שהסתיימו. אם מישהו לא היה מסייע לי, לבטח היו נגמרים אחרת. זה לא מזל, זה אפילו לא גורל. זה יותר מזה. כעת אני מאוד זקוק לו. עוד פחות מדקה וכל זה מאחורינו.

יעף שטוח לקראת המטרה — מטוסי "מיג" חונים ברחבה חשופה לא רחוק מהמוסך הקטני. המהירות מירבית. אתה חש ושומע את המנוע נאבק באוויר החיצון הדחוס, ובהתנגדות הגבוהה של צללית המטוס. יללת שבר, הנשמעת כגריסת חיכוך דחוסה של מערבולת מתכת, אוויר ואש. כל זה מתרחש בעת בלב המנוע ועל פני גוף המיראז' היפה והאטרקטיבי. לעיתים יש לך הרגשה שהנה הכל מגיע לקצה גבול האלסטיות, לנקודת השבירה. הנה הכל עומד לפני כניעה, שבירה, התרסקות, אנא, לא כאן ולא עכשיו. דראמה של שניים – מטוס וטייס. בוטחים אנו אחד בשני, מעריכים הדדית, אפילו אוהבים, ולבטח מפרגנים מאוד. כעת הכל בא לידי מיצוי, הכל מתרכז בשלושים שניות אחרונות וקריטיות. המבחן האמיתי למערכת כולה. אין אפשרויות ביניים. הקו התחתון חד וחלק – נצחון, או...

אש הנ"מ מתגברת, לעזאזל, כאילו התאחדו כולם נגדנו בנסיון אחרון להכריענו. ואולי זה רק נדמה לי. אני חוזר ל"פינאל המבצעי" – התעלמות טוטאלית מהאש המתרפקת על דלתותיך. ייצוב עקשני של המטוס, כפיית שקט נפשי, התרכזות במטרה, דיוק בכיוונות, סחיטת ההדק. חש סמיך ורך שלושת המטוסים החונים יחדיו. יציאה חריפה מהיעף, חוד מעבר מסוכן מעל גגות הבניינים המעטים שבאיזור התחזוקה של הבסיס, ורצון אדיר לאנחת רווחה.

ואז, בדיוק באותה שנייה, בוקי צועק ברדיו: "אחד, שבור, יושבים עליך". קולו של בוקי ברוך־כלל טנור צפצפני, אך הפעם היה זה סופרן המזכיר את קול הזמר של אימה סומק.

הורדת כנף, מבט לאחור, וחושך בעיניים. בדיוק מאחורי, במרחק של כ־300 מטר, יושב מטוס אויב ויורה. כניצוץ עלה במחשבתי הרעיון שאינו בורח. סביר להניח שעוד כאלה מנסים כרגע להתנפל על ארנון ובוקי. תוך־כדי כניסה לפנייה חדה לשמאל, על מנת לצאת לו קודם מן הכוונת, הודעתי ברדיו בקול הכי־רגוע שיכולתי להפיק באותה שניה: "ארבע, חזור על הודעתך יותר בשקט".

השהייה קצרה, ובוקי חוזר על הודעתו הקודמת, הפעם בכמה אוקטבות יותר נמוך. בדיעבד, אני יודע שזה מה שהציל את הקרב. סך־הכל, המצב בהחלט לא החמיא לנו – שלושה מיראז'ים, קצרים מאוד בדלק ובתחמושת, מסובכים בקרב אוויר בגובה נמוך מעל בסיס אויב ובמרחק כ־600 ק"מ מהבית, מול ארבעה מיגים טריים ורעננים המגינים על אדמתם, בסיסם, אנשיהם וחייהם. תוך שניות התפתח קרב אוויר פראי בגובה נמוך, בתוך שטח הבסיס, כשאש הנ"מ מהקרקע לא פוסקת לרגע. להיפך, התותחנים המשיכו לירות גם עלינו וגם על מטוסיהם. כולם יורים על כולם.

מודיע ברדיו לזרוק מיכלי דלק נתיקים. קפיצת מדרגה מוכרת של המטוס שנותק משתי מסות התנגדות משמעותיות. מבער מלא למרות בעיית הדלק. פשוט אין ברירה – זה הרע במיעוטו. מבחין שיושב עלי מיג־19, בטנו החלקה בצבע אפור בהיר, ותותחיו יורקים אש שבינתיים הוכיחה עצמה כלא מדוייקת. לא יאומן כמה מחשבות עולות וצצות במוחך, נדחסות ופורחות, באות ונעלמות יחד וברזומנית. אגרה אמיתית. לפתע אתה תופש שזה לא משחק ולא קרב אימונים מעל מרכז הארץ. זו מלחמה. כאן יורים. זה קרב אוויר אמיתי "על החיים ועל המוות". בעוד כמה שניות אחד מהשניים יחיה והשני ימות. אפילו יודעים מראש מי זה מה – רק הטוב בין השניים יישרד.

נכון, מצבנו בחסרון מוחלט, אבל אסור להיכנס ללחץ מופרז ובטח לא לפניקה. עכשיו זה רגע האמת. בדקותיים הבאות תמוצה כל המהות האיכותית שכה מרבים עליה וגאים בה. הנמכה חדה שמאלה עד לגגות הבתים וביצוע מושלם של התרגיל הידוע "תן לו לחלוף" שיאק לימד אותנו, הצעירים, עוד ב־1956 (מדובר ב"גלגול חבית" גדול ורחב, המאלץ את מטוס האויב לחלוף על פניך מאחור וקדימה. בתרגיל זה יש סיכון רב אם אינו מתבצע נכון, אך כולו חופן סכוי ויתרון אם הביצוע מושלם).

כבר בהיותי על הגב, כשפגזי הנ"מ הזוהרים חולפים בינינו ללא הבחנה, ראיתי שה"מיג" יחלוף קדימה בסוף התרגיל. המצרי התקשה לעקוב אחרי נתיב המיראז' המתמרן בחריפות. מאידך, הוא התעקש להחזיקני בכוונת ולרגע נדמה היה שהוא עומד להתנגש במיראז' בצורה בלתי־מבוקרת. שיניתי טיפה את עקומת התמרון וראיתיו מתקרב אלי במהירות סגירה מסחררת, כמו בתמונות זום מהירה על מסך קולנוע ענק. תוך שבריר שניה חלף ממש לידי. המטוס נראה גדול מהמיראז', כנפיו ארוכות יותר, גופו מלוכלך, צללית גסה. הבחנתי בטייס היושב בתאו ומסתכל על המיראז' המתמרן. קסדתו צבועה בחום בהיר ואולי לכן אפרשר חלף קדימה, יישר לרגע כנפיים, התרומם כאילו נכנע, כאילו הרים ידיים, או ויתר על הקרב.

אנחנו מכירים התופעה מתגובותיהם של טייסים צעירים לאותו תרגיל באימונים – כשממצב יתרון אחורי מוחלט הם מוצאים עצמם לפתע בחסרון בלתי־מתפשר תוך מספר שניות. השינוי החד הזה גורם להם לעיתים לקפיאה רגעית על ההגאים. וכך קרה גם הפעם. השלמתי את הגלגול ויצאתי כ־250 מטר אחרי ה"מיג" וקצת מתחתיו.

המצרי חפש את עצמו ואת מצבו והחל לפנות ימינה ושמאלה, תוך הפיכות הטייה פראיות. התארגנתי במהירות ושמתי כוונת על ה"מיג", שנראה גדול מטווח כה קרוב וכנפיו נשפכות מחוץ לעגול החיצון. השהייה קצרה, וסחיטת ההדק לשניית אש. פגיעה ישירה, ועשן אפור שחור יצא ממרכז גוף ה"מיג". חלקים עפו באוויר, מה שחייב אותי למשוך חזק ימינה ולמעלה על מנת שלא להתנגש בו.

ה"מיג" המשיך בהטייה מתחרדת ובלתי מבוקרת שמאלה עד לכניסה לארקה והתפוצצות במרכז שטח הבסיס; הטייס לא נטש. הגובה היה נמוך מדי וקצב התרחשות מהיר מדי, הרגשת סיפוק לשנייה והתפכחות מיידית בעקבות כדורי הנ"מ שעדיין היו חולפים מסביב: מעוצמת התימרון ירדה קצת המהירות והגובה עלה. מצב לא נעים. הורדת אף, סגירת מבער להסכון בדלק, והסתכלות סביב לגילוי בוקי וארנון.

(המשך בעמוד 44)

הצנחנים ליד הכותל. צילום שעשה היסטוריה. הצלם דוד רובינגר כיוון ולחץ, ואיציק יפעת, אז מילואימניק בן 23, הונצח שם, באמצע. "לא בכיתי בכותל", אומר ד"ר יצחק יפעת (משמאל), היום גינקולוג בביה"ח "מאיר" בכפר־סבא. "התרגשתי, אבל לא בכיתי".

ששה ימים ועשרים שנה

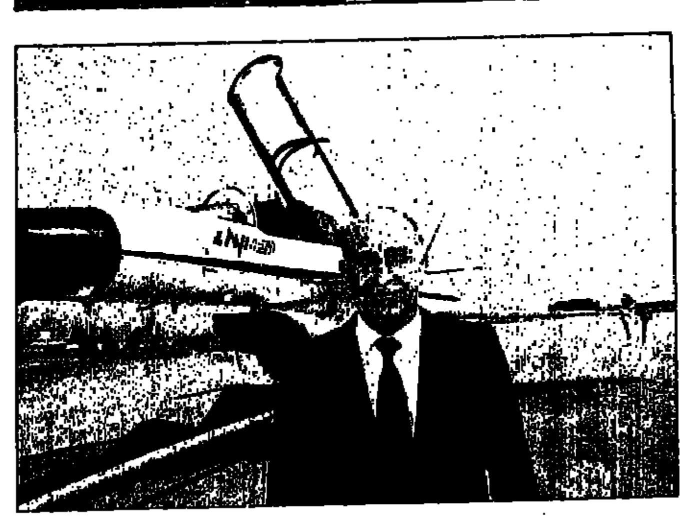
האנשים ששינו את המפה

אלופים בדרום (צילום עליון מימין): ישעיהו גביש, אברהם יפה ז"ל, אריק שרון וישראל (טליק) טל. למטה: בימים אלה, בהופעה ב"מוקד", גביש (מימין), שרון וטל. בצילום התחתון משמאל: מיג מצרי בודד מנסה לתקוף שיירה ישראלית בסיני ביום החמישי של המלחמה.

כלי־רכב מצריים שרופים במעבר המיתלה (למעלה משמאל); דחפור הפוך וחיילים מצרים נכנעים בדרך לפורט־תאופיק בחזית הדרום (למטה).

מוטי הוד, אז מפקד חיל־האוויר,
ליד אחד המיראז'ים
שהשמידו את שדות־התעופה של
מדינות ערב (למעלה) והיום, יו"ר
מועצת המנהלים של התעשייה
האווירית, ליד מטוס הלביא. למטה
משמאל – צנחנים בעיר העתיקה.

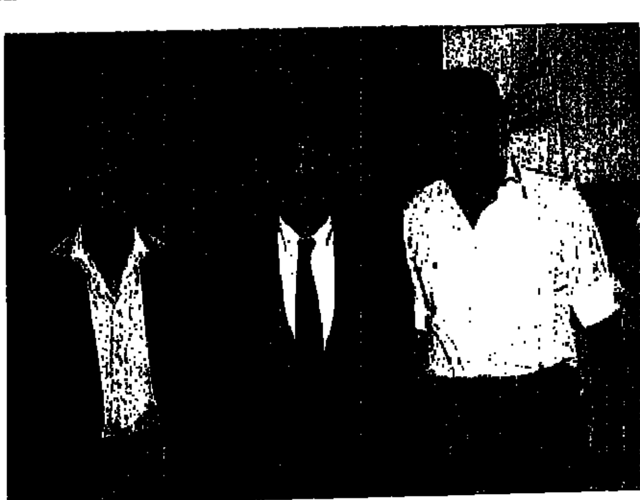

בצילום המרכזי בעמוד: יצחק רבין,
הרמטכ"ל, משה דיין, שר הבטחון ועוזי
נרקיס, אלוף פיקוד המרכז, בעת המלחמה,
ובצילום העליון בטור הצר: עוזי נרקיס
היום בשער האריות. מח"ט הצנחנים מוטה
גור ליד מוזיאון רוקפלר בזמן המלחמה
(שמאל למעלה), והיום (בצילום המרכזי
בטור הצר). הרב הצבאי הראשי האלוף
שלמה גורן תוקע בשופר ליד הכותל ב־67'
(שמאל למטה) וליד הכותל היום (למעלה).

هكذا من الأصل

צמרת המטה הכללי במלחמה (בצילום העליון). ראש אג"ם האלוף עזר וייצמן (ימין), הרמטכ"ל ר/א יצחק רבין (מרכז) וסגנו האלוף חיים ברלב, ובאותו סדר היום (מימין). בצילום במרכז: ראש הממשלה לוי אשכול, שר הבטחון משה דיין ואלוף פיקוד הצפון דוד אלעזר בהתייעצות במוצב הפיקוד במהלך כיבוש רמת־הגולן. בצילום התחתון: חיילי צה"ל ברמה.

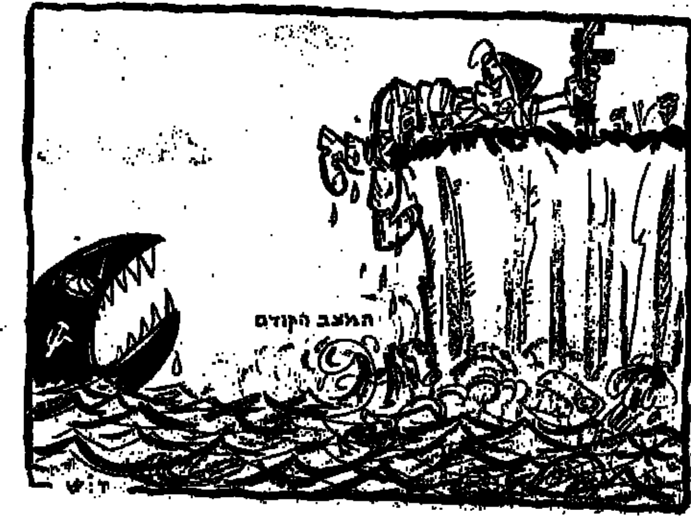

הצילומים בעמודים אלה:
דוד רובינגר; טרנס ספנסר ופול שוצר ("לייף אינטרנשיונל"); ארכיון צה"ל, "במחנה"; לשכת העתונות הממשלתית; "גאמא"; "ניוזפוט"; יונתן טל; שמואל רחמני; דפנה קצור; יוסי זמיר, "סקופ 80".

אפרים קישון

שיחות ישירות

גמאל יקירנו,

מי חשב שדברים כאלה יקרו בינינו?

הלא התפקידים של החיילים על לוח השחמט קבועים מזמן. הוסכם בראשי פרקים שאתה מצהיר ברמקולים שכוונתך להשמיד את מדינת ישראל בהקדם האפשרי, ואילו אנחנו מתרוצצים בפרוזדורים וצורחים: "הצילו! זה בניגוד לסעיף 18 של מגילת האו"ם!". אחר כך יש הצהרות מטעם המעצמות הימיות התומכות בזכות המעבר במיצרים אבל מתנגדות למעברים פרובוקאטיביים, ומועצת הבטחון פונה אל הצדדים שיבואו לידי הסכם ביניהם בנוגע לפרטי ההשמדה בדרכי שלום...

אם כן, גמאלנו, החייל הזה לא רוצה!

אם אלופי השחמט טרם למדו כיצד יש לשחק את גאמביט־היטלר, הרי הקטנה בארצות נותנת להם שעור. עד כמה שזה נשמע משונה, רק יום אחד עבר מאז נעשינו עצמאיים ואנחנו כבר מתהלכים ישרים יותר, גבהנו כשני סנטימטרים בממוצע. אם זכרוננו א נו מטעה אותנו, חפצת לראות כיצד אנחנו לוחמים בלי אנגליה וצרפת. בבקשה. עכשיו אנחנו רוצים לראות כיצד אתה נחלץ מסיני בלי ארה"ב (בוודאי שמעת על נצחוננו הדיפלומאטי הכביר: אמריקה הפעם איננה נגדנו, היא נייטראלית! הולך לנו קלף משוגע!).

מה שלא יהיה, גמאל, היו לך שבועיים בלתי־נשכחים.

אפילו הנכדים שלך ישאלו בחלוף הזמן: ספר לנו, סבא'לה, איך זה היה עד 5 ביוני שעה 8 בבוקר? ואתה תספר שכל יום היה נצחון, כל יום תשואות, כל יום שכרון אחד גדול. מה שקרה אחרי התאריך הנ"ל זאת לא כדאי לך לשחזר, אין האדם יכול לזכור את הכל. שכן רק עכשיו שמענו, שהרוסים דורשים ששני הצדדים ישובו אל גבולותיהם, ומזה תיכף הבננו שאנחנו בפנים. אל תאזין, גמאל יקר, אלא לרדיו קהיר בלבד, אחרת תהיה מצוברח באמשים אלה...

אמנם, יש להודות בכך, מצבנו קל מאוד. יש לנו כל מיני יתרונות עליך. אנחנו, למשל, איננו טרודים כמוך בתיאום תוכניותינו עם תריסר בעלי־ברית, כי אין לנו אף בעל ברית אחד בעולם. אנחנו לבדנו לגמרי. כל מה שיש לנו זה נוער גס ובלתי־מנומס, שאינו יודע דבר בחיים מלבד לטוס. במיראז' שהרעיש כרגע מעל ראשנו יושב, למשל, גדעון, בנו של השכן שלנו מצד המכבסה. בחור טוב, אבל שום דבר מיוחד. השר יודע מדוע אנחנו מתרגשים כל־כך כשאנו חושבים עליו. ובכלל דבר מוזר הוא, גמאל יקירנו, שיושבים פה שני מיליון יהודים מעונים, מופגזים ובודדים, השומעים את ההתפוצצויות מסביב ואת רעש המנועים מלמעלה, ולכל אחד מישהו בחזית והלב חרד לעתיד, והם אומרים: שהחיינו והגיענו לזמן הזה! על מה הם גאים כל כך, אתה שואל? על זה שהם ישראליים. טפשי, לא?

א. קישון

יא אחי אפרים,

סלח לי, שרק עכשיו משיב אני על מכתבך אלי, אך עברה עלי תקופה קשה של חיפוש־דרכים מאז "עשרת הימים המופלאים שזיעזעו את המזרח־הקרוב", ועד פרוץ מירוץ הסירות על פני התעלה. עליך להבין אותי, יא־אפרים, אני די עצבני בזמן האחרון ואינני רוצה לראות חיילים ציוניים מתאמנים בסקי־מים באמשים טרופים אלו. יש גבול לכל דבר, זאת אומרת אין.

אינני מראה זאת, אך בתוך־תוכי התאכזבתי. מאז בגידת או־תאנט, מוכיך האו"ם שהפקיר אותי כשצף־קצב, כולם עשו יד אחת כדי לגמוז אותי נפש. הנה חוסי, הפקק הזה, המתרוצץ בעולם ושואל, איפה היתה המטריה במלחמת היומיים? אני יודע איפה היתה, קיץ עכשיו, לא? שמעתי שבפורט־סעיד כבר נערכו הפגנות פרו־חוסיניות. כזה הוא מבין, לעשות מהומות. גם בומדיין עולה לי על העצבים עם האיומים שלו. שיכבוש כבר את תוניסיה ויעזוב אותי. אמנם, הרוסים מתנהגים יפה. אתמול בישיבה המשותפת של המטות קמתי והזדקפתי במלוא קומתי! "רבותי – הרימותי קולי – המלחמה הזאת טרם נגמרה", ועל כן ענו לי הרוסים: "מה הפסימיות הזאת, גמאלקה?". הם אנשים מוזרים מאוד בחיים הפרטיים, הקומוניסטים המחורבנים האלה. שלא לדבר על הנשיא דה־גול, הסוכן הציוני הערמומי הזה, שהפך לי את הנשיא ג'ונסון לאויבנו המושבע. והכי מעצבנים אותי האנגלים, יא־אפי, כיוון שהם שולחים לי כל הזמן חומר עוברתי עשיר להוכיח שהם לא התערבו בקרבות. הם מספרים לי! הלוואי והתערבו, לא הייתי נראה היום ככה...

בחיי אללה, לפעמים אינני מקנא בעצמי. שר הבטחון שלכם, שכחתי את שמו, מנה שלשום את הטעויות שלי. ובכן, לא היו פה שום טעויות!

הכל היה מחושב ובדוק בשיטות מדעיות. במשך שלוש השנים האחרונות התבוננתי בכם היטב דרך המשקפת שלי, ומה ראיתי? יהודים תשושים על סף ההתמוטטות, יצורים עלובים, שאינם עוסקים בדבר מלבד האינטריגות היומיות והבכייה הגדולה על אודות המצב: "אה, אה, אה – השתעלו היהודים המסכנים בכתיהם – האקלים הזה בלתי־אפשרי, המיתון הזה הורג אותנו, אין חשק לחיות, אין משק לבנות, הכל אבוד, הכל זיפת, לברוח מפה, רק לברוח...". פלא שניגשתי לשער ותקעתי בו אגרוף בחוזקה?

– צאו, ציונים נאלחים, צאו לקרב, אם יש לכם דם!...

אז מיד נפתח השער והופיע בנו של ספארטאקוס ושבעת הגלאדיאטורים המופלאים, עירומים עד לחגורה, ושאלו: "מישהו קרא לנו?", ואת השאר אני כבר לא זוכר...

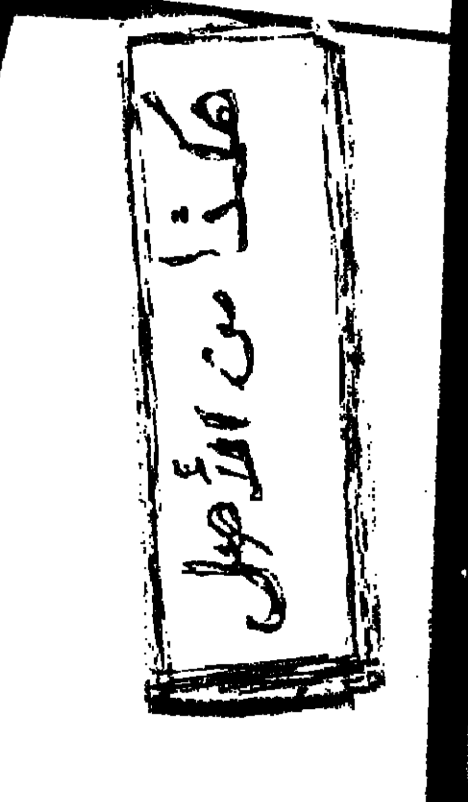
איזה תיאטרון נבזי זה, יא־אפרים?

מה אתם, הרקולסים או הסוחר מוונציה? הרבי או הגולם? איך אתם משנים צורה, לובשים צורה עם כל צילצול־של־סיכוב? אני כבר לא מאמין למשקפת שלי, כשאני רואה אתכם שוב משתעלים בבית באמשים אלה: "אה, אה, אה, צעירים בלתי־אחראיים חותרים לשלטון..."

אפרים יקירי, האתיקה המקצועית מונעת ממני מלהתערב בענייניכם הפנימיים, אך דומה שאמנם יש כאן נסיון שקוף להוריד את הגיל הממוצע בממשלה עד ל־65 ומטה! לעניות דעתי זו עזות־פנים! ההנהגה העתיקה הזאת הוכיחה את עצמה. ההנהגה הזאת היתה מנצחת אותי גם בלי דיין (נזכרתי!) כמו בובעלך. יתר על כן, אין כבר כל צורך בו ובשותפיו, החיים חוזרים למסלולם התקין. בראש מדינה דמוקראטית חייבים לעמוד אנשים קשישים ככל האפשר בעלי נסיון עתיר בכשלונות, ולא צעירים חפוזים כמוני.

בהוקרת גומלין, שלך
עבדול גמאל נאצר

המכתבים והקריקטורות פורסמו ביוני 1967 ב"מעריב", במדוריהם הקבועים של אפרים קישון ודוש, ולאחר המלחמה כונסו בספרם המשותף "סליחה שניצחנו".

נשיא האוניברסיטה אליהו אילת מעניק את מגילת התואר לרמטכ"ל. לידו הרקטור פרופ' נתן רוטנשטרייך: מה לאנשי צבא ולעולמה של האקדמיה.

> **"גילויים אלה ראשיתם ברוח וסופם ברוח. התעלותם של לוחמינו לא בזכות הברזל באה".**

דוקטורט לצה"ל

הצל"ש הראשון על הנצחון במלחמת ששת הימים ניתן פחות משלושה שבועות לאחר סיום הקרבות. האוניברסיטה העברית בירושלים העניקה תואר דוקטור כבוד לפילוסופיה לרמטכ"ל רב־אלוף יצחק רבין, "לאות הוקרה לו ולצה"ל אשר במערכות נצחונו היה מופת של יכולת, מסירות ודבקות". המעמד היה סמלי, הוא נערך בנוכחות נשיא המדינה וראש הממשלה באמפיתיאטרון שעל הר־הצופים המשוחרר, מקום משכנה הראשון של האוניברסיטה, שמושביו סדוקים ומאובקים. במשך 19 שנה היה ההר מובלעת ישראלית בשטח ירדני, ורוב המבנים מוזנחים. נאום התשובה של הרמטכ"ל, לאחר קבלת התואר, היה באותו זמן לשיחת היום. אמר רב־אלוף רבין:

רואה אני את עצמי כאן כנציגם של אלפי מפקדים ורבבות חיילים שהביאו למדינה את הנצחון במלחמת ששת הימים, כנציגו של צה"ל כולו.

יכולה השאלה להישאל, מה ראתה האוניברסיטה להעניק תואר דוקטור של כבוד לפילוסופיה דווקא לחייל, כאות הוקרה על פעולותיו במלחמה. מה לאנשי צבא ולעולמה של האקדמיה, המסמלת את חיי התרבות? מה לאלו העוסקים לפי מקצועם באלימות ולערכי הרוח?

אלא שרואה אני בכבוד זה, שהנכם חולקים באמצעותי לחברי אנשי הצבא, הכרה עמוקה, שלכם, בייחודו של צה"ל, שאינו אלא ביטוי לייחודו של עם ישראל כולו.

מוסכם ומקובל בעולם, שצה"ל שונה מצבאות רבים אחרים. אף על פי שמשימתו הראשונה במעלה היא המשימה הצבאית והבטחונית, הוא נוטל על עצמו שורה ארוכה של משימות, המכוונות לענייני שלום, לא לחורבן כי אם לבניין ולהאדרת כוחה התרבותי והמוסרי של האומה.

מפעלנו החינוכי ידוע לשבח ואף זכה להוקרת האומה כולה כהעניקה לצה"ל את פרס ישראל לחינוך בשנת תשכ"ו. הנח"ל המשלב את עבודת הצבא עם עבודת האדמה, מורות הספר הנרתמות למפעלי פיתוח חברתי וכיוצא באלו, הם רק מספר דוגמאות לייחודו של צה"ל בתחום זה.

אולם היום באה האוניברסיטה ומעניקה לנו תואר של כבוד כאות הכרה ביתרונו הרוחני והמוסרי של צה"ל דווקא בלחימה עצמה, שהרי הגענו למעמד זה כתוצאה מן המערכה הכבדה, שאף כי נכפתה עלינו, יצאנו ממנה בנצחון, שנהפך כבר היום לפלא.

המלחמה היא עניין קשה ואכזרי בעיקרו, מלווה בהרבה דם ודמעות, אך דווקא במלחמה הזאת שעברה עלינו, באו לידי ביטוי גילויים מופלאים ונדירים של אומץ לב וגבורה, בצידם של גילויים אנושיים של אחווה ורעות ואפילו שאר־רוח.

מי שלא ראה אנשי צוותו של טנק, הממשיכים בתקיפה ובהסתערות כאשר מפקדם הרוג ורכבם פגוע קשה, חבלנים שסיכנו חייהם למלט חברם הפצוע בשדה מוקשים; מי שלא ראה את הדאגה ותזזית המאמץ שמגלה חיל האוויר כולו, כדי לחלץ טייס שצנח בשטח אויב – אינו יודע מהי מסירות של חבר לחבר.

העם כולו עמד נפעם ורבים אף בכו לשמע הבשורה על כיבוש העיר העתיקה. הנוער הצברי, קל וחומר החיילים, אינם נוטים לסנטימנטליות ומתביישים לגלותה ברבים. אולם מאמץ הלחימה, החרדות שקדמו לה, תחושת הישועה והנגיעה שנגעו הלוחמים היישר לתוך לב־לבה של ההיסטוריה היהודית, הבקיעו את קליפת הבושה והנוקשות ועוררו מעיינות של רגש והתגלות רוחנית. הצנחנים שכבשו את הכותל – עמדו נשענים עליו ובכו, וסמלית, וזהי תופעה נדירה, שספק אם יש רבות כמותה בתולדות העמים.

אין מרבים בצה"ל לדבר בנוסחאות נמלצות כאלו, אך ההתגלות של השעה הזאת בהר הבית הבליטה אמת עמוקה זו כברק.

זאת ועוד – צהלת נצחון אחזה בעם כולו. אף־על־פי־כן, נתקלים אנו יותר ויותר בתופעה מוזרה בקרב הלוחמים עצמם. אין הם יכולים לשמוח בלב שלם, ויותר מכך של עצב והדהמה נמסכים בחגיגתם, ויש אפילו שאינם חוגגים כלל. הלוחמים בקווים הקידמיים ראו במו עיניהם לא רק את תפארת הנצחון, אלא גם את מחירו. חבריהם נפלו לידם, מתבוססים בדמם. ויודע אני שהמחיר הנורא ששילם האויב, נגע אף הוא עמוק בלבם של רבים מהם. יתכן, שהעם היהודי מעולם לא חונך ולא הורגל לחוש שמחת הכובש והמנצח, ולכן הדבר מתקבל ברגשות מעורבים.

במלחמת ששת הימים היו גילויי גבורה הרבה מעבר להסתערות החד־פעמית הנועזת, המתפרצת ללא הרבה חשבונות.

במקומות רבים מאוד, התחוללו קרבות ארוכים ונואשים: ברפיח ובאל־עריש, באום־כתף, בירושלים וברמת הגולן. במקומות אלה וברבים אחרים התגלה הלוחם של צה"ל בגבורת רוח ואומץ שבהתמדה, שאין איש שלא יעמוד משתאה מול התופעה האנושית המדהימה והמרהיבה הזאת.

מרבים אנו לדבר על מעטים מול רבים. במלחמה זו, אולי לראשונה מאז פלישת צבאות ערב באביב תש"ח ומלחמות נגבה ודגניה, עמדו יחידות צה"ל בכל הגזרות מעטים מול רבים. ומשמעותו של דבר – שקבוצות קטנות יחסית של לוחמים נקלעו לעתים לתוך ים של ביצורים ערוכים ועמוקים, מסובבים מאות ואלפי חיילי אויב, כשעליהם לחתוך ולהבקיע שעות רבות בתוך ים סכנות זה, גם לאחר שתנופת ההסתערות הראשונה, התנופה המלהיבה, נפוגה, ונשאר רק ההכרה להאמין בכוחנו ולהערות את כל משאבי הכוח הרוחני, כדי להמשיך וללחום עד סוף המסילה.

כך הבקיעו ופרצו השריונאים בכל הגזרות, כך לחמו הצנחנים ברפיח ובירושלים, כך פינו אנשי חיל ההנדסה שדות מוקשים עמוקים תחת אש אויב. הפלוגות שבקעו את הקווים והגיעו לסוף הדרך, לאחר לחימה של שעות על שעות, כשהם חותרים הלאה הלאה, ומימינם ומשמאלם נופלים חברים רבים והם הולכים הלאה קדימה – רק קדימה! הפלוגות האלה נישאו על גבי ערכים מוסריים, על גבי מאגרים רוחניים, לא על גבי הנשק או הטכניקה הקרבית.

תמיד תבענו את הטובים ביותר לשורותיו של צה"ל. כשאמרנו – הטובים לטיס, וזה ביטוי שנהפך למושג, לא התכוונו רק לבחינה הטכנית ולכשרון הכפיים. התכוונו לכך, שעל מנת שיהיו טייסינו מסוגלים להביס את כל חילות האויב של ארבע מדינות תוך שעות ספורות, חייבים להיות ערכים של טוב מוסרי, ערכים של טוב אנושי.

הטייסים שפגעו במטוסי האויב במידה רבה כזו של דייקנות, עד שאין איש בעולם מבין איך זה קרה ומחפשים לדבר פרושים טכנולוגיים בתחומי הנשק הסודי; השריונאים שעמדו והיכו באויב אף כאשר איכות ציודם נחותה היתה; הלוחמים בזרועות האחרות של צה"ל, שיכלו לאויב בכל מקום על אף עדיפותו וביצוריו – כל אלה לא גילו רק אומץ קרב וקור־רוח, אלא אמונה עזה בצדקתם, ידיעה שרק התלכדותם האישית על הגדולה שבסכנות, תביא לארצם ולמשפחתם את הנצחון, שאם הוא לא יושג, פירוש הדבר – כליה.

זאת ועוד – בכל הגזרות בלטו בעדיפותם המפקדים של צה"ל בכל הדרגים על פני מפקדי האויב. התושיה, התבונה, הנכונות, כושר האילתור, הדאגה לחייל ובעיקר, ההליכה קדימה לפני פיקודיהם – כל אלה אינם טכניקה או עניינים של חומר. אין להם הסבר סביר, אלא כמונחים של הכרה עמוקה במוסריותה של מלחמתם.

גילויים אלה – ראשיתם ברוח וסופם ברוח. התעלותם של לוחמינו לא בזכות הברזל באה, אלא בזכות התודעה של שליחות עליונה, של הכרה בצדקת ענייננו, של אהבה עמוקה למולדת ושל הכרת התפקיד הקשה שהוטל עליהם – להבטיח קיום האומה במולדתה; לקיים – ואפילו יהיה זה במחיר חייהם – זכותו של עם ישראל לחיות חייו במדינתו – חופשי, עצמאי, בשלום ובשלווה.

צבא זה שעמדה לי הזכות לעמוד בראשו בעת המלחמה הזאת, מהעם בא ואל העם הוא חוזר – עם המתעלה בשעת דחק ואשר יכול לכל אויב בזכות רמתו המוסרית, הרוחנית והנפשית בעת מבחן.

כמייצגו של צה"ל, בשם החיילים כולם, אני מקבל בגאווה את הוקרתכם. ■

נקודת שחיקה

(המשך מעמוד 12)
אותם קונפליקטים שדיברנו עליהם. איך לגדל דור שפוי במדינה שפויה".

אורי, אבישי וחגי מקיבוץ עין־שמר שאלו את עצמם ב־67' אם זו רק המלחמה השלישית – או האחרונה. פעמוני הנצחון עוד הדהדו, והם כבר דיברו על המלחמה הבאה. אורי, טייס במילואים, לא היה בעין־שמר ביוני 87'. הוא נמצא בשליחות של "השומר הצעיר" בבלגיה. "יחזור בקיץ", אומרים אבישי וחגי. ואבישי גרוסמן לא דיבר רק על המלחמה הבאה, אלא על חורבן בית שלישי. וחגי הליכמן רוצה להאמין שהכוחות השפויים בעם יגברו על הלא שפיות, "משום שמי שמבין מהי המשמעות של מלחמה בשנת 88', מבין שלום מחיר כבר מאוד גיאוגרפית בעד הסכם שלום". חגי הליכמן, סמג"ד (מיל.) בצנחנים, הוא מאלה שמבינים ומוכנים לשלם.

הנורא ביותר הוא שהלקח לא נלמד

אבישי גרוסמן, היום רכז פרגוגי במוסד החינוכי של עין־שמר, לא נותר הרבה זעם מנבואותיו השחורות שמלפני עשרים שנה. היום, בגיל 50, עושה רושם שיש רק יאוש. אז, ב"שיח לוחמים", הוא אמר: "אני כל הזמן חי בהרגשה שהשלב הבא יהיה הרבה יותר מהר מאשר בעשר שנים. אין זו שאלה של ניתוח פוליטי ומטאפוליטי. זוהי בעיקר שאלה של תחושות שלא תמיד אני מסוגל להסביר לעצמי. יש כאלה המנסים לשכנע את עצמם: הם שוכחים וטוענים שזה הסוף והערבים גמורים, ואין להם סיכוי יותר. לי יש כל הזמן הרגשה שהסיבוב הבא יהיה הרבה יותר אכזרי. כי אם עד עכשיו חלק גדול מהערבים לא שנא אותנו שנאה אישית – וכפי שידוע, שנאת האוייב היא אחד המניעים הטובים למלחמה – עכשיו, אחרי שנהפכנו סוף סוף לצבא כובש, אמנם מלחיה גינונים עדינים מאוד, כי היהודים, במיוחד קיבוצניקים לא יודעים לכבוש ולא יודעים לשלוט...".

אבישי גרוסמן לא אוהב לומר "צדקתי" או "אמרתי לכם". אבל כשחוזרים באוזניו את הדברים ההם הוא אומר היום: "הדברים האלה הוכיחו עצמם כצודקים, ולא הייתי חוזר בי מאף מלה שאמרתי שם. אולי הייתי אומר אותם יותר בחריפות". הנורא ביותר לדעתו הוא שהלקח לא נלמד. "אני לא מרגיש שאנשים היום משנים את עמדתם. התהליך מהנקודה הזו ממשיך באותו כיוון. כמו אבן מתדרדרת שרק צוברת תאוצה בדרך". ההתדרדרות, לדעתו, היא בהתבהמות הרוחנית שהכוחניות מביאה. התבהמות שהתבצעה בשיעורים יותר גבוהים אפילו ממה שאפשר היה לצפות אז". והיתה מלחמת ההתשה, והיתה מלחמת הכיפורים, והיתה "מלחמת התועבה הזאת", היא מלחמת שלום הגליל.

השאלה שמטרידה את גרוסמן היום היא האם ניתן לעצור את תהליך ההידרדרות, או שזו רק שאלה של זמן עד שהיא תיפול על ראשינו. "אם יתברר שאין אפשרות לעצור, אז יכול להיות שכל הנביאים צודקים. שהם קוראים את הסיסמוגרף יותר נכון מאיתנו, ושהחלקים קורם, ואם זה לא נכון – הם בוגדים. והבעייה היא שאין לי תשובה מוכחת לכך. מה שברור לי – שכיוון התהליך הוא חורבן".

יש לו, לאבישי, בעייה קשה. הוא מחנך בני־נוער. "הקושי שלי כמחנך שאני לא מסוגל לדבר עם בני־הנוער בגובה העיניים שלהם, משום שבגילי, 'בכובד' המשפחתי שלי, במצבי הבריאותי, אני לא מסוגל לבחור באלטרנטיבות כמו שהם, בני הנוער, יכולים לבחור, למשל – להחליט לעזוב הכל. אני מנסה לשכנע את עצמי כי הזמן וזה מה שמחזיק אותי שפוי, שהייתי בוחר כמה שבחרתי לפני עשרים שנה. וכשאני אומר להם לא לרדת, להישאר, להיאבק, אני רוצה להאמין שאני אומר את זה בכנות מלאה".

מה שאבישי לא יכול להבין הוא איך זה שלאנשים לא איכפת, שלהם לא איכפת להם שאנחנו כבר 20 שנה כובשים עם אחר ומקיימים משטר של כיבוש, והרי אין כיבוש נאור. יש רק התדרדרות של חוסר רגישות שמגבירה את הסיכון הרוחני שלנו. התוצאה של העובדה שהתחנכנו להיות עליונים, שהתרגלו שאנחנו יותר שווים, יותר חזקים, שהארץ היא רק שלנו וכל השאר אורחים לא רצויים בה. התוצאה של זה היא גבהות לב שמביאה לקהות נפשית ורוחנית. דיבורים גזעניים פשוט יוצאים לנו מהפה חופשי".

מה שמביא לגבהות הלב, לדעתו, הוא השילוב של חרדה יחד עם תחושת עליונות. "הנוער שלנו חי בחרדה בסיסית. חרדה בגלל המלחמות. המאבק האכזרי של הקיום, והעליונות – כתוצאה מהכוח. והשילוב הזה הוא מירשם להתבהמות, לכוחנות".

הפרדוקס, לדברי אבישי, הוא שככל שהארץ יותר גדולה – כך המולדת יותר קטנה. "ככל שאנחנו יותר גדולים ומנופחים – בעצם, באמת, אנחנו יותר קטנים, יותר מפוחדים. אז יש תהליך של התבהמות פנימית, של פחד בסיסי והצטמצמות של המולדת. והסוף יהיה שנתבונן בסביבה דרך חרכי הירי, וכשלב מסויים תהיה לנו, אולי, כיברת אדמה של שליטה שנצא אליה בקומנדקרים וכובעי פלדה". ואבישי אומר: "מדינת ישראל לא בכל תנאי, רק בתנאי ששווה לחיות בה. לא למות עליה".

אני מזכירה לאבישי משפט שאמר ב־67': "היהודים, במיוחד קיבוצניקים, לא יודעים לכבוש ולא יודעים לשלוט". האם הוא עדיין חושב כך?

"אנחנו יודעים היטב לכבוש ולשלוט", הוא עונה. "זה תהליך קלאסי שעובר על עמים ששולטים. לכוח יש קסם, ויש לו השחתה מתוקה כזו. הוכחנו שאנחנו כמו אחרים. אין אפשרות שנהיה אחרת. לכיבוש יש דינמיקה, ובדינמיקה הזו כל הזמן מחליפים את האמצעים. יש הרבה אכזריות. הרצח של רמי חבה זה דבר מתועב ביסודו. אבל הוא תולדה של מצב, של דינמיקה. הייתי במילואים ביירות בזמן מלחמת התועבה הזו. בזמן ההפצצות. היו חמש־עשרה שעות רצופות של הפצצה שלנו על העיר הזו. ראיתי את ההפצצות. ראיתי את ההרס. רחובות שלמים מחוצים. בתים שלמים שנפלו. או לא מתו שם? נכון-שלא בסכין או באבן, אבל מאות ילדים מתו שם. וכל זה תולדה של קונפליקט מתמשך ושל עוצמות בלתי־שוות. אבל הזמן פועל לרעתנו".

יש שלוש סיבות, לדעתו, שבגללן אין לנו שום סיכוי. "קודם כל, אנחנו ארבעה מיליון מול מיליונים רבים – ולזה אין פתרון. שנית, עם ההשתכללות של אמצעי הלחימה, מספיק מספר מועט של אנשים שיגרמו להרס דו־צדדי. פשוט על ידי לחיצה על כפתורים. ונניח שנכבוש את דמשק ויהיו לנו 50 אלף הרוגים. או מי ניצח? לדעתי, הם ניצחו. הכוח שלנו לסבול אבידות ושכול הולך ונשחק. אנחנו לא מתחסנים. והדבר האחרון – האנרגיה נמצאת אצלם. אתה רואה את עוצמת ההתפתחות שלהם, ההקפדה על ההשכלה, הרצון להתקדם, לחיות. אצלנו יש עייפות־חומר מרחיקת לכת. אפילו גוש אמונים איבד את העוצמה, את התנופה. אתה לא רואה אצלם שום ריקודי הורה לכיוון של ביצוע מהלך לאומי".

דומה שהכאב האמיתי של אבישי גרוסמן נמצא בצד השמאלי. "השמאל שלנו שמוט כנפיים ועצוב. גם הוא חסר אנרגיה. חלק גדול מאנשיו מרגישים שאין סיכוי לפעילות. ההרעלה חדרה יותר מדי עמוק. 'שלום עכשיו' איבדו את האנרגיה, ולשמאל יש בעייה: האמצעים הקודמים שלו כבר לא עובדים, ולשלב הבא שחייב להיות כו מימד כוחני ואגרסיבי, הוא לא מסוגל להגיע. התחושה שלי מאוד קודרת".

פתרונות?

"להידבר עם הגורם הרלוונטי האמיתי, עם אש"ף", אומר אבישי. "אין לנו ברירה. כל הסיפורים שנשמעים בנושא זה על־ידי המפלגות הם תרבניים, מזיקים ובאים כדי להשתמט. זה כאינטרס שלנו להידבר איתם ישירות. ומה הצביעות הזו? ב־1944 היינו מוכנים לדבר עם היידריך הנאצי כדי להציל את יהדות הונגריה, ועם אש"ף לא?".

נקודת־המוצא שלנו – חוסר ברירה

אבישי היה רוצה שיחות ללא תנאים מוקדמים, נכונות להכיר בהגדרה העצמית של הפלשתינים והקמת מדינה לצד ישראל. חורה לגבולות 67', "ובגבולות 67' אפשר לעשות מדינה נהדרת. אנחנו נצהיר שמעבר לגבולות 67' אנחנו לא חוזרים. נגיד שאנחנו רוצים לעשות את הדברים בשלבים, להשאיר בגדה מאחזים צבאיים. אם נתנה את זה בהדרגתיות, יש לעניין הזה סיכוי".

והיום הוא, לדעתו, הסיכוי האחרון שלנו. "היום אנחנו עדיין בשלב שאנחנו נתפסים על־ידם כחזקים, ולכן עדיין יש לנו סיכוי להגיע להישגים טובים. אם נדחה את המו"מ – הדברים יכפו עלינו בכוח, או שנחלש והם ישיגו תנאים יותר טובים". נקודת המוצא שלו, לדבריו, היא חוסר ברירה. "משום שאנחנו צפויים לחורבן בית שלישי בטווח הקרוב. אם תוך 20 שנה לא יהיה מהפך מהותי, הקיום יהיה בסכנה כתוצאה מהמלחמות, או שטעם הקיום יהיה בסכנה. ועדיף להסתכן בשלום מאשר להסתכן במלחמה. להסתכן בכך שהם לא יעמדו בהסכמים שהם יפרו אותם. אפילו לצאת מתוך הנחה שהערבים מרמים בכל הזדמנות. והאלטרנטיבה לזה היא מלחמות ודאיות. ואם להסתכן בשלום או במלחמות מתמשכות – אני מסתכן בשלום".

חגי הליכמן היה בששת־הימים מ"פ בצנחנים ולחם בירושלים על כיבוש העיר העתיקה. "אצלנו ביחידה", אמר אז, "חודשיים אחרי המלחמה, הדעות מתחלקות באופן די ברור. יש יהודים החושבים, מתוך חוסר אמון בכל דרך פשרה, שהדרך היחידה היא הדרך של כוח, וזו בעיקר דרך המחשבה שלהם, בלי לחשוב הלאה האם יתכן

(המשך בעמוד הבא)

חגי הרליכמן אז והיום: "אני רוצה להאמין שהכוחות השפויים במדינה יגברו". (צילום: ישראל טלבי).

אהוד רז: "קם אצלנו דור שלא מכיר איך זה בלי שערבי מגיש במסעדה או עובד על פיגומים".

נקודת שחיקה

יגאל וייס: "אולי לא השגנו את הציפיות שנהיה מדינה נורמלית יותר, אבל יש הרבה הישגים".

אהוד סוסבר: "צריך להכריז שמתאריך מסויים ישראל עוזבת את כל השטחים המוחזקים. לא מוכרחים שותף. הדרך השנייה תוביל לדרום אפריקניזציה של ישראל".

(המשך מהעמוד הקודם)

להמשיך כך לאורך שנים. האם יתכן כך לחיות וכך להתקדם. הם אומרים שלא כל־כך מעסיקה אותם השאלה אם זה יתכן, מעסיקה אותם העובדה שהם לא מאמינים באפשרות ללכת בדרך אחרת".

היום אומר הרליכמן: "אין לי ספק שבתוך ירושלים יהיה צריך להיות מרכיב שלטוני ירדני־פלשתיני. אני לא בדעה שצריך ללכת למדינה פלשתינית עצמאית, אלא ללכת לפתרון בכיוון קונפדרציה עם ירדן".

יש בחגי הרואליות של מי שינק מחלבו של "השומר הצעיר" ואיבד את בתוליו באוהלו של אריק שרון. "אני מוכן לשלם מחיר כבד מאוד גיאוגרפית בעד הסכם שלום. אבל הדבר חייב להיות בשלבים, לאפשר לנו שליטה ובקרה, למנוע הפתעות צבאיות. אני למשל לא יכול להעלות על הדעת, שהסורים ישבו איפה שישבו במלחמת ששת הימים. רמת הגולן צריכה להיות מפורזת".

חגי הרליכמן למד בפקולטה לחקלאות, היה רכז משק בעין־שמר, היום הוא יושב במחלקה לחברה בקיבוץ הארצי, מדור גרעינים. בן 52, ואין בו היאוש של אבישי גרוסמן. "אני רוצה להאמין – ואין לי שום עובדות שאני יכול לעגן בהן את האופטימיות שלי – שהכוחות השפויים במדינה יגברו. אני יוצא מתוך הנחה שמדינת ישראל היא המדינה היחידה שיכולה להיות לעם ישראל. זו האלטרנטיבה. לטעמי אין מדינת ישראל אחרת. עם ישראל חייב להבין שהוא לא יוכל לחיות על מאה שנות מלחמה. מכיוון שכל מלחמה נעשית יותר קשה, ולעם יותר קשה לשאת את זה. מערכות הנשק שנמצאות בידי מדינות ערב, בכמות ובאיכות, הן בסדרי גודל כאלה שהתסריטים מדברים על אבידות גבוהות ביותר. שהאוכלוסיה האזרחית תשלם מס כבד".

ב־'67 אמר הרליכמן: "במידה שנרע ליצור קודם כל את האמון שניתן להגיע לידי שלום, שאין למעשה ברירה אחרת, שמלחמות בלי סוף לא תפתורנה שום דבר, אלא להיפך – העניין יחריף מידי פעם. ישנם מנגנונים אלקטרוניים שניתן להפעיל אותם בקלות מקאהיר ללא הזדקקות למפגש בין צבאות, ובעזרתם הם יוכלו לחסל את היתרון העצום שלנו. עצם המחשבה הזאת מוכרחה להוביל לחיפוש דרך שאיננה מבוססת ביסודה על כפייה ועל הכרעה בכוח. רבים בתוכנו חייבים להשתכנע – אני רואה זאת כבסיס ראשוני...".

הנאיביות ההיא כבר לא קיימת אצלו: "יש לפעמים מצבים שמביאים לשינוי בתהליך דיאלקטי. שמגיעים למצב כל־כך גרוע, למציאות כל־כך אבסורדית, שמכתיבה דברים אחרים. חיילים ומפקדים שצמחו בלבנון, גדלו עם זנב בין הרגליים ועם מבט של רצח בעיניים. המציאות הכתיבה להם את זה".

צפוייה לנו מלחמה יותר נוראה

הלל, צבי, יגאל, אהוד ואהוד ס. למדו באותה כיתה בקיבוץ גבעת השלושה. הלל עזב לקיבוץ הגושרים. צבי עבר לגור בעיר. יגאל וייס, אהוד רז ואהוד סוסבר, בני 45 פלוס מינוס, דיברו ב־'67 על שנאה לערבים, על מצפון ועל מוסר. לא שנאה הניעה אותם במלחמה ההיא, גם לא היום.

אהוד רז: "בכל השלבים של ההתמודדות עם הערבים לא השנאה היא המניעה אותנו, גם לא בימות שלום. המניע העיקרי שלנו הוא מציאת דרך. בששת הימים היתה לנו תחושה שנמצא את הפתרון, שמצאנו אותו. שהנצחון הזה, באופן פירורכסלי, יביא את השלום. על־ידי החזרת השטחים או על־ידי מגע ישיר עם הערבים. שנרגיש אחד את השני. לא היה פתרון, זו היתה הזדמנות שהוחמצה. העם הפלשתיני היה אז הרבה יותר מגובש והרבה פחות לאומני. זה היה דור שהוקם מכל מיני מדינות שבהן הוא ישב, לא התערבב באוכלוסיה ולא היה מקובל. עם הדור ההוא היה הרבה יותר קל להגיע לשלום".

לדעת אהוד רז, פשוט לא הורגש מספיק הצורך, לא היה מספיק לחץ מצד שני העמים לפתור את הבעיות. "בגלל שהשלטון בשטחים מאפשר חיים אחד בצד השני ברמה כזו של חיכוך שלא מצריכה ניסיון שלמים לשבת אצלם בכפרים. הדור החדש של הפלשתינים פשוט לא יודע מה זה שלטון מרכא. הוא לא יכול להשוות את השלטון שלנו עם שום שלטון אחר. איך שלא ישלטו שם, הדור הצעיר הפלשתיני יראה בנו שליט מרכא. רמת החיים הגבוהה והאפשרות לבדוק את הדברים, לשמוע, לקרוא והעובדה שהם לא צריכים להילחם על פת לחם, משאירה להם את הזמן ואת המוטיבציה להפנות את כל המרץ לנושא הזה שחסר להם – החרות, החופש, ההגדרה העצמית".

גם אצל הישראלים, חל, לדעת רז, שינוי. "קם אצלנו דור שלא מכיר איך זה בלי שערבי מגיש במסעדה או עובר על פיגומים. נוצר מצב די טבעי שנבנה בצורה כזו שיש מישהו שעושה את העבודה השחורה. דור שלא דרך אף פעם בישראל בגבולות הישנים שלה. נראה לו היום כגזילה נוראית לקחת ממנו את יהודה ושומרון ואת הרמה".

העובדה שיש שלום עם מצרים מוכיחה, לדעת יגאל וייס, שלא היתה שנאה. הבעייה העיקרית שהוא רואה כיום היא האפשרות לעוד מלחמה. העניין הזה גרוע בעיניו יותר מקלקול המידות של הישראלים.

"הבעייה האמיתית היא שצפויה מלחמה יותר נוראה, יותר טוטאלית. הרי השלטון הירדני בגדה היה שלטון הרבה יותר חמור ומאיים מאשר שלנו. הטיפול שלהם באש"ף היה דראסטי וטוטאלי. לנו יש מגבלות, שאני מקבל אותן, של מדינה דמוקרטית, חשיבה מערבית ותרבות ומסורת יהודית. יש הבדל בין מה שמותר לנו לעשות בלבנון, לבין מה שמותר לסורים – מבחינת המוסר המוחלט והיחסי. יחד עם זה, תנאי הכיבוש המתמשך יוצרים אצלנו תופעות שבסופו של דבר פוגעות בנו כמו בומרנג. הפלשתינים מרשים לעצמם דברים שלא היו מרשים לעצמם לעשות תחת שלטון אחר. הם מנצלים את החוקים והמגבלות שלנו. הם נפתחו הרבה יותר אחרי המלחמה מבחינה כלכלית, תרבותית ויכולת ביטוי. הם מרשים לעצמם תגובות יותר קיצוניות מאשר היו להם קודם".

"היום קיים מצב שמפתח שנאה"

וזה המצב שלדעת אהוד סוסבר מפתח שנאה. "לא יכולה להתפתח שנאה אל מישהו שהולך להלחם בי. שנאה נוצרת מיחסים של כובש ונכבש. מעביד ועבד. אדם מתחיל לשנוא מישהו אחר אם הוא פוגע בזכויות בסיסיות שלו. והמצב שקיים היום הוא מצב שמפתח שנאה. אין לנו זכות להגדיר אם קיים עם פלשתיני או לא. קיימת קבוצה מסויימת של אנשים שגם לפי ההגדרות שלנו הם נמצאים תחת שלטון זר. גם אם נכחיש את העניין של אומה פלשתינית – הקבוצה הזו קיימת. מיליון וחצי פלשתינים שאנחנו שולטים עליהם. מעבר לכל הויכוחים הפוליטיים, הטאקטיים והאסטרטגיים, אם אנחנו יכולים לצאת משם או לא, הרי שמבחינת דמותה של מדינת ישראל עברנו כבר את כל הקווים האדומים של מדינה דמוקרטית".

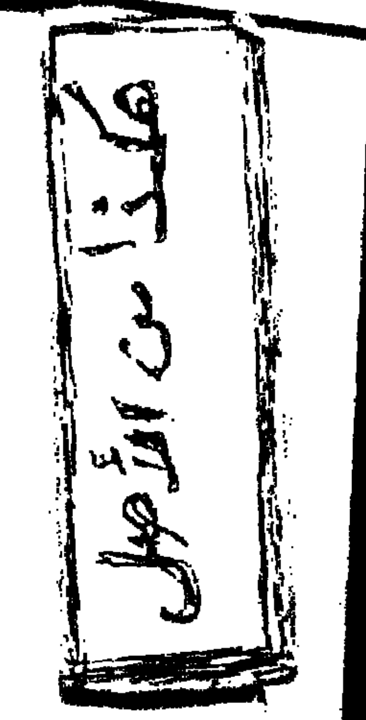
ויש לכך, לדעת סוסבר, סממנים גם בצד הישראלי. "מקרים כמו שתי פרשיות השב"כ, ובוודאי שיש עוד אירועים שאנחנו לא יודעים עליהם, מוכיחים את זה. והנורמות האלה עוברות גם למשטרה, שבעקבות העובדה שאפשר להשפיל ערבים – מפעילה גם על יהודים אמצעים של התעללויות ועדויות שקר. כל מה שלא היינו רוצים לראות במדינה מתוקנת. אם אמרו שהכיבוש יהפוך את מדינת ישראל למפלצת – לזה היא בדיוק נהפכה היום. כובש נאור אין דבר כזה. הורגים ערבים, הורגים ילדים, הרגו ילד בשכם, הרגו סטודנטים, ומי שעושה את זה הם הבנים שלנו. אנשים שלנו יוצאים למילואים בשטחים ומה שהם עושים שם זה לפזר הפגנות, לירות על ערבים, לריב עם מתנחלים יהודים. קשה להגיד שזה מה שרצינו לפני 20 שנה".

סוסבר מציע פתרון חד־משמעי – יציאה חד־צדדית. "להכריז שמתאריך מסויים מדינת ישראל עוזבת את כל השטחים המוחזקים. לא מוכרחים שותף, יש לנו מספיק כוח ליצור את התנאים. יש לתת למנהיגות אותנטית להתפתח שם. אם אנחנו לא מפחדים ממצרים, סוריה ועיראק, אני לא חושב שעם קטן כזה, כמו העם הפלשתיני צריך להלך עלינו אימים. ואני מניח שגם הם יכירו במציאות הפוליטית. כשהם יצטרכו לטפל בחולים, רעבים ונכים, שאיפת המלחמה שלהם לא תהיה גדולה. אם אנחנו רוצים להישאר מדינה בדמות שציירנו לעצמנו לפני 20 שנה, דמוקרטיה מערבית, זו הדרך היחידה".

הדרך השניה, לדעתו, תוביל לדרום־אפריקניזציה של מדינת ישראל. "ולמעשה זה המצב כבר היום. אזרחים במדרגה שניה ושלישית שמותר להם לעבוד, אבל הם לא יכולים ללמוד אלקטרוניקה והנדסה כי לא תהיה להם אחרי־כן עבודה במקצועות הללו".

אבל יגאל וייס אומר שהוא חושב שבסך הכל המדינה יצאה יותר חזקה – בטחונית וכלכלית. "אני לא יודע אם חלק מההדרדרות החברתית בא רק בגלל שאנחנו במעמד של שלטון כובש. אולי במצב של שלום עם הגדה, הם יבואו לעבוד אצלנו והדברים יתפתחו באותה צורה. קשה לדבר על ציפיה שהיתה לי או אכזבות שיש לי היום. אולי לא השגנו את הציפיות שנהיה מדינה נורמלית יותר, מתקדמת יותר. אבל אסור לשכוח שיש לנו הרבה הישגים".

סימה קדמון

עטלפים על גרדקה

(המשך מעמוד 28)

"שלי הופל, שתיים וארבע, מצבכם", קראתי ברדיו, תוך סקירת האופק.

"שניים סגור על אחד שלהם, בפנייה שמאלית, בצפון מערב השדה" ענה ארנון מיר בקול שקט, כמעט חרישי, אך בוטח, ואילו בוקי חזר לטנור הכמעט רגיל שלו והודיע: "ארבע מתעסק עם מיג בגובה נמוך. מהירות נמוכה. מערבית לשדה".

מיר צצה מחשבה במוחי: "בדרך־כלל המצרים טסים עם מינימום רביעייה. כרגע אנחנו יודעים רק על שלושה – אחד באדמה ושניים מועסקים על־ידי ארנון ובוקי. אם ככה, איפה הרביעי?". השלמתי פנייה בגובה נמוך מאוד, דרך כיוון צפון עד למערב, תוך סקירה איטית וחדה של האופק, בחצי גובה. יופי, העין צדה שלוש נקודות בפניה שמאלית ובשורה עורפית לא סימטרית. השני קרוב יותר למוביל השלישייה, והשלישי רחוק יחסית מהמטוס השני. צריך מהר לזהות מי הוא מי והיכן שלנו בתוך השורה, דבר שיכול לשנות את פני הדברים מהקצה אל הקצה.

עצירת העין, חידוד המבט, התרכזות קלה ושיפור הפוקוס.

נראה שהשני בהיר וקטן יותר. סביר להניח שזה ארנון. התקרבתי קצת, תוך שמירת קשר עין עם כל השלושה, והסתכלתי מדי פעם סביב ובעיקר על זנבי, להגנה מפני הפתעות.

"קשר עין עם שלישייה, שניים נפנף כנפיים..." – ביקשתי ברדיו.

"מנפנף", לוחש ארנון, "יופי, קשר עין אתך. שים לב אחריך רחוק משמאל מיג נוסף. הטווח שלך מהראשון קרוב יותר. המשך בינתיים. תשתדל להודרג. קשר עין עם שניכם. הולך על זה שמאיים עליך".

מבער מלא, מבט לשעון הדלק – ממש על גבול הקטסטרופה. הצצה למחוון התחמושת – תותח אחד כמעט גמור ובשני אולי 20 פגז. ברור שחובה להסתלק תוך דקה, אחרת כולנו נישאר בשטח.

"שימו לב לדלק, נסיון הפלה קצר אחרון והביתה", קראתי ברדיו.

מבט על ארנון. מכאן זה נראה לי יציב ובטווח טוב להפלה. מתרכז בשלי התותך לכיוון ארנון בפנייה שמאלית ועוזר לי על־ידי כך לסגור עליו טווח במהירות, אך עדיין רחוק. שוקל האפשרות לשגר טיל ויורד מזה מיד. טיל עלול לסכן גם את ארנון שלפניו. מהירות הסגירה גבוהה מדי. מבער מופחת, סגור. כוונת מסביב לצללית ה"מיג". נעילת מכ"ם יציבה. טווח 500, 400, 300 מטר. מהירות סגירה מבוקרת, כיוונון יציב, נשימה ארוכה. יש לי "כדור אחד בקנה". סחיטת הדק אחת וזהו, אסור לפספס.

"שניים, הפיל", קרא ארנון בקצרה.

"יפה שניים, ימינה והביתה!".

שיפור אחרון בכוונון ולחיצה על ההדק עד הסוף. צרור קצר יחסית ולא סימטרי כשרובו מתותח אחד, השמאלי. ההדק נשאר לחוץ והתותחים נדמו. זהו זה, אין יותר כלום – לא תחמושת, לא דלק ולא זמן להתמזמז כאן מעל גרדקה הרושפת והממטירה ברציפות אש ומתכת מוזה כשבע דקות. פיצוץ בשורש כנף שמאל של ה"מיג", אבוקת־אש ארומה־כהה ועשן שחור. ברור שהמנוע נפגע גם כן. מבט למטה לכיוון השדה. שתי מדורות ענקיות עולות משטח השדה, עדות לשני המיגים הראשונים שהופלו. עוקב בעין אחר השלישי המשאיר אחריו שובל עשן שחור ונזכר בתמונות של קרבות האוויר במלחמת העולם השנייה. ה"מיג" מאבד גובה בזווית מתגברת כשלפתע משהו גדול עף מהמטוס. החופה ואחריה כסא המפלט. תוך שנייה נפתח המצנח. בךמול הוא הטייס שהצליח לנטוש. אני בהחלט לא מאוכזב, אולי אפילו שבע רצון. רק כמה שניות היה באוויר ונחבט בקרקע החומה־בהירה, לא רחוק מנקודת הפגיעה של מטוסו.

"ארבע, מה קורה אתך?", שאלתי בקוצר רוח.

"עדיין אחריו דרומית למסלול", ענה בוקי בקול מאוכזב. מבט לאותו כיוון וכאילו כפאני שר. לא האמנתי למראה עיני. כבר ראיתי בחיי, ולאורך שלוש־עשרה שנות טיסה פעילה, מראות משונים, חריגים ואפילו מפחידים. חויתי בגרוע מכל, חברים נכנסים לאדמה: את דני האגרתי ליד כאר־טוכית, את יענקלה ברמן ליד חצרים. מצאתי גם את עצמי במצבים בלתי־רגילים, אך מה שרואות עיני כעת, לא חלמתי מעולם: "מיג" מצרי 19 מתקרב באיטיות לכיוון מסלול הנחיתה, גלגליו ומדפיו בחוץ, אף מעלה, זווית התקפה גבוהה, מה שמוכיח שמהירותו נמוכה – ואחריו בתמרון כפראות מיראז' ישראלי, חסר אונים, המנסה בכוח לא לחלוף קדימה מעל ה"מיג" האיטי.

שהייה קצרה, על מנת לוודא שזו לא פאטה־מורגנה, והודעה חדה כמתכת ברדיו: "ארבע, עזוב אותו, פנה ימינה ולמטה, מנוע יבש מלא, שחרר הגאים, אסוף מהירות, אני אחריך משמאל, קשר עין עם שניכם, הוא הולך לנחיתה על המסלול שהופצץ". תיתה זו דוגמה מצויינת לטייס בלתי־מנוסה, שמת להפיל מטוס ובדבקותו במשימה התרכז בהטסה ולא שם לב מה קורה מסביב. היה ממשיך עוד קצת, ולבטח נשאר בשטח.

"ארבע, קשר עין", הודיע בוקי ברדיו.

"תצטרף למבנה ושמאלה הביתה", סיכמתי.

תוך כדי פניה חיצונית על גבול טווח אש הנ"מ המצרית, עקבנו בוקי ואני אחרי ה"מיג" הנוחת. גלגליו נגעו בעדינות בתחילת המסלול ותוך כמה שניות שקע בתוך מכתש הפצצה הראשון, שהותירו אחריהם המיראז'ים, והתפוצץ כשהוא משאיר אחריו פטריית אש ועשן ענקית.

התרחקנו מגרדקה ישר צפונה. אש הנ"מ פסקה סוף־סוף. שקט מוזר השתרר מסביב. אין זוהרים, אין פיצוצים ואין עשן. מהירות 450 קשר, אף מעלה ותחילת טיפוס לגובה אופטימלי. מבט אחרון לעבר גרדקה הבוערת, העשנה, המפורפרת והגונחת. איזה הרס אדיר עלולה רביעיית מטוסים אחת לזרוע לכל עבר. כמבצעים, שהטילו עליהם משימה, אין לנו היסוסים או הרהורי משנה. זו מלחמת קיום. אם לא נבצע זאת, לבטח יעשו זאת הם לנו. שלום לך גרדקה ולא להתראות. הלוואי ויכולנו לבקרך מהאוויר בטיסות אימונים שגרתיות ולא להיפגש רק תחת מטריית האש והאימה.

השקט והשלווה תפסו מקומם בחזרה, והדאגה הכמעט יחידה שהחלה מנסרת באוויר היתה אם נצליח לגמוע בכמות הדלק הנוכחית את 500 הק"מ המפרידים בעצם בין ההצלחה לכשלון, בין התהילה לבזיון. ידעתי שאם לי כמוביל יש פחות מאלף ליטר, אוי לאחרים אין יותר, ובעצם בעייתנו הרצינית כרגע היא המחסור בדלק. שארם־א־שייך כבר מאחורינו. חוצים גובה שלושים אלף רגל. מחוג הדלק מוייף כשאף המטוס כלפי מעלה בטיפוס. קורא את הכמות ומסרב להאמין. בינתיים מעדיף להתעלם מהבעייה. עוד מעט, לכשנתיישר, יתייצב גם המחוון ויראה הכמות הנכונה. בוקי מימין במבנה קרבי להגנה. מסתכל סביב, למרות שהסיכויים להפתעה נמוכים. איזה בר מזל אני שזכיתי לפקד על טייסת קרב כה מעולה בשעת מבחן. כמה מוטעית הדעה, הרווחת לעיתים, שחיילי הקבע וביחוד המפקדים המקצועיים ששים אלי קרב. שטויות, ההיפך הוא הנכון. דווקא אלה שעברו הטראומה הזאת, שאיבדו חברים, ששרדו בנס, דווקא הם שוחרי השלום האמיתיים, ותמיד יעשו הכל למען לא יאלצו להלחם עוד.

ברדיו מנסה מוצב השליטה של חיל האוויר למצוא מבנה חמוש הנמצא בדרך למטרה כלשהי, שיוכל ויתאים לתקוף מהר ככל האפשר את שדה התעופה של רבת־עמון, ללא שום תכנון או תדרוך מראש. במקביל מתקשר אלי אברמיק, המוביל כעת רביעיית מיראז'ים נוספת לתקוף את גרדקה. כנהוג, ביקש לקבל מידע ונתונים על המטרה. עניתי לו שלדעתי גרדקה גמורה לתקופה הקרובה ושהוא יכול ללכת לרבת־עמון. מאחר שאני מכיר את אברמיק ואת תכונותיו כטייס, כלוחם, וכמוביל – הייתי, כמפקד הטייסת, רגוע למדי. נכון שאין להם לא מפות, לא תצלומי אוויר ולא כל מידע אחר ספציפי על המטרה החדשה, אך מאחר שלא ידענו מה יהיו פני המלחמה, התכוננו לכל האפשרויות. בין היתר למדנו בטייסת על בוריו גם את שדה רבת־עמון ושיטת תקיפתו המיטבית. כולנו גם תרגלנו זאת. כעת המבחן האמיתי לאברמיק ואנשיו, על חי ובזמן אמיתי. תוך דקה קיבל אישור לשינוי המשימה ויצא לכיוון רבת־עמון.

מאותו רגע ועד סוף התקיפה

עקבתי אחרי המבנה של אברמיק באמצעות הרדיו. רק האזנתי. אף מלה או התערבות. לבי התמלא סיפוק וגאווה. יצא כתור למצרים ומצא עצמו תוקף בירדן. התארגן במהירות, ניווט נכון, זיהה את המטרה ללא אמצעי עזר ופתח בעצם את מלחמת חיל־האוויר בחזית המזרחית. התקיפה עצמה עברה בשלום ותוצאותיה מרשימות.

התקרבנו לאילת מדרום. ארנון הצטרף לרוביק. בוקי מימין ועיני נעולות על המיראז' שלו שבינתיים משתף פעולה, מנסה לחסוך בדלק ונאבק איתנו יחד למצוא הנוסחה האופטימלית על מנת להגיע הביתה. אכן, למטוסים כמו לבני אדם יש נשמה ורגשות, אך הם, בניגוד לבני אדם, אינם צבועים. בבדיקת דלק נוספת של כל הרביעייה סוכם שנמשיך לתכנן את הנתיב חזרה לתל־נוף, ורק בקו באר־שבע נחליט, בהתאם לכמות הדלק הספציפית של כל אחד ואחד, מי ממשיך הביתה ומי ייאלץ לנחות בחצרים.

רוביק וארנון חצו את קו שדה בוקר והתחילו להנמיך במהירות האופטימלית. שמי סיני כבר היו מלאים פסי התעבות של מטוסינו שנטשו את הגובה הנמוך ועברו לטיסה בגובה רב, סימן לשליטתנו במרחב האווירי וליתרוננו המשמעותי בזירה.

עוד כעשר דקות נגחת, ואני מוצא עצמי מהרהר בקורות אותנו בשעה וחצי האחרונות. מה בעצם קרה שם וכיצד הותקפנו לפתע מהאוויר? התשובה ברורה. מאחר שמפקדי גרדקה ידעו שחיל האוויר הישראלי תוקף בהדרגה את כל הבסיסים המצריים, הניחו בצדק שגם תורם יבוא. אי לכך, החזיקו רביעיית מיגים בפטרול "הגנת שטח" כ־40 מיל צפונית לגרדקה, באיזור א־טור. הם חשבו שמשם נגיח. מאחר שהגענו מצפון־מזרח וגם ירדנו לגובה נמוך לפני שארם־א־שייך, לא הצליחו המיגים המגינים לגלותנו. כזמן שחלף – כארבע דקות – מרגע שהוזעקו על־ידי מגדל הפיקוח של גרדקה, יכולנו אנו להשלים את התקיפה עד תומה.

חוצים בזוגות בשורה עורפית את קו באר־שבע ב־20 אלף רגל. החלטנו להמשיך לתל־נוף, הבקרים במרכז השליטה והפקחים במגדל הפיקוח מפנים הנתיב ונותנים לנו עדיפות. שגיאה קטנה, ומטוס תקוע לפני המסלול. מתארגנים לנחיתה בהדרגה כבר מקרית־גת לפי כמויות הדלק שבמטוסים: ארנון ראשון, רוביק שני, בוקי שלישי ואני המוביל, אחרון. הכל בגלישה עם מנוע שהופחת למהלך סרק באיזור שדה בוקר. שלושה נחתו בשלום. עכשיו תורי. נגיעת הגלגלים הראשיים במסלול, הוצאת מצנח בלימה. פינוי מסלול ועצירה במקום. זיעה קרה מכסה את כל הגוף. הרגשת עוצמה רוחנית אדירה מהולה בחולשה פיזית מדומה, כעין ריפיון חושים כמו כבל חשמלי הנטען בהדרגה, אך מתפרק בקיטוע.

כעבור שעתיים, כארבע אחר־הצהריים, כבר היינו רכובים פעם נוספת על אותם מיראז'ים נאמנים בדרך מצריימה, הפעם, לתקיפת שדה התעופה הבינלאומי של קהיר, במבואות בירת מצרים.

רן רונן (פקר)

את המנגינה הזאת אי אפשר להפסיק

מאת תלמה אדמון

להקת הנח"ל בימי הזוהר. על גג המשאית: אביבה בנו (שנייה משמאל), שולה חן (שלישית משמאל). עומדים: ששי קשת (שני משמאל), שלום חנוך, אלי מגן, אמוץ ברונטמן, מוטי פליישר, מנחם זילברמן. בצילום מימין: אבי קורן ושולה חן, יאיר רוזנבלום, שאולי ואביבה רון־טל.

בתחילה היה ההווי. מתנה גדול וקונרסי רבץ בחולות הנגב וחיכה. בעורף מילאו תלמידי תיכון שקי חול, ופיזמו את שירי הנעורים הישראליים המתנשאים, שזרמו מן החזית הרדומה עדיין, דרך הטרנזיסטורים. צבא ישראל, שהיה העם, שהיה חזק מכל, היה בעיקר משועשע. תחילה נחטפו הלחנים המוכרים, ומלים ריגעיות הוצמדו להן. התוכן כמעט לא נחשב. העיקר המצב־רוח. "מה איכפת, אל תשאל/ העיקר אצלנו: אם תשמור על המוראל/ הוא ישמור עלינו". שמעון בר ז"ל שר מלים של יוסי גמזו לפי המנגינה העממית של "תה ואורז יש כסף". השיר הזה, שמלותיו אבדו עם מצב־הרוח, צחק מנאצר, מהאו"ם, מהרוסים, וזכה להיכלל בתקליט המונומנטלי "ירושלים של זהב".

באנו למילואים

דווקא שיר שלא זכה לבוא בהיכלו של התקליט הזה, לרוותת יוצריו היום, חובר בתהליך אופייני לאותם ימים. הפזמון צץ במוחו הקרחתני של אורי זוהר בשעה שהתיחר עם צרכיו מעבר לגבעות, ככבל בוקר. שיגרת ימי ההמתנה פיזרה בין האוהלים הוליות־בידור, וזוהר השתייך לאחת מהן, יחד עם שייקה אופיר.

יורם טהרלב, שעסק במקום בעריכת דפי קרב עם עמוס עוז, ראה את אורי מגיח בקצה חולית וממהר לקראתו, קצר נשימה. שמע, אמר זוהר, צץ לי רעיון מצוין לשיר. זה מתחיל ככה: "נכניס לכסו". הלחן המתבקש נמצא בשיר "תפש אותי" של נעמי שמר, וטהרלב צריך היה רק להוסיף שורה של יעדי כיבוש: "נכניס לכם/ כמו באל־עריש/ וגם בעזה/ ובמיתלה גם".

"ירושלים של זהב" היה רב־המכר הגדול ביותר בכל תקופות הקוממיות. 150 אלף עותקים של התקליט נימכרו מיד לאחר המלחמה. כני אמרורסקי אסף את הפיזמונים מן החולות. לא כולם הוקלטו באיכות שהיתה מתקבלת היום על הדעת. לא בכולם המלים יושבות טוב על המנגינה. כך או אך, אמרורסקי, שהפיק, קיבל 25 אגורות על כל תקליט שבו קיבץ משירי הווי ההמתנה, החווי הזה, החמוץ־מתוק, מושתת היה על גבריות פרחנית בתולות, כשהגעגועים הביתה קושרים לה צעיפי יופי והצדקה.

ועוד: הרואיקה בטרם־קרב שיחקה בשערם המאובק של הגברים. הרודאים רמסו את הארץ בהבטחה נוראת הוד: "עברנו את תש"ח, גם את סיני עברנו/ אנחנו נעבור במיצרי טיראן" (י. מוהר ומ. וילנסקי). הרודאים גם התרברבו ביצירה אחרת של אורי זוהר: "נאצר מחכה לרבין/ אַי, אַי, אַי", ויהורם גאון ילל כיסופים: "הגשק האישי מכביד הוא, כידוע/ אך המרחק ממך מכביד יותר". רן אלידן פעם כביצוע כומבסטי, עם תזמורת שלמה, כולל חליל: "גדול הוא הלילה/ ולך מחייך/ חזרנו עם בוקר/ אל שארם־א־שייך". אחר־כך גם ביקש בתרועת שמחה: "החזיקי לנו אצבעות עד סוף התמרונים/ שמרי, שמרי על המוראל/ שמרי על הגחלת/ שמרי, שמרי עליך/ ושמרי לי אמונים".

רוב השירים אינו מושמע עוד, והם נמחקו כליל מן התודעה הישראלית. יאיר רוזנבלום אומר שזאת ההוכחה לאינטליגנציה של העם. "רק שירים אמינים נשארים. איך אפשר להאמין לעניין הזה, של השיבה לשארם־א־שייך? מתי היינו שם קודם?". בגלל אמינות, ואולי בשל סיבות אחרות, נשכחו גם שירי כותל שונים, "מלכות החרמון" ("היינו גולשים במדרון/ היינו שוטפים עם הרוח"), ו"האם את בוכה או צוחקת" ("הביטי למעלה, בתי, אל ההר/ ההר שהיה כמפלצת").

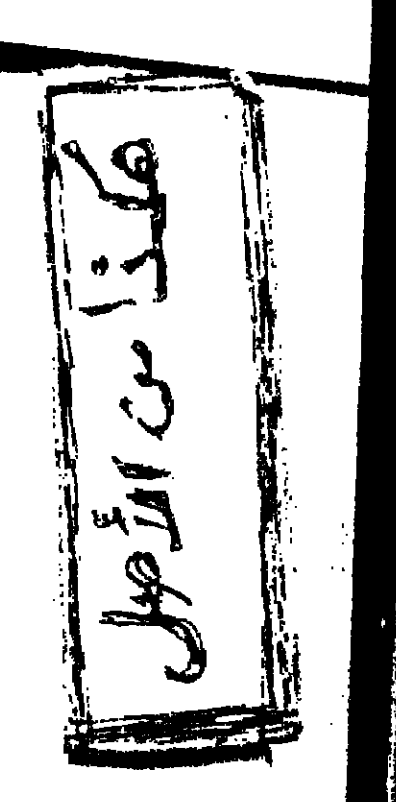
נבדל מהנ"ל הפזמון "פגישה במילואים", שקלילותו ניזונה ממידה מספיקה של הומור־עצמי לצורך עמידותו בפגעי הזמן. מלים: דידי מנוסי. לחן: שליק קראוס. שרו: החלונות הגבוהים. "אז באו חושים/ קטנים המסוכנים/ סתמנו אזניים/ עקצו נעניים/ אז באו היתושים". ולקינוח איפנטילי חמוד: "יצאנו מתוך הבור/ אם נאסר כל כך גיבור/ יופיע בלילה יאללה אינשאללה/ יפול הוא לתוך הבור". זה הבור, שרב הסמל אמר שצריך לחפור, ששמה, אינשאללה, נישן כל הלילה.

"ירושלים של זהב" היה השיר היחיד שניכתב לפני המלחמה, וכיום הוא מושמע בתדירות של המנון, בהזדמנויות חגיגיות במיוחד. שולי נתן, קול זך ענוג וחסר יומרה, שרה בלוויית גיטרה תמימה על השיבה אל בורות המים, השוק והכיכר. סיפור יצירתו של השיר הזה היה לאגדה מאגדות ישראל. כזכור, נעמי שמר כתבה אותו לכבוד פסטיבאל הזמר שהתקיים זמן קצר לפני פרוץ המלחמה. לאחר כיבוש ירושלים העתיקה, ובעודה מיטלטלת במשאית עם להקת הנח"ל ברחובות עזה כשיירות תועות מעל לברזנט, הוסיפה שמר בית לשיר: "שופר קורא בהר הבית/ בעיר העתיקה". זאת הגירסה של החבר'ה מלהקת הנח"ל לאגדת חיבור השיר. טליה שפירא ותיקי דיין זוכרות נסיעה באוטובוס של להקת השריון בסיני, ופתאום השיר ברדיו. הנהג עצר וכולם האזינו בדממה עד סוף השיר, ואז בכו. "נעתקה לנו הנשימה", אומרת טליה. "הייתי מבית שמאלני, אבל השיר הזה גרם לקונצנזוס של רגשות".

אביבה בנו (היום רון־טל), אז חיילת בלהקת הנח"ל, זכתה לשיר את הגירסה החדשה־קדושה לפני שולי נתן. אביבה עמדה מתחת לדקלים באל־עריש ושרה למילואימניקים, כשעשן הקרב שהסתיים זה

(המשך בעמוד הבא)

מלחמת ששת־הימים לא המציאה את תרבות להקות הזמר הצבאיות. היא רק היתה הגשם שהפריח להקות, מיתוסים. מאז המיתוסים נופצו, תגובת השירים בפיחות ממלחמה למלחמה, ונימתם אירונית משהיתה.

טליה שפירא ודורי בן־זאב (ימין קרוב) אז, דורי ותיקי דיין כנ"ל ובצילום הגדול – טליה ותיקי היום (צילום ראובן קסטרו). כששרו "מי שחלם" – אסור היה לצחוק.

(המשך מתעמוד תקודם)

עתה פורת מסביב. ההתרגשות הביאה דמעות לעיניים. במעמד ההוא, כמו כאותרים דומים לו, היה צירוף של שכרון ניצחון, הקלה לאחר רגעי פחד־הקרב, תחושת ההסטוריה המתהווה בו ברגע. הלהקה היתה נירעשת גם ממה שקרה לאביבה ושולה חן, זמן מה לפני ההופעה. הבנות מיהרו לעבר בורקה של שרותים. "הפחד וההתרגשות עשו את שלהם", הן ניזכרות. כשהגיעו לפתח הבורקה פרץ החוצה חייל מצרי ורובה בידו. כשראה את הזמרות כמדים, השליך את נישקו אל החול. אביבה, מבוהלת ונידהמת, פקדה עליו בערבית של הבית: "ידיים למעלה! תבוא איתי", והוא בא.

הסיפור הזה נידבק נכון לפולקלור הנעליים המצריות שנשארו בחול. בתקליט האמור שר בני ברמן מין שיר שבתיו בטעם מורתי, ופזמונו ניגון חסידי. בית לדוגמה: "נאצר אתה על הכוונת/ יה חביבי לך תמצא גננת/ סגרת לנו מעברי המים/ ושוב השארת לנו נעליים". והפזמון: "נאצר נאצר, יה גמאל/ אל תהיה כזה נבל". ובית לסיום: "נאצר נאצר, כדאי להיות זהיר/ כי אנחנו בדרך לקאהיר/ נכון ארצנו היא קטנה/ אבל רוחנו איתנה".

קובץ ב' של שירי המתנה כלל כבר משהו מסימני המחיר. השיר "ירושלים של ברזל", שהעניק לתקליט את שמו, נכתב בידי לוחם מן השורה – מאיר אריאל. הוא נטל את המלים והלחן של נעמי שמר וצבע אותם ברם. הקרושה לא ניפגמה, נוספו רק הילת הגבורה וחרדת השכול. "ובאו אמא אחר אמא בקהל השכולות/... עכשיו אפשר לים המלח בדרך יריחו/ עכשיו אפשר אל הר הבית וכותל מערב/ הנה הינך באזור ערביים/ כמעט כולך זהב".

זהב ירושלים שניפגם, שהכאיב, היה הגשר לשירים הבאים. "מחר, כשהצבא יפשוט מדיו", כתבה נעמי שמר, ב־64', זמן רב לפני שניצפתה מלחמת ששת הימים. המותר, בשירים שניכתבו בשוך הקרבות, נולד מכאב השכול ומחיפוש ההצרקה לאובדן הנפש מצד אחד, ולכיבוש, מצד אחר. כשתרועת השופר ליד הכותל עלתה השימה ואבדה, נותרו הקברים. "מה רוצה אמא?" אומר יאיר רוזנבלום, "לדעת שהבן שלה לא נהרג לחינם". זהו הרגע שבו נולד השיר "מה אברך". במלחמת ההתשה כתב אהוד מנור את "אחי הצעיר יהודה", אחרי שאחיו נהרג. הכאב היה חד ואישי, שייך לאנשים עם שמות.

נותרו גם השטחים המורחבים, שהצבא צריך לשלוט בהם. זהו הרגע שבו נולד "שבחי מעוז": "אבוא במנהרות ובמצדות ובמערות/ ובניקרות צורים ובמחילות עפר/ איישם בלב הלילה, דרוך וחרישי/ מביט בי מבקש־נפשי". אותה נעמי שמר.

עכשיו הוא מלאך

רבקה זוהר חורה לא מכבר משרות מילואים. היא שרה לחיילים את להיטיה האחרונים וכשעמדה לרדת מן הבמה, קראו אליה: "טוב בסדר, אבל מה עם 'מה אברך'?". השיר, אם כן, יכלל במקום של כבוד בתוכנית היחיד של זוהר היוצאת לבמה בימים הקרובים. התזמורת תיתן ליווי חרישי, הזמרת תהיה לבדה על הבמה, חשופה עם עוצמתו של השיר. כך שרה אותו גם אז, ב־68'. להקת חיל הים עמדה מאחורי הקלעים וליוותה בפזמון, כשרק הקולות נשמעים. זוהר עמדה לבדה על הבמה וראתה אנשים בוכים בקהל. "נתתי לו כל שאפשר לי לתת:/ שיר וחיוך ורגליים לרקוד/ ויד מעודנת ולב מרטט –/ ומה אברך לו עוד?/...הנער הזה עכשיו הוא מלאך./ לא עוד יברכוהו, לא עוד יבורך/ אלוהים, אלוהים, אלוהים,/ לו אך ברכת לו חיים!"

השיר בוצע לראשונה בקיבוץ שפיים. רחל שפירא, חברת הקיבוץ, כתבה אותו לזכר בן הקיבוץ שנפל במלחמה הקצרה. יאיר רוזנבלום שהה בבית־ההבראה של הקיבוץ. הוא קרא את המלים בעלון המשק. כשבא עם השיר ללהקה, רבקה זוהר חשבה שהקהל לא יאהב אותו. "איך אפשר לשיר שיר כזה עצוב?"

"מה אברך" עשוי מכאב חסר מיגננות. זהו שיר של אמא. כולו נובע מהפן האנושי הנושם של החיים. אם מופיעה בו מלה מתכתית כמו פלדה, היא באה להנגיד את העיקר – הפרחים. התמונות כולן לקוחות מן הטבע, הים, שמחת החיים. שיר על רטט צמיחה שחרלה. אפילו הסוף אינו ברוטאלי כאן. הנער נהפך למלאך באותו תהליך אלכימי מעורז המרחיק מן החיים הרבה יותר מפצע של כרור.

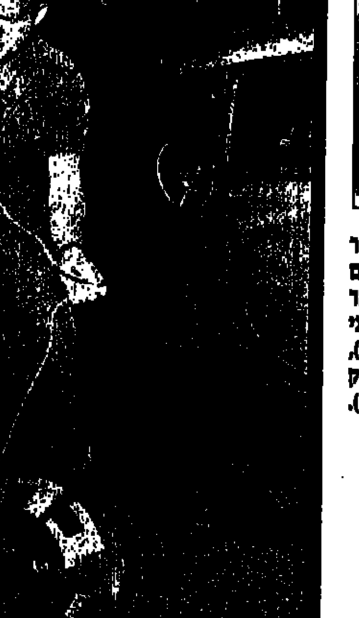
"גבעת התחמושת" שניכתב באותו זמן ממש, בעת תחילת עיפול התשלום בעבור הניצחון, מתעד את חזית תמונת המוות. האופן שבו נערים נהפכים למלאכים בשתיים ושלושים לפנות בוקר, על גבעה מבוצרת בצפון ירושלים. זהו שיר גברי, במובן שבו מצטייר גבר ישראלי בשעת קרב, עם תכליתיות של מחשבה ריקה מצער או פחד. "גבעת התחמושת", חריג בזמר הישראלי, הוא תמצית של מחזה מולחן. יש בו חלקים מדוברים, שנילקחו מתוך קטעי עיתונות, שבהם תאוו את הקרב ניבורי גבעת התחמושת. בין קטע מדובר למשנהו, שרה הלהקה פזמון המתאר את הקרב לכלל תמונה פלאסטית. "מי שנפל נסחב אחור/ שלא יפריע לעבור/ עד שנפל הבא בתור/ על גבעת

חיים טופול מגדר פצועים בבית־החולים (למעלה); אורי זוהר מכין תאורה לפני הופעה (שמאל קרוב), ושייקה אופיר מצחיק (למעלה שמאל).

התחמושת". כשהושר בזמנו בפי להקת פיקוד המרכז, עם הסולן קובי רכט, תבע השיר הקשבה רצינית, חמורה. הלחן הרוחק של רוזנבלום מיסגר אותו כשרה־קרב דרמטי, שאין בו הפוגה לליצנות או עצב.

יורם טהרלב כתב את המלים. באו אליו מפיקוד המרכז וביקשו שיכתוב שיר על צנחן. בכל תוכנית של להקת פיקוד המרכז נחוץ היה שיר על צנחן. כעבור שנתיים כתב טהרלב את "שירו של צנחן" לאותה תכלית. "אמרתי לעצמי שעל הכותל כבר ניכתבו כל מיני שירים. אני לא אחזור על זה", משחזר יורם. "במלחמה לא הייתי, ואני לא נוהג לכתוב בגוף ראשון על מקומות שלא הייתי בהם ורברים שלא עשיתי. החלטתי לספר דרך הסיפורים של הצל"שים, שניתפרסמו אז בעיתונים. כתבתי את זה לפי הקצב של שירו של חיים חפר, 'קרב הראל'. רציתי לעשות תעור של קרב, בלי הרואיקה של משוררים".

טהרלב בא עם השיר ללהקה, בערב. רוזנבלום כתב לחן בלילה. טהרלב שמע את השיר בבוקר: "הם שרו ועברה בי צמרמורת". צרידות צברית צעירה מונחת בקולו של חבר הלהקה הפותח את השיר, בסיפור פשוט, כמו נטול רגש: "היה אז בוקר היום השני למלחמה בירושלים. האופק התוויר במזרח. היינו בעיצומו של הקרב על גבעת התחמושת... לא ידעתי היכן האחרים, כיוון שהקשר עם דודיק המ"פ ניתק עוד בתחילת הקרב. באותו רגע חשבתי שכולם נהרגו". הציניות שנוספה לנו עם השנים קרעה מתוך השיר את המשפט: "אני לא יודע למה קיבלתי צל"ש. בסך הכל רציתי להגיע הביתה בשלום". היום משתמשים בו לצרכים שונים, לא כולם קדושים.

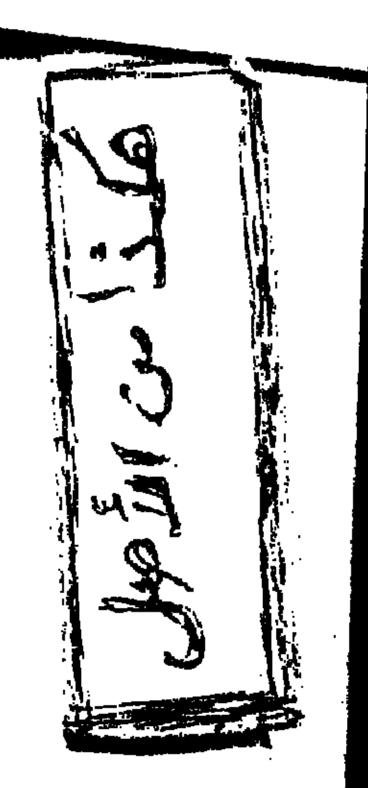
איזור הקרב עטור התהילה של פיקוד הצפון היה עמק דותן, אבל דליה רביקוביץ היתה מעדיפה שהשיר "עמק דותן" יישכח. "עמק תבואות וכרם זיתים,/ עמק חיטה לכנה כפישתן/ וגדי וצבי בהדר גבורתם./ הלא שב ניפגש,/ כלי קרב ובלי אש,/ עוד נשובה אל עמק דותן". להקת פיקוד צפון שרה, ורביקוביץ נבוכה. "זה שיר שאני ממש מתביישת בו", כך רביקוביץ. "כתבתי אותו בגלל מצוקת פרנסה. הכתיבו לי מלים, ולא היתה לי שום נגיעה לחומר".

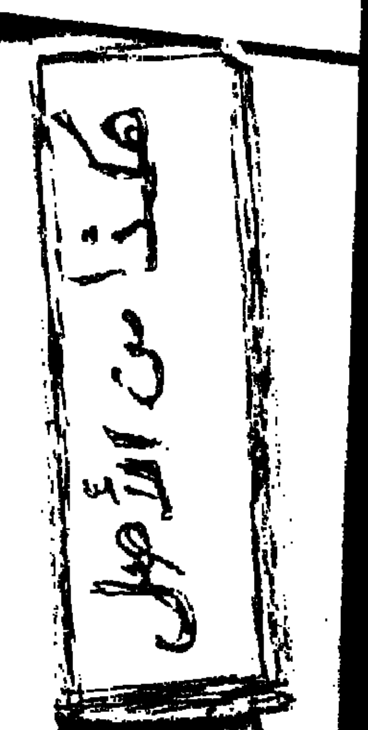
בסדרה המובילה של השירים העצובים שניכתבו מיד לאחר הקרבות, בולט "מי שחלם". להקת השריון, תיקי דיין שרה: "וההרים עוד בוערים באש זריחות/ ובין ערביים עוד נושבת רוח ים./ אלף פרחים עוד משמחים כל לב בשלל פריחות/ מי שהלך הוא לא יראה זאת לעולם" (מלים: דידי מנוסי. לחן: יוחנן זראי). בתחילה היה אבי טולדאנו, כוכב הלהקה, אמור לשיר אותו. לבסוף שרה תיקי את רובו, בזכות מבטאה הפאוד־ישראלי. הקהל תמיד בכה. באחת ההופעות שר דני כץ, חבר הלהקה, את הסולו שלו – "אלף פרחים שוב יפרחו בין ובתוך שוחות", בדיוק כשתיקי שרה את המלו שלה. שניהם לא רצו להודות בטעות והמשיכו כך עד הסוף, כשהם מתפוצצים מצחוק. הם קיבלו ריתוק לשבוע. בשירת "מי שחלם" אסור היה לצחוק.

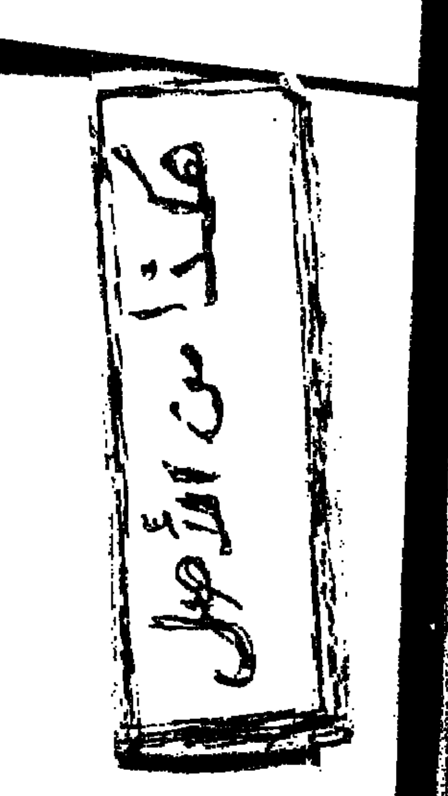
להקת פיקוד המרכז הניבה עוד שיר אבל המשמע מרבה ביום השואה ויום הזיכרון. השיר "אנחנו שנינו מאותו הכפר" מזכיר בהלך רוחו את "דודו" הפלמחאי. רוזנבלום מצא אותו בספר שיריה הראשון של נעמי שמר: "אני זוכר בקרב שלא ניגמר/ פתאום ראיתי איך אתה נשבר/ וכשעלה השחר מן ההר/ אז אותך הבאתי אל הכפר". השיר נכתב כמה שנים לפני המלחמה. ב־69' ניתנו לו חיים בביצוע רני וסלי, אז נער מתוק, בקושי מתגלח. הוא שר אותו כשמאחוריו עושים קולות בחורי הלהקה – עמרי ניצן, שלמה בראבא ושם־טוב לוי עם החליל.

חייל אחר של נעמי שמר, שרווקא חזר ("החייל שלי חזר"), עשה זאת גם הוא כמה שנים לפני מלחמת ששת הימים. השיר הושר לראשונה בפי "האחיות שמר". אחרי המלחמה שרה אותו שולה חן, ואחר־כך הוא נאסר בהשמעה. לא כל החיילים חזרו. ופני אחרים מאלה שחזרו – שונו. אחרי מלחמת ששת הימים היה אחד שהבחין בכך. דוד עתיד לחם בירושלים ונפצע, ואף לרגע, גם לא בתקופת ההמתנה, לא היה שותף לאופוריה. לא על עצמו כתב עתיר את השיר "הייתי נער". "אני הייתי מילואימניק לכל דבר באותה תקופה. הייתי כבר בן שלושים ושתיים. השיר לא מדבר עלי, אלא על צעיר שעבר טראומה. אני זוכר שהייתי בערב ראיונות שערך דן בן־אמוץ ב'הילטון'. הוא ראיין שם את מאיר אריאל ועוד צעיר שחזר מקרבות הרמה. התרשמתי מהשינוי שהמלחמה חוללה בנער הזה, וכתבתי את השיר".

(המשך בעמוד 51)

אבי קורן ושולה חן, יאיר רוזנבלום, שאולי ואביבה רון־טל. (צילום: ישראל טלבי)

"גם במלחמת לבנון היו ודאי קרבות מפוארים כמו הקרב על גבעת התחמושת. רק לא היה מי שיכתוב אותם. המשוררים היו עסוקים בניפוץ המיתוס"

את המנגינה הזאת אי אפשר להפסיק

(המשך מעמוד 49)

צינה פנו שרה אותו סולו בלהקת הנח"ל. ... עמדו ושרו מאחוריה בפריז, צער קסוא של ... מצער חיילי: "היערים מטוהרים והרוסים/ ... על הדרמון מול שמש נמסים/ ובעיירת רפאים ... חמור בודד תועה כבטרם מלחמה/ הקיץ ... למסלטין הישנים", ואביבה: "אבל פניך נערי ... שנים//. היה לי נער מאוהב, היה לי נער/ ... היה קלו, צלולות היו עיניו/ הקרב נדם ושוב ... אל השער/ אך הילוכו כבד ותאומות פניו".

... עתיר, איש חריג בנוף הזמר הישראלי, עלה ... מגדיה"מ במלחמת השחרור. הוא היה אז בן ... אחר־כך היה חבר קיבוץ משמרות. הוא ... את השיר לידי שלום חנוך, חייל בלהקת הנח"ל, ... נתן אותו בידיו של רוזנבלום. עתיר, היום חבר ... מעגן מיכאל, חיבר בסך הכל שני שירים. ... נער" ושיר "הרכלניות", שגם הוא בוצע בלהקת ... באותה תקופה. היום הוא משתדל לעבוד כמה ... שעות כנוי של הקיבוץ. שיחתו נשמעת כבורה ... ועצב. דומה שיש לו ותק גדול מלאחרים ...

זמר שכוה

לא ישב מישהו במטה מפלגת העבודה וחשב איך ... ", אומר המוסיקאי יאיר רוזנבלום. אבל ... בין הפזמון לחייל ובין החייל לאורח, היא ... תהליך יצירת מיתוס. אותו מיתוס שכולנו ... לנתץ מאז מלחמת יום הכיפורים. פריחת הלהקות הצבאיות בעיקבות מלחמת ששת הימים ... את רוזנבלום במרכז המוצק של הזמר הישראלי. התמונות שבחר להלחין צומחות מנוף ... ותחושות ישראליות. מסביב למדורה, על ... על שפת הכינרת, שכול, תקווה לשלום.

רוזנבלום יצר בשיריו, בין השאר, גאוות יחידה ... של צה"ל השונים. הוא הלחין ללהקת חיל הים את ... אלינו ליס" ו"אנשי הדממה". ללהקת הנח"ל יצר ... כנח"ל". ללהקת פיקוד המרכז את "שירו של ... הדברים לא היו מפורשים, אך כל חיל הניח ... שתוקה מאחורי השירים, שקראה לצעירים ... לקומנדו הימי, לצנחנים, לנח"ל המתיישב ... ובבקעה. לנח"ל היה גם "בהיאחזות הנח"ל בסיני" של שמר. לשריון היה "הוא פשוט שריונר המשעשע, ולסיירת חרוב נכתב "יש לי אהוב בסיירת חרוב" (להקת פיקוד המרכז). בעקבותיו מיהרו שירים שנשאו שמות חסרי כל הסוואה בטחונית: "סיירת אגוז" (צפון) ו"סיירת שקד" (דרום). רוזנבלום: "אלה היו ג'ינגלס של הצבא, למרות שאיש לא חשב אז במונחים כאלה".

דווקא "סיירת שקד" (לחן: רפי בן־משה) לא הוזמן אצל וליה רביקוביץ. היא כתבה אותו אחרי שהייה בת יומיים בבסיס היחידה בדרום. "יכול להיות שהשיר יצא סנטימנטלי מדי", היא אומרת בתחושת חיבה כלפי הזכרון של הלילה שעשתה בחברת החיילים. "בסיירת שקד מדליקים בלילות מנורה חזקה/ בחדר המפקד. וכל עין באור מבריקה", כתבה המשוררת, והעידה כדרך המשוררים: "ואין אחד שם שלא עלה על מוקש". "אחר כך היה נדמה לי שחלק מהם לא היו מרוצים, כי אמרו שלא נכון - לא כל אחד מהם עלה על מוקש. אני הוקסמתי מהאנשים שפגשתי, שהיו מאוד צעירים ודיברו כל הזמן על מוקשים שהם עולים עליהם בפטרולים. החיספוס שלהם היה עטוף בעדינות. הייתי עפר לרגליהם".

משקלן של הלהקות הצבאיות בזמר הישראלי שאחרי מלחמת ששת הימים היה כמקום התפוח של צה"ל בחיי ישראל המורחבת. בין 67' ל־78', השנה שבה פרק רפול את הלהקות הצבאיות, היתה תסיסה יצירתית בלהקות צה"ל, שהלכו ורבו. כל אלוף פיקוד טיפח לעצמו להקה במסגרת מעמדו המתעצם. הלהקה הצבאית היתה חלק בלתי־נפרד מחצר המפקד, שהיה בא לחזרות, מעורב בבחירת החומר, משיג תקציבים למימון התוכנית. מי שעבד עם להקות צבאיות באותה תקופה, אומר: "אלופי הפיקוד אימצו זמרים ומלחינים ומשוררים, כמו שחנו על מדרכות בעיר, כי היה מותר להם, אכלו בלי לשלם במסעדות, ערכו מסיבות ניצחון". חברי הלהקות הצבאיות השתתפו במסיבות ראוותניות בבתי־מלון מפוארים. הם ראו שם אלופים שותים הרבה ולא בוררים מלים לצורך סיפור בדיחה.

אפילו לפיקוד הדרכה ולחיל ההנדסה היו להקות צבאיות. רפי בן־משה, אז ראש מדור הפקות בהווי ובידור של צה"ל, זוכר טירוף של הקלטות. בתחילה לצורך שירי ניצחון. אמנים בודדים וקבוצות התחברו לרגע ותפסו כל אולפן פנוי, ובלבד שיהיה להם חלק בהילולת השמחה, ואולי גם בכסף ובפרסום. בשיא התקופה, בתחילת שנות השבעים, הגיע מספר הלהקות הצבאיות לעשרים.

עד היום שומרים חבריהן את קינאת ותחרות הצעירה. "ימי להקת הנח"ל היו הימים הכי טובים בחיי", אומר רוזנבלום. על הדשא, בקיבוץ גן־שמואל, יושבים אבי קורן ושולה חן, זוג נשוי, שאולי ואביבה רון־טל, זוג נשוי, רוזנבלום, כולם מלהקת הנח"ל. איך שהם מרגישים את נגיעות הדשא בעור הרגליים, הם פוצחים בשיר "ארבע אחרי הצהריים" בשלושה קולות. שיר רגיעה שבין מלחמות. בתום השירה הם אומרים: אין שום צורך לראיין את טליה ותיקי. לא יהיה להן מקום בכתבה.

לתיקי וטליה אין מקום בבית־קפה. הצמד הזה הרסני, ככל שהדבר נוגע לניהול שיחה תקינה, בגלל הצחוק. הבדיחות לא משכיחות מהן תמונות שלא נכנסו לשירים: "כל סיני הסריחה מגופות המצרים. לא הפסקנו להריח לימונים, שחילקו לנו. היינו נוסעים ורואים גוויות עצומות של חיילים סודניים, ידיהם שלוחות מתוך החול, למעלה, לשמיים".

לא שמחת הניצחון

יענקלה רוטבליט כתב את "שיר לשלום" בלונדון, 69'. אנגליה היתה תחנה אחרונה בטיול ארוך שרוטבליט ורוזנבלום עשו באירופה. יאיר רצה לחזור לארץ, וזירז את יענקלה שיסיים את כתיבת השיר שהתחבר על פני אירופה. רוטבליט, פצוע מלחמה, נשאר בלונדון, ולשם הגיעו אליו הדי הקרב על "שיר לשלום". התקווה הערפילית לשלום הובעה בשירים כבר קודם, אבל אף אחד לא קרא לצעקה גדולה שתסיט את המבט מכוונות הרובים לאובייקטים של אהבה. לא כל אלופי צה"ל אהבו את המשפט: "שירו שיר לאהבה ולא למלחמות". בעיניהם, היתה לפתע הלהקה הצבאית למכשיר־מחאה מבית, במקום שופר תעמולה. האלוף רחבעם זאבי, אז אלוף פיקוד המרכז, עמד בראש המתנגדים לשיר. העניין הגיע עד לכנסת ושם הכריע דיין: השיר יושמע. גנדי לא ויתר. כשלהקת הנח"ל חדרה לתחומי פיקוד המרכז, היא נאלצה להשמיט מן התוכנית את הזעקה של מירי אלוני: "תנו לשמש לעלות".

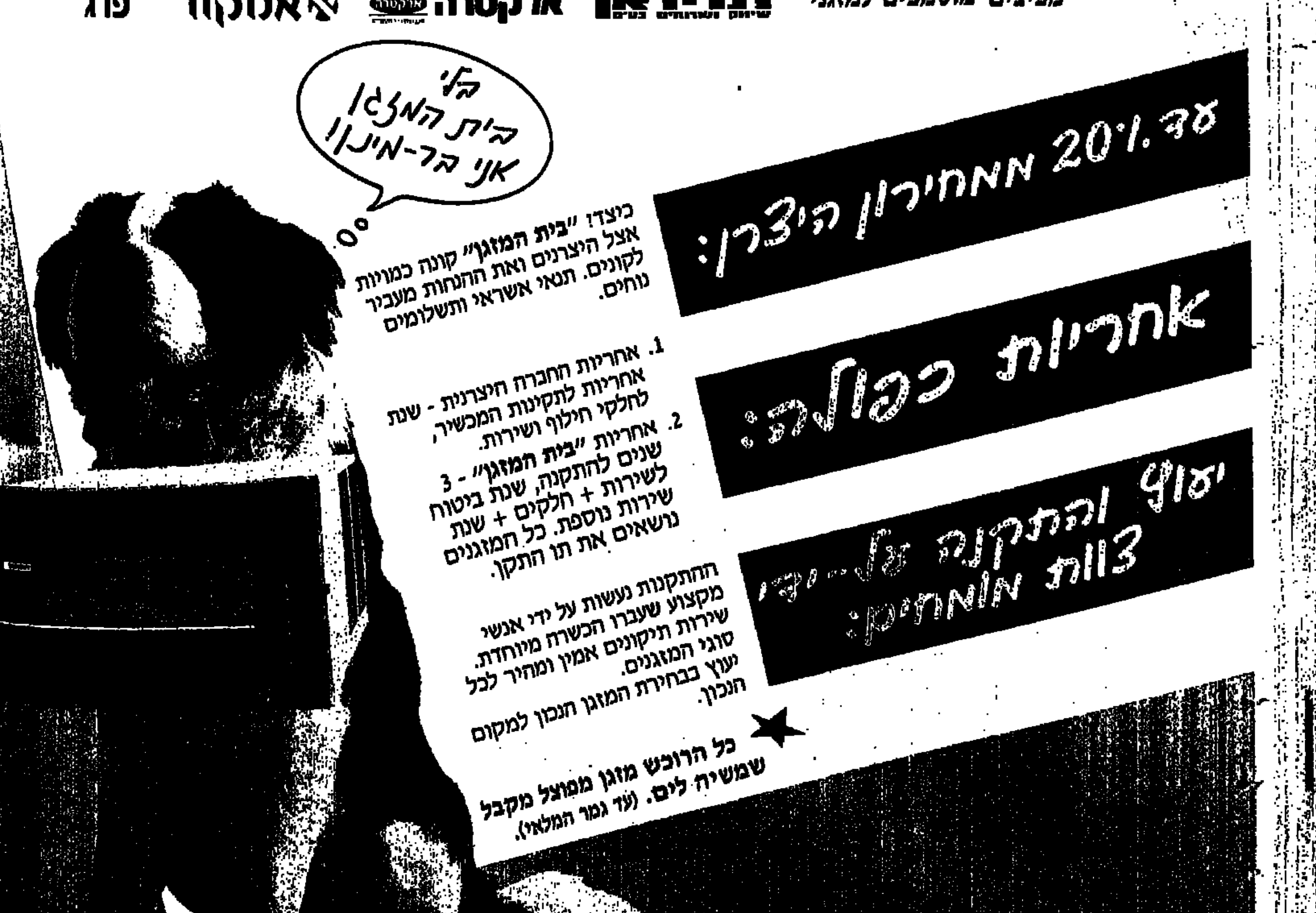
רוטבליט ורוזנבלום טוענים עד היום שהם כתבו שיר תמים, שלא נועד להוות סמן התפכחות. אבל המלים "איש אותנו לא ישיב/ מבור תחתית אפל/ כאן לא יועילו/ לא שמחת הניצחון/ ולא שירי הלל", הצביעו על הרמז הדועך של מדורות הניצחון. המתים הם העובדה הכי מוגמרת של כל מלחמה. זכות של תפילות לא תימנע עוד הרוגים.

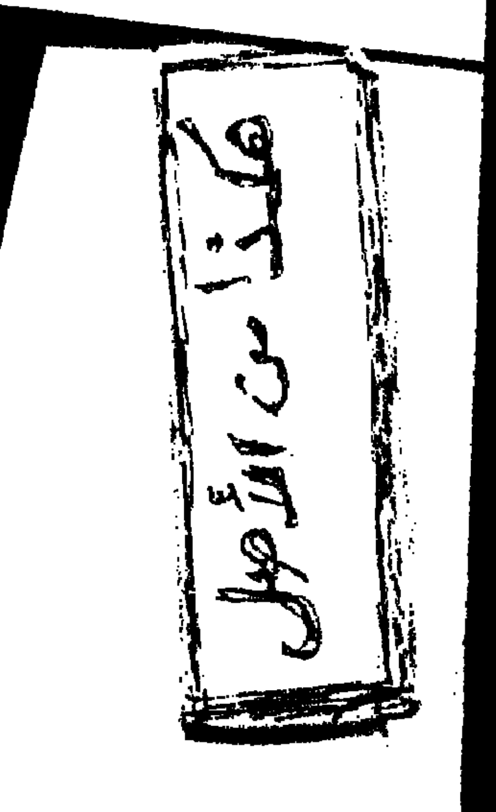
תנובת השירים ניגרעה ממלחמה למלחמה. במלחמת יום כיפור שרו "לו יהי" (שמר), "היה לי חבר היה אחד" (רוזנבלום, טהרלב). עודד פלדמן חיבר שיר על סמך מלות עידוד של מפקד חיל האוויר: הפזמון התאמץ לשכנע ש"את המנגינה הזאת אי אפשר להפסיק". והיו גם פראפראזות מרות נוסח "יש ערימה של דשא על החבר'ה". ובשל"ג, מה בשל"ג? כלום. יאיר רוזנבלום: "גם בלבנון היו ודאי קרבות מפוארים כמו הקרב על גבעת התחמושת. רק לא היה עוד מי שיכתוב אותם. המשוררים היו עסוקים בניפוץ המיתוס. על רקע המלחמה הזאת לא היה זמן להסתכל על החייל הפשוט. לצבא אבד האמצעי לביטוי החיוב שבמלחמה. לכן הוקמו הלהקות הצבאיות מחדש".

עכשיו הן שרות על שירת הספרית. ואורחים מן השורה שרים הלל לבטלנות. כשאוזלות המלים לשירים, שממילא לא יעצרו שום מלחמה, נשאר רק לפזם סחור־סחור: "הולה, הולה, הולה, הולה/ הופה, הופה, הולה, הולה".

תלמה אדמון

שש לפני המלחמה

(המשך מעמוד 8)

מאוחר סג לעירו של אבא חושי. את הערבים של רן קראוזן הפיק בתיאטרון "בימות" של יענקלה אגמון, שפעלו שכנו בקומה התחתונה של ביתו של חיים ספל ברחוב רב־הוז בת"א. זו היתה ההתחלה. אחר־כך המשיך להפיק הצגות כמו "גבעת ספון ריבר" וכמובן אלמוני ההיסטרי "איש חסיד היה".

אבל שום דבר לא יכול היה להתחרות עם הצלחת שמח, בבימויו של יורם גאון ובהפקתו של האחד והיחיד – גיורא גודיק – שבאותם הימים היה בשיאו. כדי להשיג כרטיסים ל"אלהמברה" ביפו, צריך היה לעמוד שעות בתור, ואז לקנות משהו לעוד שלושה חודשים. כמעט מדי יום התקיימו שתי הצגות בפני אולמות משוצים, והקהל יצא מדעתו. הצלחה נוספת של גודיק באותם ימים: "דון קישוט איש למאנשה" במיסטו של גרשון זינגר, שהציג באולם נחמני בת"א. גם במקרה זה ניקנו כרטיסים חודש מראש.

עודד קוטלר ואמנון מסקין הקימו אז את "בימת השחקנים" וראו ברכה בעמלם. כשירד המסך, היו שחקנים צעירים נפגשים עם ציירים וסופרים צעירים ב"מרתף של מסדה", ששכן בדיזנגוף פינת שדרות קרן קיימת, היום בן־גוריון. במקום הזה, בדיוק איפה שנמצא היום "קפה ניו־יורק", היתה חנות ספרים גדולה של הוצאת "מסדה", ובמרתף של אותה חנות היו נפגשים מאוחר בלילה.

והיתה "קליפורניה". ה"מכה" של כל מי שרצה לשקוע עמוק לתוך הבוהמה. דיזנגוף פינת פרישמן, שולחנות בפנים, שולחנות בחוץ, תמיד מפוצץ. מקומות ששלטו במקום היו כתום־ארום, עם קירות עטופים בשחור ובר גדול במרכז. מי ראה אז דברים כאלה. הספציאליטה של המקום היה מיץ מנדרינות שבין אייבי נתן, בעל המקום, בין טיסה לפגישה עם אינדירה גנדי, ראש ממשלת הודו, לנסיון להיכנס עם מטוס פרטי למצרים. ב"קליפורניה" קיבלת גם המבורגר נפלא בימים ש"ראנץ' בורגר" ואחיו הישראלים היו עדיין בגדר סיפורים רחוקים מאמריקה.

בדרום העיר, ברחוב המסגר בעיקר, פרחו המועדונים לצעירים. אלה הדיסקוטקים המפורסמים שאיש היושב של אז הירבו להתלונן עליהם ולבכות את הנוער שנהג לבלות בהם. מועדון "ברברים" הוביל אז עשרות דיסקוטקים מסעירים שכיכבו בהם להקות חשמליות ותופים ברוק־אנדרול של אז. בימים ההם הלך לשרוח ותיזה – שאמרגנים דבקים בה עד היום – שככל שהמצב הכלכלי קשה יותר, כך אנשים רוצים יותר להתבדר, ומי שייתן להם את זה יעשה הרבה כסף.

מי שנתן להם את זה בגדול היתה שלישיית "החלונות הגבוהים": אריק איינשטיין, שמוליק קראוס וג'וזי כץ. היה להם מועדון ברחוב הירקון, בירכתי השגרירות האמריקנית של היום, שנקרא גם הוא "החלונות הגבוהים". מדי ערב בחצות, לאחר שגמרו להופיע במקומות שונים בארץ, היו שמוליק, אריק וג'וזי נוחתים במועדון שלהם ונותנים עוד הופעה. היה קשה מאוד להיכנס. תמיד היו כאלה שהקדימו אותך ותפשו את כל המקומות. ומי שנשאר רעב בשתיים־שלוש לפנות־בוקר ולא רצה לנסוע עד "נלר" לאכול סטייק, היה הולך לסטקייה של האח של "שולמן ישלם", עומד ואוכל. מרבית הבילויים נגמרו בעמידה באיזו סטקייה עם פיתה וסטייק ביד, טחינה וחמוצים בתוך הפיתה, על חשבון הבית. ואפשר היה גם ללכת ל"מונטנה" להרביץ גלידה, או ל"ברוקלין באר" ברחוב אלנבי. "אין" שב"אין".

בירושלים פרח אז הבר של "מלון הנשיא". חיים שיף, בעל המלון, סבל כבר אז מבעיות נזילות. בכדי לעודד את הציבור לבוא ולשפר קצת את מצבו בבנק, הוא הנהיג ופירסם "מחירי מיתון" מיוחדים, כפי שקרא להם. יכולת לבוא למלון, ללכת שם לסאונה, לשחות בבריכה מחוממת, להנות ממיזוג־אוויר ותימום וממגרשי ספורט וטניס במחירים מוזלים, כיאה למי שזקוק לסאונה בימי מיתון. מי שרצה לבוא רק לבר, יכול היה להנות שם מהופעה של "שלישיית המיתון", שלושה זמרים לא מוכרים אז, שירדו מהר מאוד ממפת הבידור ואת עקבותיהם לא איתרנו. הגימיק עבד. הבר היה בתעסוקה מלאה. משקה תוצרת הארץ עלה בו 1.60 ל"י, תוצרת חוץ 2.50 ל"י.

בכלל, המיתון "כיכב" במודעות הפרסומת. בבת־ים מכרו חמש דירות מפוארות ברחוב ז'בוטינסקי פינת סוקולוב, "שנבנו לפני המיתון", ללמרך שמורכב בסטאנדרט בנייה גבוה. מי שרצה יכול היה לקנות דירת שלושה חדרים ברחוב הזוהר, שהיום שייך לשיכון בבלי, ואז היה "המשך של יהודה־המכבי". בעבור דירה כזו צריך היה לשלם 42,000 ל"י, סכום עתק באותם ימים. הדירות נחטפו. המיתון השתולל. פריחה גדולה היתה באותם ימים למתקיני תריסולים.

(המשך בעמוד הבא)

גיורא גודיק בימי השיא. כדי להשיג כרטיסים ל"אלהמברה" עמדו שעות בתור, ואז לעוד שלושה חודשים. האולם היה מפוצץ. הקהל יצא מדעתו.

משפט מלחי: מין וכסף ושמות מפורסמים

יונה סופר. דרמות שלא ראו אז אפילו בקולנוע.

שנה וחצי ריתק אז את האנשים בארץ משפט סנסציוני שהיו מעורבים בו מין וכסף ושמות מפורסמים: משפטה של יונה סופר נגד השופט המחוזי בתל־אביב אליעזר מלחי. יונה סופר, עורכת־דין בלונדית כבת ארבעים מנהריה, הגישה תלונה להנהלת בתי־המשפט כנגד אליעזר מלחי. בתלונתה טענה שנתנה למלחי שוחד מיני וכספי כאשר היתה אסיסטנטית שלו, ובתמורה עיוות מלחי את הדין לטובת שולחית, אלה ששילמו לה כדי שתקיים יחסי־מין עם מלחי.

את עותק התלונה ששלחה לבתי־המשפט נתנה גם לסופר "מעריב" בצפון. באותו יום שהתלונה הגיעה לעתונאי, כינס שר המשפטים דאז את ועדת העורכים של העתונים היומיים, וביקש מהם לא לפרסם את הסיפור. הוא טען שיונה סופר "ידועה בבעיתיות שלה", היא לא לגמרי יציבה, ומשום כך ביקש מהעורכים להיות זהירים ולא להטיל בוץ במערכת התשובה כל־כך של בתי־המשפט. עורכי־העתונים קיבלו עליהם את דין השתיקה. אחרי כמה חודשים יצא הסיפור החוצה בעתון "בול", וכל העסק התפוצץ ברעש גדול בכל שאר העתונים.

המשפט החל כשנה וחצי לפני מלחמת ששת־הימים ונסתיים בקול דממה דקה – בזיכויו של מלחי – מיד לאחר תום המלחמה. היו בו במשפט הרבה קטעי רכילות עסיסיים שנלגמו כבצמא אדיר בקרב ציבור שחי ללא "דאלאס" ו"דיינסטי".

יונה סופר נהפכה להיות האשה המפורסמת ביותר באותם ימים. שיערה המחומצן בלט אפילו בתמונות השחור־לבן. קהל רב היה מצטופף מדי יום במסדרונות בית־המשפט המחוזי בירושלים, תאב לשמוע כיצד הסדירה את הפגישה עם מלחי, מה הוא אמר לה ומה היא אמרה לו, לפני ואחרי שקיימו בינהם יחסי־מין. כל הארץ רצתה לדעת האם לגברת סופר היו יחסים גם עם עורכי־דין מפורסמים נוספים, או שמא מה שעמד למשפט היה פרי המצאתה. עולם שלם של מין ותככים מהווי בתי־המשפט ומעולמם של עורכי־הדין נחשף בפני אנשים קשי־יום שלא ראו אז דראמות כאלה אפילו בקולנוע. העתונאי יחיאל לימור שסקר אז את המשפט ל"מעריב", מספר שבכל התכנסות חברתית של מספר אנשים דיברו קודם־כל על המשפט. כולם רצו לדעת כל מלה שנאמרה בו, עשו ספקולציות על אופן סיומו.

יונה סופר היתה מתפרצת בבית־המשפט, צועקת על הקהל, צועקת על השופטים. יום אחד הודיעה בצעקות היסטריות שיותר לא תעלה להעיד. כולם נגדה – והיא לא מוכנה להמשיך. הקהל עצר את נשימתו. הבטיחו לו דראמה – וקיימו במאה אחוזים. לבסוף חזרה בה הבלונדינית ושבה להעיד.

אליעזר מלחי, למרות שזוכה, התפטר ממשרתו כשופט מחוזי ופתח משרד פרטי לעריכת־דין, בו הוא מחזיק עד היום. את יונה סופר לא ניתן היה לאתר. שמועות אומרות שהיא ירדה לאוסטרליה.

שש לפני המלחמה

(המשך מהעמוד הקודם)
"תריסיקל" עבר לחנות חדשה, ומודעות הברכה תפשו שני עמודים ב"מעריב". כולם סגרו מרפסת. חלק כדי להגדיל את הסלון, חלק כדי לא לשבת במרפסת פתוחה.

ואם כל־כך טוב, אז למה כל־כך רע? אי־אפשר לומר שהיה כל־כך רע, אבל היה קשה, קשה מאוד. כהיום כן אז. שכבה קטנה, סדר גודל של חצי עיירת־פיתוח, חגגה בתל־אביב עם כוסית ברנדי 777 ביד, ועליה כתבו בעתונים. וכי על מה יכתבו? על אלה שאין להם עבודה? את מי זה מעניין. על החיים במקלטים? על ילדים החיים בטראומה של הפגזות ביתם יומם ולילה? העתונות של אותם ימים עברה על הרבה מאוד דברים לסדר־היום. ראתה את עצמה כספקית מידע, לא כבעלת תפקיד חברתי חשוב בשמירה על הדמוקרטיה או כמשמשת פה לחלשים. קשה לתאר במלים את השינוי שחל בעתונות בעשרים השנים האחרונות. בפברואר 67', למשל, פרצה מחלוקת בין עתונאי ירושלים לבין מזכירות הממשלה בעניין "אורכן של הודעות הממשלה". מזכירות הממשלה הסבירה לעתונאים כי "לפי מדיניות ההסברה החדשה של הממשלה, לא תוסיף פירוט על ההודעות הרשמיות, שיהיו קצרות ביותר". שאל עתונאי: "מה נעשה בהודעות 'ביקיני' כאלה? הלוא הן אינן מגלות דבר". השיבו לו ממזכירות הממשלה: "ישיבות הממשלה אינן מחנה נודיסטים".

אבל מבחינות אחרות, עבודתו של עתונאי באותם ימים היתה קשה לאין־ערוך מעבודתו היום. מי שמע אז על משרדים ליחסי־ציבור שמעבירים הודעות לעתונות על כל עיטוש ושיעול של הקליינטים שלהם? היו מעט דוברים רשמיים, בעיקר של מוסדות גדולים או של משרדי ממשלה, וזהו. לא היתה תעשייה שלמה, מאורגנת ומתוחכמת, שדאגה שתעשה או תאמר דברים בשביל העתונות. ויותר מכל השפיע על פני הדברים דאז היעדרה של הטלוויזיה.

בכלל, חדשות (ברדיו) לא היו כל שעה, אלא "רק" חמש פעמים ביום. היה אז יומן חדשות אחד ששודר בין 8.30 ל־9.00 בבוקר, ובו צריך היה לרכז את כל מה שארע במשך יממה. מובן שאי־אפשר היה לראיין בו כל מי שאמר מה במשך היום, כך שתהליך החשיפה של הפוליטיקאים היה איטי הרבה יותר מאשר היום. גלי־צה"ל לא רק שלא היו "כל הזמן", גם לא חצי הזמן. היתה זו תחנת רדיו כמעט־קיקיונית ששידרה קצת מוסיקה והרבה ד"ש עם שיר לחיילים ומהם. קול־ישראל היה כמעט מונופול. חדשות מצולמות ראו בקולנוע, ב"יומני־כרמל", ואלה סיפרו בעיקר על אורחים חשובים שהגיעו לארץ ועל פתיחות מפעלים חדשים.

אף־על־פי־כן ולמרות הכל היתה אווירה קשה בציבור הישראלי, ומבלי שהתקשורת תהיה "אשמה" בכך. היתה זו התקופה של "האחרון שייצא יכבה את האור (בשדה התעופה לוד)", אחת מעשרות בדיחות שכונסו בספר "כל בדיחות אשכול" שליקט אורי סלע. (ראה מסגרת). הבדיחות נתנו תחושה של חבורה־כמתנק, חברה שאינה מאמינה ביכולתה לפתור את בעיותיה בכוחות עצמה. רבות מהבדיחות מספרות על מסעותיו של לוי אשכול, אז ראש־הממשלה, לארה"ב, לשנורר קצת כסף מן האמריקנים, להגדיל קצת את הסיוע, להביא את בעיות ישראל בפני "הדוד".

אורי סלע: "התקופה של 67"־66' נראתה קודרת מאוד. היתה הרגשה של נתוק חברתי וכלכלי. חוסר העבודה יצר אווירה קשה, אבל מה שהיה קשה יותר מכל היתה התחושה של חוסר פתרון. לא נראה שום שינוי באופק, לא הבטחוני ולא הכלכלי. היתה מעין הרגשה של 'אכול ושתה כי מחר נמות' – כמובן למי שיכול היה להרשות לעצמו את התענוג הזה".

ואחרי־כן באה מלחמת ששת־הימים, ודבר לא היה יותר כשהיה.

יעל פז־מלמד

קלקיליה, אתמול היום מחר

(המשך מעמוד 22)
רגל אחת. היו עושים חיפושים. תעודת זהות, ידיים למעלה, פנים אל הקיר, זה עניין יום יומי. באחת הפעמים ביקשו־מאנא בן שמונים להרים ידיים. הבן צעק לו אל תרים ידיים ובעצמו ברח. החיילים ירו בו והוא נפצע ביד".

מפקדת יהודה ושומרון אסרה על עיריית קלקיליה לקרוא לאחד הרחובות הראשיים בעיר על שם חומייני. האיסור מתבסס על צו המונע מתושבי השטחים המוחזקים להציב שלטים שיש להם משמעות פוליטית או בטחונית, שלא באישור המימשל הצבאי. "כשהייתי בתפקיד ראש־העיריה רציתי לסדר את הכניסה לקלקיליה. עשיתי חפירות והמימשל לא הסכים לאשר אותן. ביקשו ממני שאכסה את כל החפירות חזרה. ביקשתי מהם לבנות בית־חולים חדש, כי בית־החולים של האו"ם אינו מספיק לאוכלוסיה. הם לא הסכימו. אחד התושבים בנה בית־יולדות קטן. עד עכשיו המימשל לא מוכן לעזור במיכשור המקום", אומר ראש העיריה לשעבר.

"הם רוצים שבמשך הזמן קלקיליה תהיה שייכת לכפר־סבא", אומר ערנן הינדי. "מכינים את זה כדי שאנשים יתרגלו. זה חלק מהלחץ. אמבולנס שנתרם בגרמניה ישב בנמל חיפה שלוש שנים. לא נתנו לו להיכנס. כשאדם חולה, הוא נזקק לאישפוז בישראל ומשלם שם אלפי דולרים. אנחנו משלמים פה את כל המיסים: מס הכנסה, מע"מ, קופת־חולים, אבל דבר אלמנטרי כמו בית־חולים שיספיק לאוכלוסיה – אין.

"ישראל יצרה תלות בינה לבין הגדה בכלכלה, במסחר ובחקלאות. זה דבר טבעי שהסוחרים חושבים רק על הפרנסה שלהם. הם לא יכולים לדבר נגד מדינת ישראל, כי הם לוקחים אוכל מהיהודים. אם הם יגידו: אנחנו לא רוצים ישראל, אז לא יהיה להם מה לאכול. הם, בעצם מפחדים לומר את האמת".

הפער בין ראש העיריה המודח לבין ראש העיריה הנוכחי, הממונה, כמעט שלא ניתן לגישור. אבו־סנינה נולד "איפה שיש עכשיו עיך המכוניות של רמת־השרון, זה הבית שלנו, ואיפה תחנת הדלק זה האדמה שלנו". הוא לא אוהב לדבר על פוליטיקה. ליד דלת חדרו ניצב שומר. הדלת עצמה נעולה. השומר מכניס אותנו פנימה לא לפני ששלף מפתח מכיסו ופתח אותה. הצלם מוכן להשבע שראה את אבו־סנינה מוציא בחופזה אקדח מחגורת המכנסיים ומכניסו מתחת לשולחן.

אבו־סנינה מונה ביולי 82' לאחר הדחת ראשי הערים בגדה. המימשל הצבאי אינו בוחר ראשי עיריות באקראי. שלוש שנים אחרי־כן נרצח בקלקיליה יצחק רונן, תושב סלעית. ראש העיריה הממונה הציע פרס של אלף דינר למי שיסגיר את הרוצח. "לראש העיריה הקודם היה פוליטיקה בראש", הוא אומר, "לי יש בראש רק טובת התושבים. אחרי 67' העיר התפתחה וגדלה. לפני המלחמה היו בערך 17 אלף תושבים. היום יש קרוב ל־30 אלף. כל שבוע אנחנו נותנים ארבעים רשיונות בניה. לפני המלחמה היו בקלקיליה אולי ארבע־חמש מכוניות. היום כמעט בכל בית יש אוטו, פריג'ידר, טלוויזיה ווידאו. בשנת 67' היו בסך־הכל שתי טלוויזיות בעיר.

"צריך להבין שתשעים אחוז מסוחרי קלקיליה חיים על השבתות. כולם מחכים לשבת שהיהודים יבואו לקניות. עשרים אלף יהודים היו מגיעים לכאן בשבת אחת. היום באים אולי אלפיים, וחצי מזה ערבים ישראלים. כל זריקת אבן או זריקת בקבוק מקלקלים את החיים בעיר. הורסים את הפרנסה. אצלנו בקלקיליה רוצים שקט. רוצים לחיות, להתפרנס בכבוד, זה מה שמעניין את האנשים פה".

איך היחס למתנחלים?

"לא אוהב אותם. אף אחד לא אוהב אותם. הם חושבים את עצמם מדינת ישראל. למה הם באו להפריע לשלושים אלף תושבים שלא עשו כלום. למה לא חיכו שהבטחון יבדוק ויראה מי אשם".

אתה מכיר את דניאלה וייס?

"היא שכנה שלנו, אבל לא דיברתי איתה. רק שמעתי עליה בחדשות".

בשוק הפישפשים, בין מקררים, טלוויזיות שחור לבן, מיקסרים, מאווררים, כורסאות וארונות – יושב גאה הסוחר חליל אבו חמר, שהתעשר בעקבות נהירת הישראלים לעיר. הוא חולש על חמש חנויות, ולא מפסיק לומר ש"הכל מצויין פה. עכשיו יותר טוב. מכל הבחינות יותר טוב. שכנים טובים עם היהודים. אם היהודים לא יבואו אפשר ללכת לישון. לא יהיה לחם. פה רוצים את השלום. לא רוצים בעיות".

גם רפואת השיניים הפכה לענף משגשג בעיר. קהל לקוחות עצום, רובם יהודים, שמסתער על חמישה רופאי שיניים, בסך־הכל. פער המחירים לעומת ישראל הוא עצום. התעריף בקלקיליה הוא רק שלושים שקל לסתימה, ומאה ועשרים שקל לכתר. בקליניקה של סופיה סעיד עבד אל־קאדר, יושבת על הכסא ישראלית מפוחדת מכפר־סבא. אחת שהגיעה למרות הנקנקים. פרנסתה של סופיה תלויה בישראלים. היא מנסה להרגיע את האשה החוששת לקפח את חייה על כסא רופא השיניים. "מה את רועדת?" היא שואלת, אבל האשה מזדרזת להעלם, לפני סוף הטיפול. לסופיה יש תאוריה: "אני אומרת לקליינטים שאין להם מה לפחד. אלה שזורקים את הבקבוקים הם סתם ילדים שרוצים עוצר כדי לא ללכת לבית הספר. ילדים בלי שכל. אם רוצים לעשות משהו נגד ישראל, אז שיעשו את זה בתל־אביב ולא בקלקיליה".

בעלה של סופיה הוא ראש אגודת הכפרים. היא נוסעת ברכב ישראלי שקיבל בעלה כעובד ממשלה, וסופגת אבנים בשל לוחית הזהות הישראלית. סופיה לא מתרגשת. שום דבר לא מרגש אותה. "לפני שעה נרצחה באו לקליניקה המונים. עוד חודש חודשיים ישכחו את הכל ויחזרו". יש לה נסיון.

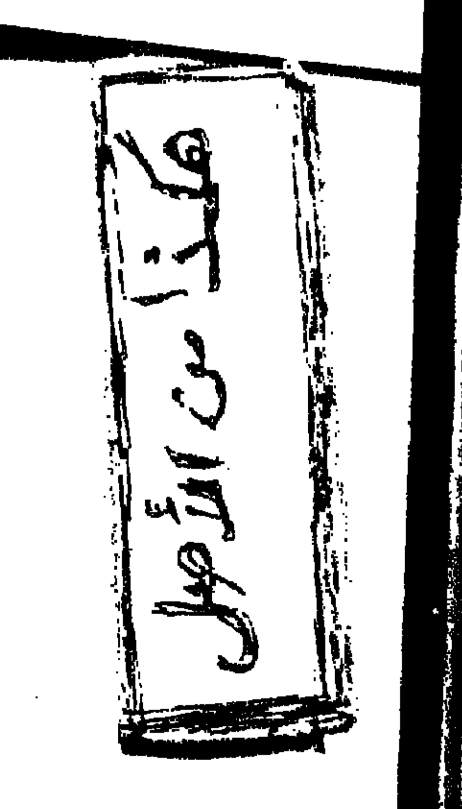
לא רחוק מהקליניקה, במשרד שמאחורי חנות, יושב זיאד מחמד סעיד יונס. הוא חבר הפרלמנט הירדני, ומנסח בכתב את הנאום שלו לעיתונות הישראלית. יונס מוכן להשבע ש"מאז נכבשה העיר אין לאנשים בקלקיליה מה לאכול". וזה תקציר נאומו: "הפלחים והסוחרים מצבם לא טוב. גם מיסים הרבה, שלפני המלחמה זה לא היה. הפלחים לא יכולים למכור את התוצרת החקלאית שלהם בישראל, כמו שישראל מוכרת פה. חקלאי שמוציא את הסחורה שלו החוצה יש לו משפט, אבל משם לפה מותר. בישראל, הפלחים חשובים לממשלה אבל פה הם לא חשובים. הפועלים שעובדים בישראל לא עובדים כמו היהודים. אין ביטוח, אין תנאים, אין בית חולים, אין כבישים טובים. אני מקווה שירדן תחזור לפה ואתם תחזרו למקום שלכם". הוא יודע שברבת־עמון יקראו את הדברים בכוח בית מגולת. לכן הקפיד בניסוח.

בקלקיליה, מסבירים לי, יש שלוש קבוצות. אלה שתומכים באש"ף, אלה שתומכים בירדן ואלה שתומכים בישראל. כשאני שואלת איזו קבוצה היא הגדולה ביותר, הם אומרים: הבחירות יגידו. אבל אחרי ניסיון העבר, כשבחירות חופשיות העלו לשלטון את תומכי אש"ף, לא בהקדם יהיו בחירות.

שעת ערב. שקט. אין רמז לבקבוק התבערה שיירק כאן בעוד שעתיים. "הפיגועים הם תוצאה של חוסר רצון להמשך הכיבוש", אומר ערנן הינדי, "אנשים לא רוצים את ישראל, רוצים נסיגה מהגדה. אנחנו מבקשים לחיות כמו כל בן־אדם אחר, לחיות בשקט, להיות עצמאיים. לא מחפשים רצח ולא אלימות. רק עצמאות וזהו. אם ישראל תישאר פה, והמתנחלים ימשיכו להתנהג כך וכל יום לכבוש אדמה נוספת, זה רק טבעי שכל אחד יגן על עצמו, על האינטרסים שלו. המטוסים של ישראל הורגים זקנים וילדים בלבנון ואף אחד לא מדבר ופה נזרק בקבוק אחד, ועושים עוצר שבוע שלם. אין שום סיבה שיהיה לזה סוף".

ואי־אפשר בלי סיור בגן החיות של קלקיליה, גן החיות הראשון בשטחים. אחמד האחראי עושה לנו סיור. יש יונים, יש תרנגולות, יש יעלים, חזירים מאמריקה, ארנבות, ברווזים, קופים, יען אחת, לאמה אחת שמפלרטטת עם אחמד, פוני, ובכלובים בפנים: צבוע, חתול בר וזאבים שלא מפסיקים לנהום, לחשוף שיניים. אריה־שו עומדים להתנפל. מי שרוצה יכול לראות בגן־החיות הזה סימבוליקה בוטה.

מיכל קפרא

שובך יונים

(המשך מעמוד 17)

בונה

בעצם באתי לבקר את אחיו, יהונתן, אבל היו ביסקוויטים, אז הוא הצטרף. לא יודע בן כמה הוא בדיוק, אבל ממש קטן.

איך קוראים לך?

"יצחק בונה", יש לו כובע טמבל כתום שיכול היה לשמש לו גם כערסל.

מה אתה בונה?

"לפעמים אני בונה מקרשים בית, אבל זה לא כמו בית".

שאלתי אותו למה הוא מתכוון, אז הוא הכניס את הביסקוויט לפה ויותר הוא לא דיבר איתי.

האידאליסט

הבנות לקחו אותי אליו. "לך", הן אמרו, "תדבר קצת עם המדריך שלנו. הוא בעל עקרונות".

הדבר הראשון שהבחנתי בו אצל בעל העקרונות, הוא ליטו היהודי החם. במלים אחרות, הגעתי לו בקושי עד החזה. יום יבוא ויהונתן בונה, 17, יהיה הח"כ הכי נוח בכנסת. מטעם המפד"ל כמובן. הוא מדבר בשטף, בלי היסוס, בלי מעצורים. בעצם הוא לא מדבר, הוא מרצה. יהונתן הוא תוצר של טעות בלתי־נמנעת. את הבנים שבתלמידים שולחים בעפרה, בכל ההתנחלויות, לישיבות התיכוניות הפנימיתיות. המורים בישיבות אלה הם רבנים חרדיים, אנשי הכיפות השחורות. התלמידים, בדרך־כלל, חוזרים מן הישיבות הביתה יותר דתיים ממה שנכנסו אליהן.

"אני", אומר יהונתן, "רוצה שתהיה פה מדינת הלכה, שאנשים יהיו מחוייבים לחיות לפי חוקי התורה". כמה דקות אחרי־כן הוא סיפר, בהקשר אחר, שבנסיבות מסויימות מחלל שבת – דינו מוות. אני שואל אותו אם הוא חושב שצריך היום להוציא אותי להורג רק מפני שאני מחלל שבת. "לא בהכרח", יהונתן מרגיע, "זה רק בנסיבות מאוד קיצוניות ובפני הרכב של 70 דיינים. אבל חוץ מזה, זה חוק שצריך לקיימו".

אחרי־כן, בשטף, הוא רץ בין בעיות שהן יסודיות על כנה: חינוך, יישוב, הגשמה, מוסריות, משאיר אותי מאחוריו, חסר נשימה, כותב עד כאב־פרק. לקראת הסוף נשברתי. מה בעצם, שאלתי, גורם לך להרגיש בן 17. אתה הרי חי פה, היום, 1987.

"בשבילי זה תשמ"ז", הוא אומר. ומה עם מרד הנעורים ועם חוסר המנוחה? "כן", הוא אומר מהורהר נמקתה, "אני באמת מרגיש שאני צריך להיות יותר מעורב במה שקורה במדינה".

אני מתעקש להאמין שיש בינינו משהו משותף. אולי בכל זאת, מנסה מוסיקה. מה אתה חושב על: שלום חנוך?

"אני לא יודע מי זה".

אריק איינשטיין?

"אם אשמע שיר ברדיו אני בטח אדע. כרגע אני לא זוכר".

כשיש לו קצת חופש, הוא הולך לסרט. ראה את "רמבו", וגם את "קומנדו" של שוורצנגר. סרט כחול הוא לא ראה אף פעם. לא בסדר, אני אומר לו, מה יש, אלימות זה יותר טוב מסקס? "טוב, אבל בסרטים האלה כולם יודעים שזה מין משחק". אני שואל אם הוא חושב שסרטים פורנוגרפיים הם לא משחק. "אני לא יודע", הוא מודה, "מאיפה לי לדעת".

כשהוא יוצא עם מישהי זה אפלטוני לגמרי. "אני לא נוגע בה והיא יודעת שאסור לה לגעת בי. השיטה הכי טובה היא שאפילו לא נסתכל אחד לשני לעיניים. הכי טוב זה אם אני והיא נסתכל, ביחד, על אובייקט שלישי כלשהו וככה נרגיש אחד את השני". זה נשמע לי קצת כמו אקט [illegible]־בודהיסטי, אבל אם זה מה שעושה לו טוב.

אבל מי ששוחחתי איתו יהונתן הוא הכי מבוגר.

(המשך בעמוד הבא)

הם לא הגיעו בגלל הלהט המשיחי

בערב אני יושב עם המבוגרים, מעל פחיות של בירה ושקיות גרעינים. כשהם נשענים לאחור והכיפות נעלמות אל תוך הקיר, נדמה שאפשר, בקלות, להזיז את כל הסיטואציה מערבה, למשולש ירמיהו.

שלושה זוגות. אורי ושולה זומר, ציפי ושי לוריא, ליאורה וידידיה סגל. הם שייכים, כולם, לדור השני של גוש אמונים. הדור הרגוע יותר. גוש אמונים – מבחינת התקשורת למתות – מתעסק כל הזמן עם הנצח. הוא נמצא איתו במגע ישיר, יומיומי. עם הזמן נוצרת בציבור התחושה שהגוש היה קיים מאז ומעולם, שעל הקו הירוק עמדו אלפי מתנחלים בתנוחת־זינוק וחיכו בנשימה עצורה ל־6 ביוני 1967. ואז – ברגע ששוחררו (או נכבשו, מה זה משנה בעצם) השטחים (או יהודה ושומרון, גם זה לא כל־כך חשוב) – פרצו כולם בריצה והתנחלו והתנחלו והתנחלו. איכשהו – ואולי לא כל־כך איכשהו – נוצרה האשלייה שהגוש מגשים תוכנית שהיתה שמורה אצלו כל הזמן, שיש איזה ספר־קודש מסתורי בו מפורטת חובת ההתנחלות על כל פרטיה.

צריך לחזור עשרים שנה לאחור כדי להבין עד כמה זה לא נכון. תזכורת: יהודה ושומרון נכבשו בעצם כתוצאה מכניסתה הבלתי־צפוייה של ירדן למלחמה. אף אחד לא תיכנן את זה או חלם על זה, בטח שאף אחד לא בנה תוכנית אסטרטגית שלמה איך להתיישב באיזור. מה שקרה הוא מה שקורה עם כל תנועה. בהתחלה היו כמה משוגעים לעניין שהיו קולניים ואגרסיביים ומיליטאנטיים, אחריהם בא הרוב השקט יותר. עכשיו הרוב השקט יושב מולי, שותה את הבירה השלישית שלו. אנחנו מסכמים שכל אחד יספר את הסיפור שלו כשהוא מתחיל משחרור ירושלים וגומר ביום שבו הגיע לעפרה.

בסיכומו של דבר יש לכל הסיפורים רק מכנה משותף אחד: אף אחד מהם לא הגיע לעפרה בגלל הלהט המשיחי. בגלל להט השמש באיזור השפלה – כן. בגלל הלהט הלאומי־בטחוני – גם כן, אבל לא בגלל אף אחת מהסיבות הקלאסיות שגוש אמונים טוען שאנשיו נמצאים בגללן ביו"ש:

שולה זומר (חמש וחצי שנים בעפרה): "ביום שחרור ירושלים למדתי בכיתה ז' בקיבוץ נאות־מרדכי. אחרי הצבא עזבתי את הקיבוץ ועברתי לגור בירושלים. שם התחלתי להתקרב ליהדות. למדתי יהדות במסגרת 'מכון מאיר' בשעות אחר־הצהריים, ואז נפגשתי שוב עם אורי שאיתו הייתי בקשר כל השנים, והתחתנו. חזרנו לירושלים ואורי התחיל ללמוד יהדות. אני בינתיים למדתי שיננות. אלכסנדר ונולדו לנו שלושה ילדים. אחרי־כן שמענו שיואל בן־נון פתח פה 'כולל' – ובאנו. לא מתוך רצון להתנחל. באנו הנה וזה מקום נחמד ויפה, וכשנגמר ה'כולל' פשוט נשארנו. הראשונים שבאו הנה היו אידאליסטים. היום זה מה, פרבר ירושלמי עם אנשים נחמדים".

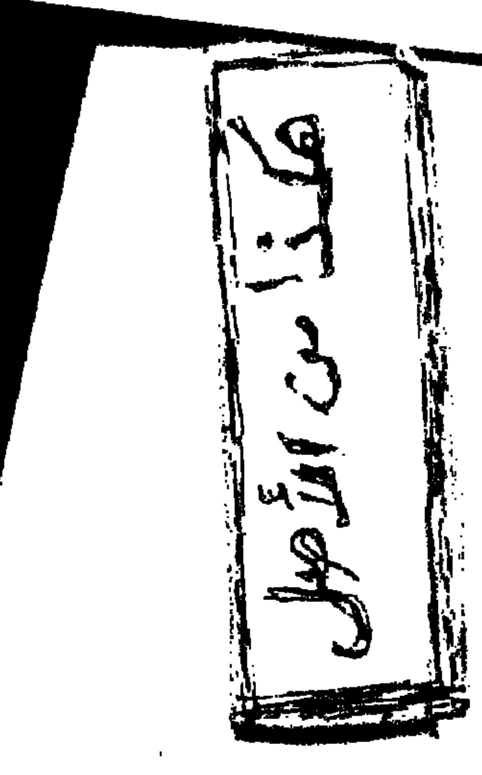
אורי זומר: "אני מבוגר משולה בחמש שנים. גם אני הייתי בקיבוץ, ומשם הלכתי לצבא. שירתתי במודיעין. אחרי־כן עברתי לקומונה חילונית שהיתה בראש־פינה, ומשם חזרתי לקיבוץ. אחרי מלחמת יום כיפור עברתי לקיבוץ גזר במסגרת [illegible] קומוניסטיים שהיו לי באותה תקופה. אבל היה לי שם משבר אידאולוגי כי הם לא מספיק אהבו ערבים. החלטתי שאני הולך לאמירים, הגעתי לשם ב־75' ועבדתי במוסד של משרד הסעד. בכל התקופה הזו הייתי נפגש עם שולה. היינו בקשר ידידותי. היא כבר היתה דתיה ואני הייתי טבעוני אדוק עם התעניינות עמוקה בזן־בודהיזם. כשהתחלנו לחיות חברים, היא התעקשה על חתונה. היות שאני מכבד את אשתי החלטתי ללמוד גם כן יהדות לראות מה קרה לה. בהתחלה הייתי בצפת. אחרי זה בירושלים. בסוף הגעתי ללמד ב'כולל' של יואל (בן נון). חיפשתי מקום ללמוד תנ"ך. מקום נוח, קרוב, בגלל זה הגעתי הנה.

ליאורה סגל (תשע שנים בעפרה): "ב־'67 הייתי בחמישית. אני זוכרת שירושלים שוחררה, כי לכבוד השחרור קיבלתי שעון. למדתי אז באולפנא בקריית־מוצקין. משם הלכתי לאוניברסיטת בר־אילן (בלי צבא) ולמדתי ייעוץ וספרות עברית. שם הכרתי את ידידיה שלמד חשבונאות, והתחתנו אחרי חצי שנה של היכרות. שנה גרנו ברמת־גן, אחרי־כן חזרנו לקריית־ביאליק וגרנו שם עד לפני תשע שנים. ידידיה חיפש התיישבות לגור בה. לי לא היה שום אינטרס לבוא לפה. ידידיה רצה – והלכתי אחריו. נורא פחדתי שאמצא כאן שלושה אוהלים או משהו כזה, אבל כשהגענו היו כבר בתים וקצת דשא והאנשים מצאו חן בעיני".

ידידיה סגל: "ב־'67 למדתי בכיתה י"א בעכו. כששיחררו את ירושלים, שיחקנו כדורסל. בצבא הייתי בסיירת 'אגוז' ומשם הלכתי לאוניברסיטה. בשנה א' הלכתי לסרט ופגשתי את ליאורה. אחרי שהסרט נגמר היא לקחה אותי למגורי הבנות – אני לא יודע איך הצלחנו להיכנס, זה היה ממש מבצר – ועשתה לי קפה חלש וקר. אמרתי לעצמי, בחורה נחמדה והכל, אבל חתונה לא ייצא מזה, לא עם כזה קפה. בסופו של דבר התחתנו ואני עברתי לשתות בירה. אחרי־כן גרנו ברמת־גן ואחרי־כן בקריית־ביאליק. אני הייתי תמיד בנאדם מאוד פוליטי. אחרי שבגין עלה לשלטון ראיתי שהוא מתחיל להסס בעניין ההתנחלויות, החלטתי שצריך לעלות להתיישבות כי גוש דן בסכנה. הגישה שלי היתה ביטחוניסטית. לא חשבתי על המיצוות וכל זה. היום טוב לי פה מאוד, פה אני אקבר".

שי לוריא (שבע שנים בעפרה): "אני בן 46. ביום כיבוש ירושלים הייתי כבר חבר בקיבוץ טירת צבי. הייתי רחוק במעט עד שעזבתי את הקיבוץ. כשהלכתי ללמוד, הכרתי את ציפי. למדתי חקלאות בירושלים והיא למדה מדעי הרוח. באותה שנה התחתנו. שנה אחרי־כן עברתי ללמוד ברחובות, וציפי המשיכה עוד ארבע שנים בירושלים. כעבור שנה קנינו דירה בראשון־לציון, גרנו שם תשע שנים, כשכל הזמן רצינו בעצם לעבור לירושלים. אחרי שגמרתי את הלימודים עסקתי קצת במחקר ב'מכון וולקני'. רצינו לעבור מרחובות. חשבנו שאולי נלך על מקום כפרי. שלחנו מכתב לאלון שבות, ועד היום לא קיבלנו תשובה. בטיול שעשינו הגענו לעפרה. שלחנו מכתב בקשה, אבל היתה שביתת דואר והמכתב לא הגיע. בסוף הרמנו טלפון, באנו – והתקבלנו. ציפי בהתחלה הסתייגה. פחדה שיהיה סגור, אחד בתוך השני, ולא אהבה את זה שהמקום הוא מעבר לקו הירוק".

ציפי לוריא: "אני תמיד הייתי בנאדם א־פוליטי. משפרצה מלחמת ששת הימים הייתי בשנת שירות באופקים. אני זוכרת את השמחה הגדולה של כולם כששוחררה ירושלים. בשבילי זה היה כמו סרט שלא דיבר אלי בכלל. אני ילידת רומניה, לארץ באתי בגיל עשר ולא היה לי את עניין 'הכמיהה לירושלים'. למדתי אמנות וספרות וזה מה שעניין אותי. את ראשון־לציון שנאתי. עיר של חנויות הרסינה ומזלות. התגלמות הנובורישיות. היינו במצב שהיינו מוכנים לנסות הכל. אז באנו לשנת מועמדות, ואחרי כמה חודשים כבר היה ברור לנו שאנחנו רוצים להישאר".

שובך יונים

(המשך מהעמוד הקודם)

מכולם, הוא גם אוחז בדיעות הקרובות ביותר לאלה של הוריו, רק קצת יותר. יהונתן לא המציא את הקצנה. בחוקת "בני עקיבא" הראשונה, הוא מספר לי, נכתב שעריף לרקוד הורה סוערת במקום כל הריקודים הסלוניים המכוערים והמשחיתים. היום, אפילו את ההורה רוקדים בקבוצות נפרדות, בנים ובנות.

"הערבים", אומר יהונתן בפסקנות אך ללא פסיקים, "הם כמו כל זר אחר בארץ הזאת. כמו השוורים, הצרפתים או האנגלים. הם יכולים לחיות פה, אבל הם צריכים לדעת מי השולט". ובאותה נשימה: "כהנא לדעתי הורס וגורם לסתם מריבות. נכון גם, מצד שני, שאם הייתי מרכיב ממשלה לא הייתי מתנגד לילד שובב כמוהו בתור אחד השרים".

אני מסתכל על יהונתן, כולו גפיים ודעות וכוונות טובות, ובפעם הראשונה אני מרגיש את הזרות. הוא כבר לא שייך לשפה שאני מדבר בה, לארץ שאני חי בה ושגידלה אותי. הוא אחר. יש בו הבטחון המפחיד של הצודקים־תמיד. אין לו ספקות, והדבר הכי מפחיד היא הסובלנות שלו: "אני לא אכניס את כהנא לכלא, וגם לא את מתי פלד", או: "אני מאוד מעריך את דיעותיו של יוסי שריד". אם הוא היה מקלל אותם באבי־אביהם, הייתי אולי נרגע, אבל יש בו ממידת הרחמים של אלה שמחזיקים את הצדק בכיס הקטן שלהם. באותה נעימות, באותו סגנון מתקבל על הדעת, הוא יחנך דור של צעירים שמקיימים עם אלוהים הסכם סודי על עתידה של הארץ הזאת. הוא יאמר להם, כפי שאמר לי: "אני לא אומר שבצד שלי יש רק אור ובצד השני יש רק חושך. יש גם חושך בצד שלי, אבל פחות, והאידאל הוא נישא ומרומם". הצד השני הוא לא הערבים, הצד השני הוא החילונים. ויהונתן יביס אותנו כנישקנו אנו – המתינות: אל תפגע, יהונתן, אבל אתה לא אידאליסט, אתה פרגמטיסט.

חן

התחלתי עם השאלה הבטוחה מכולן – באיזו כיתה את?

חן סגל, "בת רבע לשבע", הסתכלה עלי במבט בטח, בלי למצמץ. "בכיתה בית", היא אמרה. רשמתי. אחרי־כן אמא שלה נכנסה לחדר והתבררו לי שני דברים. הראשון – שעל חן אי־אפשר לסמוך, והשני – שהיא בכיתה אלף.

חן, מה את רוצה לעשות כשתהיי גדולה?

"כלום. כמו אמא".

ליאורה (האמא): "תהיי רופאה".

"אני לא רוצה להיות תרופה".

ולמה את גרה בעפרה?

"כי יש פה שער נורמלי שנכנסים ויוצאים נורמלי".

חן, את מי את הכי שונאת בעולם?

"את שרוליק שאני אתחתן איתו יום אחד".

טוב, אז מי האיש הכי רע בעולם?

"הרצל".

הרצל?

"כן".

ומי זה כהנא?

"כהנא הוא איש טוב, הוא לא כמו הרב קוק. הרב קוק כותב שירים ומלמד אותנו בבית־ספר וכהנא לא כותב שירים".

הערה בסוגריים: הרב קוק זצ"ל, ינוח על משכבו בשלום, לא רק שאינו מלמד את חן בבית־הספר, הוא גם לא כריוק כתב שירים. אחרי בירור מעמיק התברר שחן מחליפה בין כהנא והרצל. אחרי שקראתי את הרסים של הראיון אני משוכנע לחלוטין שהיא ידעה את ההבדל מלכתחילה.

חן, מי בנה את ארץ־ישראל?

"הערבים".

הפרוייקט

במקום טוב באמצע עפרה עומדת האולפנא. בית־הספר לבנות. מכל האיזור מגיעות הנה בנות ההתנחלויות ללמוד. תפסתי שתיים. דגנית ליברמן מנווה־צוף ותחיה גרנביץ' ממבוא־חורון. יושבים בספרייה, מעל שולחנות עץ קטנים. אני שואל שאלה כללית: אתן חושבות שהיה מועיל לאיזור אילו היתה סובלנות בין יהודים וערבים? שתיהן: "כן". אחרי שעברנו את השלב העקרוני אני מבקש מהן לתכנן פרוייקט – משהו בסדר־גודל של עבודת סוף שנה – שכותרתו היא: "הגברת הסובלנות בין יהודים וערבים ביו"ש". הן מוכנות לנסות.

דגנית: "אני חושבת שהכי טוב להתחיל בפגישות עם בני נוער. שלא ידברו דווקא על פוליטיקה, אלא על כל מה שבני נוער מדברים ביניהם בכלל".

תחיה: "לא הייתי מעמידה נושאים מוגדרים. פשוט שיחה".

אני מעלה – בעצם מצטט – את הבעייה שיש ליהדות הדתית עם המיפגשים האלה. מה יקרה אם ערבי ויהודיה יתאהבו?

תחיה: "זו בעייה. אי־אפשר לקחת אחריות על קבוצה שלמה של ילדים. בעצם אני לא יכולה אפילו לקחת אחריות על עצמי בנושא כזה".

אני: אז לא להיפגש?

דגנית: "אולי רק מיפגש או שניים, אבל זה בעצם לא יעזור".

שתיקה.

תחיה: (מתפרצת) "אולי אפשר לקחת קטעים מעתונים ולהפיץ". הקול שלה גווע. "זה לא יעזור כל כך, נכון?"

דגנית: "אולי אפשר להזמין אותם שיבואו אלינו. אבל זה רק רעיון, יהיה קשה מדי לבצע את זה".

שתיקה.

שוב דגנית: "הפעילות המשותפת הכי פשוטה זה חוגים. אבל זה נורא בעייתי כי יש שוב פעם הבעייה של ההתבוללות, או בעצם לא".

שתיקה ארוכה מאוד.

תחיה: "אי־אפשר סובלנות בלי להיפגש".

אני: אני לא יודע, זה הפרוייקט שלכן.

דגנית: "זה לא חד משמעי שאי־אפשר להפגש. צריך לחשוב על זה".

שתיקה כל כך ארוכה ומביכה שאני מחליט לרדת מזה. לא נעים.

רציני

יהודי רציני בן שבע, שילה כינרתי. אוהב חשבון, משחק מחשושה (מה שקראו פעם "מכשפל'ה רעה תחתונים וגופיה"), לא מתעניין בפוליטיקה. אמא שלו אמרה לי שלא רק שהם לא מדברים איתו על פוליטיקה, הם גם נמנעים מלדבר עליה לידו. במלים אחרות, הוא גדל נטו, בלי דעות קדומות: "הכי אני שונא רעש. בגלל זה לא אהבתי את תל־אביב, רק את הלונה־פארק, כי יש המון רעש. כשאני אהיה גדול אני לא יודע מה אני אהיה. אח שלי רוצה להיות פיד־פיה, חייל. אני לא. כי במלחמה אפשר למות, אני יודע".

"מה אני חושב על ערבים? אני אוהב אותם, כי בטיולים הם נותנים לי אוכל ומארחים אותי יפה. מה זה יהודה ושומרון? אני לא יודע, לא מעניין אותי".

שאלון קצר לשילה, מי הוא מי:

שמעון פרס: "איש שפעם היה ראש ממשלה".

יצחק שמיר: "ראש הממשלה".

שולמית אלוני: "לא יודע".

כהנא: "שם של משפחה בעפרה".

הרב כהנא: "לא יודע".

אש"ף: "לא יודע".

אלופת ישראל בכדורגל: "לא יודע".

מיקי ברקוביץ': "הוא בכדורגל?"

ריטה: "לא יודע".

אריק איינשטיין: "לא יודע".

יהורם גאון: "זמר".

איזה תוכניות אתה אוהב בטלוויזיה? (שילה קם לתחיה, בנשימה אחת) "רחוב סומסום, פרפר נחמד, רונאלד ראק, לופי, קרוכים־קרוכים, עליות, הופה היי ומתגלגלים".

יאיר לפיד

הורוסקופ

תחזית לשבוע שבין 5 ל־12 ביוני

תאומים (21 במאי עד 20 ביוני)
השבוע כדאי להקדיש את הזמן לעשיית שינויים בפי צוב הבית, או לעיסוק בתחביבים. בתחום התרומנטי אתם נוטים לרחף, וכדאי שתתחילו להציב רגליים על הקרקע. אתם מבזבזים עכשיו יותר מדי על קניות.

סרטן (21 ביוני עד 22 ביולי)
בימים אלה חיי־החברה שלכם מסעירים ומלאי אירועים, וצפוייה לכם הצלחה. עם זאת, עליכם להקפיד שלא להזניח את התחייבויותיכם. לא ברור לכם כיצד להתמודד עם בעייה כלשהי בתחום הביתי.

אריה (23 ביולי עד 22 באוגוסט)
זה הזמן ללמוד כיצד לדבר עם הממונים עליכם, ואז תוכלו להשיג התקדמות. הקסם שלכם פותח עתה בפניכם דלתות, כך שאין צורך לשחק את תפקיד הבוזגן הגדול. לא כדאי להיעלב מדברים קטנים.

בתולה (23 באוגוסט עד 22 בספטמבר)
אתם כמהים למסעות מרתקים שיובילו אתכם למקומות רחוקים, אך ישנה בעיית מיידית בתחום הביתי שתובעת את תשומת לבכם. בשעות הלילה צריך להיזהר מרמאויות. בימים אלה אתם נוטים להערות עוקצניות מדי.

מאזניים (23 בספטמבר עד 22 באוקטובר)
השבוע אתם נוטים לעצלנות מסויימת, או שמא זו הססנותכם שמונעת מכם לפעול. זה הזמן ליהנות מהיצירתיות שלכם. ההתפתחויות בתחום הכספי פועלות לטובתכם – אל תתרגשו מהערה של הבוס.

עקרב (23 באוקטובר עד 21 בנובמבר)
בימים אלה עלולות להיות לכם הוצאות בלתי־צפויות. אל תניחו להן למנוע מכם מלהשתתף באירועים חגיגיים. פנויים ופנויות עשויים לפגוש השבוע מישהו מעניין במיוחד. היזהרו משמועות בלתי־מבוססות.

קשת (22 בנובמבר עד 21 בדצמבר)
לא הכל מתנהל כמתוכנן השבוע, אך אל תתרגשו מכך – בענייני העסקים צפויה לכם מידה מסויימת של הצלחה. אין זה זמן טוב לערב חברים בנושאים כספיים. בכלל, בימים אלה צריך להיות זהירים בחיי החברה.

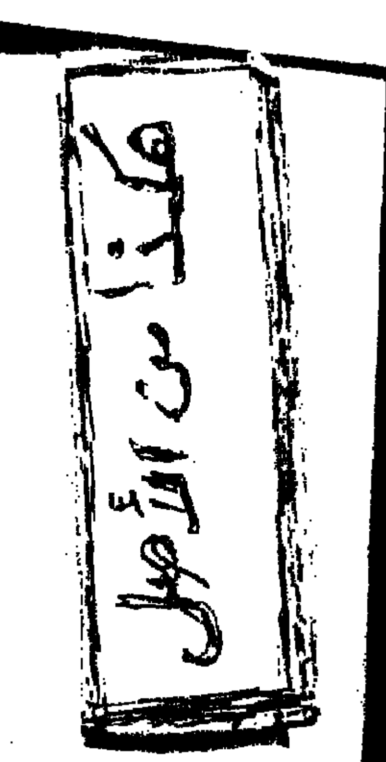
גדי (22 בדצמבר עד 19 בינואר)
חרף מספר תקלות של הרגע האחרון, נסיעות וטיולים יסבו לכם הנאה מרובה. לפנויים ולפנויות מסתמנות עתה הכרויות חדשות, ואולי אפילו רומן. אל תצפו עכשיו להתפתחויות גדולות בתחום הקריירה.

דלי (20 בינואר עד 18 בפברואר)
בעסקים מישהו מנסה להשיג את שלו בכל מחיר, ועליכם לעמוד על המשמר. אך בענייני הבית הכל מתנהל כשורה, וזה זמן טוב לארח אנשים. בעבודה יש התרחשויות המבשרות שינויים בתוכניות קיימות.

דגים (19 בפברואר עד 20 במארס)
ישיבה חשובה בתחום הקריירה עלולה להידחות. הדגש בימים אלה הוא על שיחות מלב אל לב ועל הרגשת ה"יחד". אין זה זמן טוב לערב ידידים וחברים בענייני כספים. מריבה עלולה להתגלע עם ילד.

טלה (21 במארס עד 19 באפריל)
שעות הבוקר הן הטובות ביותר להישגים בעבודה, שכן לאחר מכן צפויות הפרעות שלא יניחו לכם להתקדם. השבוע תצטרכו לבחון היטב כל הצעה חדשה שתקבלו. בעייה קטנה בבית עלולה להתפתח לוויכוח גדול.

שור (20 באפריל עד 20 במאי)
אם כי העניינים הרומנטיים מתנהלים על מי מנוחות, עלולות להיות אי־הבנות לגבי פגישות. הקפידו להשאיר לעצמכם מספיק זמן פנוי לבילויים. במקום העבודה תנו דקקו להקדיש תשומת־לב מיוחדת לפרטים.

מעריב

השבוע לפני 35 שנה

בעמוד זה מבחר מהידיעות והמודעות שפורסמו ב"מעריב" בשבוע שבין 29.5.52 – 6.6.52. הנוסח המקורי נשמר. ליקט: גבריאל שטרסמן.

חודשו היריות באזור קלקיליה; הופסקו הרכבות ת"א – חיפה

הבוקר נתחדשו חילופי היריות באזור קלקיליה שבגבול ישראל – ירדן, זה שעתיים נשמעות יריות באזור הגבול בהפסקות.

ביריות שהיו אתמול באזור סביבה, ליד קיבוץ שבקרבת כפר־סבא, נהרג יהודי אחד.

בעקבות המתיחות שנשתררה בגבול הופסק מהלך הרכבות מתל־אביב לחיפה ומחיפה לת"א.

כתב „ניו יורק טיימס" מוסר בקשר להתנגשות באזור קלקיליה, שישראל הסכימה למסור שטח קרקע בעל חשיבות מיוחדת באזור זה תמורת שטח קרקע קצת יותר גדול בסביבת בית גוברין או בסביבת סדום, לצורך הרחבת מפעל האשלג.

1200 נכים שובתים במשרדי הממשלה

1800 נכים ותולים משוחררים פתחו הבוקר בשביתת שבת במשרדי הבטחון והעבודה בירושלים, תל־אביב וחיפה.

השובתים טוענים, כי הובטח להם שיכון עוד לפני שלוש שנים וכו' ... אולם כל הדירות לא הוקמו עד היום הזה.

לשיכון נרשמו כ־1800 איש והם כיום ... לפני שנתיים.

ממלך טלאל — יצטרך לחזור לסנטוריום

ובנו חוסיין — עתיד לרשת את כס המלוכה

עוצר עיראק חש לרבת־עמון

האמיר עבד אל אילאה, עוצר עיראק, הגיע הבוקר לרבת עמון בקשר להסתבכות בגלל הרעת מצב בריאותו של המלך טלאל. הענין יובא היום לדיון במושב מיוחד של בית הנבחרים הירדני.

נראה כי עבד אל אילאה מתכונן לשהייה ממושכת בבירת ירדן, שכן מונתה בבגדאד מועצת עצר, שתנהל את השלטון בעת העדרו.

ידיעות מדמשק אומרות, כי מצב בריאותו של המלך, שהוא בן 41 שנה, גרוע משהיה בעת שישב טלאל בבית החולים לחולי רוח בשוויץ לפני המלכתו בשנה שעברה.

לפי עתוני בירות תבקש הממשלה מן הפארלמנט להסתלק מן הכתר לטובת בנו האמיר חוסיין.

הגבול נחסם — מהים הבלטי עד צ'כיה

גרמניה המזרחית על 18 מיליון תושביה נותקה בליל מגרמניה המערבית באורח סופי ... בחצות ליל אמש, אך עדיין לא נתברר כיצד יתבצעו למעשה ההגבלות החדשות על התנועה בין שני חלקי הארץ.

עד שעה 1 אחר חצות הלילה לא נתנו ההגבלות שום אותות מיוחדים ואת פקידי התנועה הקומוניסטים הורו, שהם נבוכים. התנועה בכביש המכוניות הראשי לברלין היתה נורמאלית ... הבדיקה בשער העיר, המוקמת על ידי הקומוניסטים, עברו המכוניות בלי עיכובים מיוחדים. התנועה התנהלה לאיטה הואיל ובגלל חג השבועות הנוצרי יצאו אורחים רבים מברלין המערבית ומספר המכוניות היוצאות היה גדול פי שלושה מן הרגיל. גם התנועה במסילות הברזל עוד היתה נורמאלית.

סוציאליסטים סולקו בטיהור ברומניה

תשיעיים שהתחיל בשבוע שעבר בהנהגת הקומוניסטית ברומניה, הזיק במידה רבה את הגורמים הקומאינפורמיים ברומניה, כפי שנאמר מפי מקורות מוסמכים בווינה.

המפלגה הרומנית הסתלקה עתה מכל העמדת פנים, כאילו היא גוף מעורב, המכיל סיעות של מפלגות אחרות חוץ מן הקומוניסטים. היא נהפכה בעת כולה לזרוע של הקומאינפורם ועשתה כוח שלוכד ... במאבק למען הסוציאליזם ...

גברה המתיחות בין שותפי הקואליציה

עניין גיוס הנשים הדתיות והחקלות בתשלום מס הכנסה של שכר עבודה בשבת עוררו מחלוקת קשה בין הדתיים ומפא"י ונידונו בישיבות הקואליציה.

הנהלת הקואליציה כבר דנה אתמול בהחלטת ועדת הכנסת על הקלות במס הכנסה לגבי שכר עבודה בשבת. החלטה זו גרמה לסערת רוחות בקרב הדתיים המאשימים את מפא"י בהפרת הבטחה מפורשת שניתנה להם על־ידי שר האוצר.

שאלה אחרת שהעסיקה את הנהלת הקואליציה אתמול ושהיא לא באה עדיין על פתרונה היא שאלת התקנות בדבר גיוס בנות.

הורוביץ: נרכש דלק לכמה חדשים

„אספקת הדלק לישראל מובטחת למספר חדשים" – גילה הבוקר ד. הורוביץ, מנהל משרד האוצר והיועץ הכלכלי של הממשלה, שחזר לארץ.

ד. הורוביץ, אשר שהה בהופעת הבראה בשוויץ אחר המו"מ בלונדון שנסתיים בכשלון, אמר, כי הדלק הושג ע"י גיוס כספים ממקורות אחרים. הוא לא גילה פרטים על טיב „המקורות הכספיים האחרים".

„בעיית אספקת הנפט לישראל היא בעייה כספית גרידא. חברות הנפט מוכנות ורוצות למכור והקושי הוא בהשגת המטבע הזר לכך" – הטעים מר הורוביץ.

הרדיו דמשק ישדר בעברית

ראדיו דמשק הודיע הבוקר, אגב סקירה על פעולות ממשלת פאוזי סילו, כי ממשלת סוריה החליטה להתחיל בשידורים בעברית ליהודי ישראל „כדי להזים את שקרי התעמולה הציונית".

כל ספר — לאישור

כל ספר שיוצא לאור בישראל יהא זקוק בקודם לאישור מוקדם של ועדה מיוחדת של משרד החינוך והתרבות.

גדל מספר המובטלים

מספר המובטלים המשוער במדינה עלה ל־7000 לעומת 6000 בחדשיים האחרונים – נמסר הבוקר למוסרנו במרכז לשכות העבודה.

מנהל מחלקת התעסוקה של ... כנעני, ציין, כי בשבועיים האחרונים כבר הגיע מספר המובטלים ל־8000 אולם חל שיפור במצב עם התחלת איסוף תפוחי האדמה.

המחיר החדש לתספורת וגילוח

המחירים החדשים לתספורת וגילוח נכנסים לתוקפם היום: תספורת – 320 פר', עם סידור (עד כה 280 פר'), גילוח – 160 פר' בלי מי קולון (עד כה 130 פר').

מחירי תספורת גברות ושאר סוגי העבודה במספרות נשים הועלו ב־20 אחוז.

קומפוזיטור ישראלי לפסטיבל באוסטריה

هكذا من الأصل

מועדון מטיילי מעריב

לחברי ומשתתפי "שרשים"

במוצאי שבת, 6.6.87, בשעה 21.00,
במועדון "צוותא" בתל־אביב,
נקיים

ערב מיוחד לציון 20 שנה למלחמת ששת הימים

בהשתתפות:
יצחק בן אהרון
מוטי הוד
אהרון יריב
גאולה כהן.
מתי פלד

נשמח לראותכם עמנו

סיור בגליל

בשיתוף עם "שרשים":

"בתי כנסת וכנסיות בגליל"

ארכיטקטורה, ארכיאולוגיה ומאבק דתות

מרצים ומלווים:
מר מוטי אביעם
גב' חנה ספראי
פרופ' אשר עובדיה

הסיור יתקיים ב־17-18.6.87.

[redacted]

אנו מציעים
בקיץ 1987 (תשמ"ז)
טיולים וחופשות
ליעדים הבאים:

- ★ ארה"ב
- ★ המזרח הרחוק
- ★ אירופה הקלאסית
- ★ סקנדינביה
- ★ ספרד – פורטוגל
- ★ יוגוסלביה – הונגריה

טיולים מיוחדים לצעירים ולגיל הזהב

ערבי הרצאות בליווי שקופיות

יינתנו על ידי מדריכי חברת "גשר" לקראת טיולי קיץ 87 (תשמ"ז):

- 8.6.87, יום שני, בשעה 20.00 – בבית הקונפדרציה, רח' אמיל בוטה (מאחורי מלון המלך דוד), ירושלים.
- 9.6.87, יום שלישי, בשעה 20.00 – בבית אבא חושי, חיפה.
- 11.6.87, יום חמישי, בשעה 20.30 – בבית ציוני אמריקה, רח' דניאל פריש 1, ת"א.

מועדון מטיילי מעריב

פרטים: "מועדון מטיילי מעריב"
מערכת "מעריב", רח' קרליבך 2, תל־אביב, טל' 03-439207
פתוח ברציפות בין השעות 8.30 עד 18.00

במוצאי שבת, 6.6.87, החל מ־19.30,
בבית ציוני אמריקה, רח' דניאל פריש 1, בתל־אביב,
ייערך:

- ★ **תורכיה – מערב ומזרח.** 10-18-19-20 יום.
- ★ **יוגוסלביה – איטליה.** 16-18-19 יום.
- ★ **יוגוסלביה – הונגריה – אוסטריה.** 17-18-23 יום.
- ★ **פולין – הונגריה.** 15 יום.
- ★ **ספרד – פורטוגל והפירנאים.** 15-20-21 יום.
- ★ **דרום אמריקה.** 20-23-32 יום.
- ★ **ספארי בקניה.** 16-19-23 יום.
- ★ **סקנדינביה.** 18 יום.
- ★ **המזרח הרחוק.** 30-35 יום.
- ★ **טיולים בדגש מיוחד – לחובבי טבע, אמנות או תיאטרון.**

הרצאות בליווי שקופיות על תורכיה, דרום אמריקה, מרכז אירופה, קניה

אנו מזמינים את המתעניינים לפגוש את צוות המומחים של "נאות הכיכר", לפתוח מפות, לשאול שאלות על מסלולים, על אופיין של הארצות וכל הסידורים הנדרשים לנסיעה.

[redacted]

סופשבוע ארוך – 25-27.6.87

2 לילות במלון קרלטון על בסיס חצי פנסיון

- ★ ביקור בהצגת תיאטרון ומפגש עם השחקנים לאחר ההצגה.
- ★ סיור רגלי ומודרך בשכונות, בדרום תל־אביב.
- ★ ביקור במוזיאון לתולדות תל־אביב – יפו ובית רובין.
- ★ מפגש עם העתונות.

ערב עם זאב ברעם